

Tartalom

Kultúra

- Murai András ,
Tóth Eszter Zsófia :
[Magánörömök, közállapotok : A szexualitás ábrázolása a nyolcvanas évek magyar filmjeiben](#)7-21 [119.39 kB - HTML]

Új média

- ["...egyszerűen nagyságrendi, és nem lényegi változásról beszélhetünk." Brad King az új médiatechnológiák hatásairól](#)25-28 [32.37 kB - HTML]
- Balogh Csaba :
[A politika közösségiweb-használata Magyarországon](#)29-38 [63.29 kB - HTML]
- Tóth Tamás :
[Szimuláció és narratíva a számítógépes játékokban](#)39-49 [73.32 kB - HTML]

Politikai kommunikáció

- Szilágyi-Gál Mihály :
[A politika mint termék? : A politikai választás és a vásárlói preferencia különbségéről](#)53-57 [43.47 kB - HTML]

Kisebbség

- Hu Shenshen :
[A 2005-ös franciaországi külvárosi zavargások magyar médiareprezentációja](#)61-78 [121.88 kB - HTML]

Sorozatok

- Kupi Krisztina :
[Ambivalens narratívák a transzplantáció tárgyalásában : A szervátültetés témájának megjelenítése a Grace Klinika című kórházsorozatban](#)83-94 [71.57 kB - HTML]

Történelem

- Andreides Gábor :
[A Magyar Távirati Iroda története a második világháború alatt](#)97-105 [64.29 kB - HTML]

Kritika

- Myat Kornél :
[A késő-modern médiapolisz filozófiai alapvonalai - Roger Silverstone Médiaerkölcs \(Media and Morality\) című könyvéről](#)109-114 [42.97 kB - HTML]
- Guld Ádám :
[A hangok útján - Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán és Vályi Gábor \(szerk.\) Zenei hálózatok. Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában című könyvéről](#)115-117 [31.70 kB - HTML]
-



- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Kultúra

[Murai András](#) - [Tóth Eszter Zsófia](#):

Magánörömök, közállapotok

A szexualitás ábrázolása a nyolcvanas évek magyar filmjeiben

Tanulmányunk az 1980-as évek magyar filmjeit az erotika és a szexualitás megjelenítésének szempontjából, a szocialista nyilvánosság kontextusában elemzi. A meztelenséget, a szerelmi együttlétet és a nemi aktust ábrázoló filmek sorából két témát emelünk ki. Az egyik a lakáshelyzettel mint akut társadalmi problémával összefüggésben megjelenő, az emberi kapcsolatok kiüresedését érzékeltető szexualitás; a másik a szocialista rendszer kritikájaként, az intolerancia megfogalmazásaként funkcionáló másság ábrázolása két filmben (Egymásra nézve 1982, Mielőtt befejezi röptét a denevér 1989). A művek elemzése során a korabeli kritikák, recenziók, a filmeket övező sajtóvisszhang alapján két kérdésre keresünk választ: mi a szerepe a szexualitás ábrázolásának a Kádár-korszak utolsó évtizedében, és miként reagál a sajtónyilvánosság a téma egyre nyíltabb és tabukat döntő bemutatására?

1. A korszak

A meztelenség és a szeretkezés megmutatásának „hogyanja” értékeli azt a világot, amelyben a művek készültek; egy adott időszak filmjeit a szexualitás kontextusának és látványának szempontjából vizsgálva kirajzolódik a korszak értékrendszere. A hetvenes évek vége, a nyolcvanas évek eleje „sűrűsödési pont” a magyar filmben a szexualitás reprezentációja szempontjából. A hetvenes évek végétől egyre több olyan film készül, amely a testi együttlétet a korábbiakhoz képest nyíltabban mutatja. Nem egyszerűen a szexualitás szabadosabb filmre viteléről van szó, hanem a férfi-nő viszony testi érintkezésre, a testi „szerelmet” pedig a nemi aktusra szűkítéséről. A szocialista rendszer utolsó harmadának kezdetén a szexualitás témája alkalmasnak bizonyult a személyes élettér nyomasztó jellegének és a kapcsolatok kiüresedésének ábrázolására.

Érdekes, még nem feltárt téma a korszakban a szocialista erkölcs fogalma és annak változása a hivatalos diskurzusban. Az, hogy a filmekben milyen mértékben kap teret az erotika, egyik fokmérője annak is, hogyan alakult át a fogalom a közbeszédben. Jellemző a Kádár-kor sajtónyilvánosságára ugyanakkor, hogy a korabeli kritika a meztelenség és a nemi aktus naturalisabb látványára – az elemzett filmek recepciójában – alig, szinte csak mellékes megjegyzésekben reagált.¹ A leszbikus történetet elbeszélő *Egymásra nézve* (1982) című film kapcsán pedig a szóhasználat, a jelenség megnevezése is problémát jelentett.

A Kádár-rendszer több mint harminc évének belső mozgásait nyomon követhetjük aszerint is, hogy a filmek az élet mely színtereit helyezik középpontba. Melyek a kommunikáció jellegzetes helyszínei, és ezzel összefüggésben milyen a szereplő és a környezet viszonya? A hatvanas évekhez képest a hetvenes években jelentős változást figyelhetünk meg ebből a nézőpontból:

„A hatvanas évek cselekvő filmhőseit a hetvenes években csellengő árnyalakok váltják fel; a kallódó, válságba jutott felesleges emberek sorsa a leggyakrabban visszatérő motívum a korszak filmművészetében” (Gelencsér, 2002: 277).

A hatvanas évek filmjeiben a cselekmény színterét a szereplők társadalmi funkciókhoz kapcsolódó tevékenysége jelölte ki. A hetvenes évektől a hétköznapi életvilág színterei válnak meghatározóvá. A hatvanas évek filmjeinek szereplői többnyire cselekvő, aktív hősök, míg a hetvenes években a körülmények hatalma és a passzív, tehetetlen figurák jelenléte a domináns (Kovács, 2002: 200). A hetvenes évek „tipikus hőse a holtpontra jutott, elbizonytalanodott ember” (Gelencsér, 2002: 282), a filmek gyakran krízishelyzetbe jutott egyénekről mondanak el történeteket.

A magyar filmben a „nyolcvanas évek” már a hetvenes évek végén elkezdődött, és 1978–1979-től 1989-ig tart; ezen bő évtizeden belül több alperiódust különíthetünk el. 1978-ban a magyar film éles fordulatot vesz, a filmművészet felől tekintve véget ér a hetvenes évek, amikor elindul a következő, 1983–1984-ig tartó szakasz, amely a

korábbiakhoz képest új elbeszélésformát, másfajta valóságábrázolást hoz.² A hetvenes évek közérzete ugyanakkor, a passzív, a körülmények hatalmának kiszolgáltatott egyén témaköre a következő évtized elején is tovább él. A kiábrándultság és a kilátástalanság állapota legalább három tematikában jelenik meg a hetvenes évek második felétől: a „kallódó hősöket” (például *BÚÉK!* 1978, *A kis Valentino* 1979); az „ötvenes éveket” (például *Angi Vera* 1978, *A ménesgazda* 1978, *Napló gyermekeimnek* 1982, *Egymásra nézve* 1982);³ valamint a „lakásproblémát”, egyúttal a család válságát tárgyaló filmekben (például *Ajándék ez a nap* 1979, *Családi tűzfészek* 1979, *Panelkapcsolat* 1982). E művek általános, műfajuktól és stílusuktól független jellemzője a világképükben megjelenő perspektívátalanság, a főhősök kilátástalan helyzete, az illúzióvesztettség.⁴ Mindez számunkra most azért érdekes, mert a testiség és szexualitás ábrázolása fontos szerepet kap ennek a világképnek a kifejezésében.

A kommunikációs zavarok jól kiemelhetők a férfi-nő kapcsolat testi érintkezésre redukálásával. Az aktus marad az egyetlen összetartó cselekvés, a testi együttlét az utolsó – sikertelen – próbálkozás a kommunikációra (*Ajándék ez a nap* 1979, *Könnyű testi sértés* 1983, *Eszkimó asszony fázik* 1983, *Őszi almanach* 1984, *Falfúró* 1985). Az *Egészséges erotika* (1985) pedig a meztelenség látványát a hatalom és az egyének közötti beszédképtelenség és a hatalom képviselőinek idióta, kisztílú magatartásának, kommunikációs impotenciájának kigúnyolásához használja fel.

2. A lakás, a férfi és a nő

Három film segítségével mutatjuk be, hogyan járul hozzá a testi kapcsolat, a szexualitás megmutatása a magánszféra élethetetlen színtereinek és a reménytelen, üres emberi viszonyoknak a kifejezéséhez. Az *Ajándék ez a nap* (Gothár Péter, 1979), a *Könnyű testi sértés* (Szomjas György, 1983) és a *Falfúró* (Szomjas György, 1985) című filmekben a meztelenség és a szeretkezés hiányként és lefokozásként jelenik meg: a szerelem, a közös élet, az érzelmek helyett, az individuum elszigetelődéseként is. A privát életvilágok nyomasztó állapotának, a szereplők kilátástalan helyzetének groteszktségét erősíti a nemi aktus látványa: funkciója a sivár, érzelem nélküli kapcsolatok és a zárt élethelyzet kifejezése.⁵

A hetvenes évek végétől több filmben is összekapcsolódik a lakhatásért folytatott küzdelem, valamint a zárt személyes élettér groteszk ábrázolása a szeretkezések korábbiakhoz képest nyíltabb megjelenítésével. A „lakásügybe” képesek az alkotók az egyén nyomorúságos helyzetének társadalmi meghatározottságát belesűríteni. A korszak filmjeiben ugyanakkor a lakás több szociális problémánál: a lefokozott életminőségű individuum élettere és az elidegenedett emberi viszonyok terepe. Az *Ajándék ez a nap* című film egyik kritikusa írja: „A lakáshiány társadalmi súlyosságú, s az egyén életlehetőségeit szinte totálisan szegényítő, eltorzító probléma ...”⁶

A szocialista állam alkotmányos szinten deklarálta, hogy mindenkinek joga van a lakáshoz.⁷ A tanácsi lakáselosztás elviekben az állam gondoskodó funkcióját szimbolizálta, az állam lakáskiutaló tevékenysége azonban, amely a tanácsi osztályokon zajlott, inkább olyan helyként jelent meg a visszaemlékezésekben, ahol különféle taktikákat, stratégiákat kellett alkalmazni a lakáshoz jutáshoz. Míg az 1956-os forradalom alatt voltak, akik lakást foglaltak,⁸ a nyolcvanas évek elejére a lakásszerzés taktikáinak széles lett a palettája: egyesek eltartási szerződést kötöttek,⁹ mások szövetkezeti lakásba, OTP-öröklakásba fizettek be, de előfordult a látszatválás¹⁰ is.

Az 1956-os lakásrendelet¹¹ hatályba lépésétől kezdve nem az „igényjogosultságot”, hanem az igénylő lakáskörülményei alapján a „rászorultság mértékét” vizsgálták, mely utóbbi fogalom nem volt meghatározva (Gábor & Győri, é.n.: 122). (Ennek az eljárásnak az abszurditását mutatja meg egyebek között Tarr Béla *Családi tűzfészek* című dokumentum-játékfilmje.) Ezen a helyzeten nem változtatott az 1971-es lakásrendelet sem, amely a lakáskiutalást meghatározott jövedelemszinthez, illetve szociális helyzethez kötötte; a lakáskiutalásoknál a gyerekszám lett az egyik fő szempont (Preisich, 1998: 83).

Elemzett filmjeink közül az *Ajándék ez a nap* iskolapéldája a lakásért folytatott küzdelemnek is. Amikor a főhősnő, Irén, fiktív lakáscseréjét intézik, az ügyvédnő azt tanácsolja neki, „vállaljon be” két gyereket, mert arra kapna hitelt. Mire Irén közli, hogy barátja nő, az ügyvédnő erre azt mondja, kár, mert Irén már amúgy is az utolsó pillanatban van. Nem a biológiai órája, hanem az OTP szempontjából, 30 évesen éppen kap hitelt. A lakás megszerzéséhez szükséges ügyeskedések, mindennapi gyakorlatok tipikusan olyan tevékenységek a szocialista időszakban, amelyek kevésbé jelennek meg az írásos forrásokban – filmekben, visszaemlékezésekben azonban igen.

2.1. Sodródás, kilátástalanság - a történetek

Az *Ajándék ez a nap* főszereplője Irén, a harmincas éveiben járó óvónő. Szeretője¹² Attila: a férfinak felesége és két gyereke van. Irén célja az öröklakás, mintha életének minden problémáját megoldaná a saját tulajdonú összkomfortos lakás. Úgy véli, a lakás megszerzésével a férfi is az övé lesz. Eltartási szerződést kötött egy öreg névvel, az ő halálával indul a történet. A félkomfortost eladják egy jobb öröklakás reményében, amely Budapest frekvenciált részén, a XII. kerületi Kakukk utcában van. Az OTP-kölcsönhöz azonban kényszerházasságot kell Irénnek kötnie Attila haverjának segítségével. Az épp csak lakható állapotú épülethez kompromisszumok és egyre zavarosabb férfi-nő viszonyokon keresztül vezet az út. Irén a szeretőjével szeretne élni, a férfi nem szívesen mozdul a családi biztonságból, az OTP-férj bekvártélyozza magát Irénhez, és karácsony estéjén kicsikar tőle egy szeretkezést, ráadásul Irénnek még az ingatlant umbuldázó építésvezető közeledését is vissza kell vernie. Gothár Péter első játékfilmjének szereplői belebonyolódnak a lakásszerzés kusza folyamataiba, és észre sem veszik, hogy közben kiüresednek és tönkremennek addigi kapcsolataik.

A *Könnyű testi sértés* című film egy szerelmi háromszög története, szerelem nélkül, ahol az érzelmi kötődéseket a kényszerű együttélés helyettesíti. Főszereplője Csaba, aki a börtönből szabadulva haza szeretne menni, de otthon a felesége új barátja várja. Éva és Miklós összeköltözött, míg a büntetését töltötte, és Csaba csak hosszas vita és huzavona után foglalhatja el legálisan a lakás egyik szobáját. E kényszerű együttélés felőrli és egyúttal átrendezi a viszonyokat a nő és a férfiak között: Csaba alkalmi kapcsolatát egy pincérnővel arra használja, hogy dühítse a szomszéd szobában hallgatózó párt, később Éva szeretkezik Csabával, de kitart Miklós mellett. Csabát a film végén újra elítélik – az állapotos Éva kíséri el a börtönbe.

Szomjas György másik filmje, a *Falfúró*, egy új panelházban játszódik Újpalotán, itt él a főszereplő, Géza, feleségével és két ikergyerekekkel. Géza esztergályosként dolgozik, felesége otthon van gyesen. A férfi felrúgja addigi életét: a gyárat otthagyja, majd a családját is, és néhány lakással odébb, a liftben megismert „jó nőhöz” költözik. Géza falfúró vállalkozásba kezd, mivel a panel falába nem lehet csak úgy beverni egy szöveget. A lakótelepi élet mindennapjait megismerve bontakozik ki előttünk egy másik vállalkozás is: a gyesen lévő kismamák férfi vendégeket fogadnak. A történet végén Géza visszamegy családjához, a „jó nő” pedig, a kétes hírű „kismamaklub” tagja, elköltözik.

2.2. Zárt terek - a magánszféra helyszínei

„Ott szeretném majd, ahol együtt fogunk lakni” – mondja Irén a rajta fekvő Attilának az autóban, aki viszont türelmetlen, nem akar várni, és a Ladában szeretkezne. Az *Ajándék ez a nap* szeretőinek nincs hol élni, nincs hol szeretkezni. Mire Irén megszerzi a lakást, vége a kapcsolatnak. A *Könnyű testi sértés*ben túl sokan vannak a lakásban, a szorult helyzet nem teszi lehetővé az intimitást, viszont kitűnően alkalmas egymás (szexuális) ingerlésére. A *Falfúró*ban van lakás, van család, a férjnek viszont elege lesz mindenből, de nincs hová menekülnie – ugyanazon lépcsőház lakótelepi vampjánál talál menedéket. Mindegyik filmben fontos szerepet kapnak az enteriőrök, a privátszféra szűk terei. A *Falfúró* a lakótelep, a lépcsőház, a presszók világából nem lép ki; a *Könnyű testi sértés* fő helyszíne a VIII. kerületi kétszobás lakás; az *Ajándék ez a nap* helyszínei változatosabbak, de a legtöbb jelenet itt is belsőben játszódik, a szűk terek, a telített képek és a szereplőkre tapadó kamera a bezártságot, a fullasztó akváriumai érzést erősíti.

A perspektíva nélküli szereplő, akinek mozgástere rendkívül korlátozott, a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején készült magyar filmek jellegzetes motívuma. „Ezek a filmek a körülményeknek az emberek feletti dominanciáját ábrázolják” – fogalmazza meg Kovács András Bálint a korszak tipikus életérzését (Kovács, 2002: 183). A külvilág hatalma az egyén felett szociális problémaként (nincs hol lakni) jelentkezik az említett filmekben.

A körülmények szociológiai igényű ábrázolása, egyúttal az ettől való eltávolítás mindhárom filmben jelen van. Az eltávolítás eszköze a groteszk ábrázolás, amely „úgy absztrahál, hogy közben őrzi, sőt erősíti a hétköznapi realista, részletező leírását” (Gelencsér, 2002: 339). A „részletező leírás” hangsúlyos része a meztelenség és szeretkezés.

2.3. Hol, hogyan, kivel? - a lefokozás eszközei

Autóban, félig kész lakásban a munkások által otthagyott üres sörösüvegek társaságában, konyhakredencen; bárhol, zavaró, elidegenítő körülmények között. A szeretkezés magasztossága lefokozódik, az együttlétet neveltségessé is teszik a groteszk helyzetek. A *Könnyű testi sértés*ben a villogó és zúgó neon a testi ingerek cseréjével próbálkozó pár jelenetének háttérfénye és zaja, miközben a szomszéd szobában a volt feleség és új szeretője hallgatózik, majd a hanghatások alapján ők is kedvet kapnak az együttlétre. A *Falfúró*ban hasonló elidegenítő hangeffektusok szövik át a szeretkezések jeleneteit. Nem a kék hangjai helyettesítik a kék képét (mint ahogy oly sokszor filmekben ezt látjuk), hanem az idegen hangforrások vagy maga a fűrógép látványa. A házaspár reggeli együttlétét rádióreklám kíséri: „Hamburger” – halljuk, miközben Géza ráfordul feleségére. Egy másik jelenetben a melodráma hősné deheroizálása teszi neveltségessé Géza és a lakótelepi vamp szeretkezését. Míg az egyik szobában a falfúrás megszakító Géza a „jó nő” elcsábításával van elfoglalva, a másik szobából áthallatszó, az Álarcos tévésorozat párbeszéde és zenéje uralja a hangsávot. A kalandfilm és a szeretkezés párhuzamos vágása közben a film végképp elveszi minden pátosát a „szerelmi” együttlétnek, és tovább fokozza az iróniát és a groteszk hatást, mikor Géza véletlenül beindítja lábával a fűrőt.

A szeretkezések „megesnek”, a cselekmény szempontjából nincs előkészítésük, és nincs következményük. Nem a történet csúcspontjai, funkciójuk a szereplők és a körülmények viszonyának jellemzése: „úgy szeretkeznek, mint a testi szerelem analfabétái. [...] az aktus feltárja, hogy nincs, már nem lehet közük egymáshoz” (Szilágyi 1985).

Kivel? Nem feltétlenül azzal, akihez a történet szerint tartozik a nő/férfi, hanem azzal (is), akihez sodródik. Miért? Megszokásból, mások bosszantásából, beletörődésből is. A három filmben kétszer látunk férjet és feleséget együtt hálni – az egyik kényszerűségből, a másik rutinból történik. Az *Ajándék ez a nap*ban Irén csak azért megy férjhez, hogy OTP-kölcsönt vehessen fel, férje viszont nem tartja a megállapodást, és hozzáköltözik. Egy lidérces karácsony éjszakán megjelennek a „férj” vidéki szülei, és ők – ahogy ezt kell – együtt hálnak. „Örület” – motyogja Irén, miközben enged a férfinak, mi mást is tehetne kiszolgáltatott helyzetében. A *Falfúró*ban Géza és felesége a napi ritmusba illesztett rutinszeretkezést bonyolítja ébredéskor. „Mindenkori, mindenki” – szól közben a rádióból a reklám.

2.4. A filmek recepciója

A filmek korabeli kontextusát, majd befogadástörténetét a rendszerváltásig alapvetően meghatározták a róluk folyó sajtó-, rádió- és televízió-diskurzusok. A kritikák számunkra most nem abból a szempontból érdekesek, mennyire

írtak „igazat” a filmekről, s mi volt az, amit a szerzők le mertek írni avagy elhallgattak, hanem abból, hogyan jelenítik meg a korabeli társadalmi problémákat. Jelen esetünkben milyen kontextusban ábrázolják a filmek a szexualitást, és erre hogyan reflektálnak az azokról szóló korabeli diskurzusok – illetve hogyan nem reflektálnak. E filmeknek természetesen nem főtémájuk a szexualitás, mégis érdemes kiemelni: ábrázolására szinte egyáltalán nem reagálnak a kortárs cikkek, nem térnek ki a meztelenség nyíltabb megmutatására. Mintha nem láttak volna semmi „olyat” – vagy épp ellenkezőleg, mintha a „megmutatás” magától értetődő volna a Kádár-korszak évtizedeiben.

Az *Ajándék ez a nap* recepciójában mindenekelőtt a lakásprobléma és a „legszemélyesebb emberi kapcsolatok elsivárosodása”¹³ dominál. A kritikák ugyanakkor kiemelték, hogy nem a lakásproblémáról szól a film, hanem annak apropóján sorsokról, kapcsolatokról. „Megint egy film, mely a lakáskérdésről szól. Megint egy film, amely nem a lakáskérdésről szól.”¹⁴ Jól mutatják a korabeli írások, hogy a „lakáshelyzet” a közbeszéd tárgya. Erről a helyzetről „nem tudomást venni, és valamilyen módon nem beleszólni a történetbe, szinte lehetetlen.”¹⁵ Számos kritika megfogalmazta, hogy „a lakáshiány problémáját több magyar film használta már fel hétköznapi valóságunk legmélyebb, sokáig rejtve maradt, már-már pokoli bugyrainak feltárására.”¹⁶ Az újságíró mondataiból kiderül, hogy a filmeknek fontos szerepük volt a társadalmi problémák nyilvános tematizálásában, még ha a kritikus túlzásnak is találta a film által felrajzolt állapotot: „...ez a világ: De vajon a valóságban is ennyire képtelen ajtóablak kinyitására, valamiféle világosság beengedésére?”

A testi érintkezés kapcsán nem a meztelenség és a szexualitás ábrázolása kerül előtérbe, hanem az a morális állapot, amelyet a film közvetít. „Ebben a világban a szerelem az egymásra mászás örömtelen, kettős rángatózása.”¹⁷ A testek szép, szerelmes ölekezésének ebben, akárcsak a már szóba került többi filmben, sincs nyoma. A diszharmónia és az agresszivitás határozza meg az aktusokat, aminek elhárítását olvashattuk a cikkben.

Jellegzetes kritikusi magatartás, szinte elvárás a filmről és a szereplőkről az erkölcsi ítélet megfogalmazása. Az *Eszkimó asszony fázik* (1983) – melynek szerelmi háromszög történetében a szereplők legfontosabb kommunikációs módja a zenélés és a szexualitás – kritikusai számára például érthetetlen, hogyan kaphatott a film díjat a Filmszemlén. Ha nem adott volna a zsűri a filmnek díjat, „...megóvnák a közönséget az egyéni ízlés rossz irányba történő fejlődésétől”.¹⁸ Visszatérve az *Ajándék ez a nap* kritikai fogadtatásához, érdemes a főhősnő, Irén megítélését kiemelni. Többben sajnálatraméltó, kiszolgáltató, gyenge figurának látják. A nő megalázkodik, feladja nőiségét, „korunk viszketegsége magával ragadja”, mikor összkomfortost lakást szeretne. „Mint tudjuk azonban, manapság a magányos nők helyzete nem szokott egykönnyen megoldódni.” Ezért a szerető, Attila, „a házasság örömeit a hiszékeny lány ágyában már jó előre leszakasztgatta. Persze nem lehet letagadni, hogy ez Irénnek ugyanúgy örömeire szolgált, habár az átmenetiség és megoldatlanság rossz ízével elkeveredve.”¹⁹ Figyelmeztetésnek hangzik az egyik kritikus véleménye: „Ha valaki a harmadik X előtt nem megy férjhez, később már nehezebben válogathat.”²⁰ Tehát csak a családban, házasságban élő nőt tartják teljes értékűnek a kritikusok, az önálló nő egzisztenciateremtési kísérleteit nem fogadják empátiával.

A *Könnyű testi sértés* fogadtatása vegyes képet mutat, ennek oka elsősorban a film újszerű vizuális és dramaturgiai megoldásai. A lakásprobléma már csak elvétve jelenik meg a cikkekben (az egyik recenzió címe például: „Kevés a lakás, sok a szerelem”²¹). A számos dicsérő írás mellett Szomjas színváltásai, megismételt beállításai, áldokumentum-riportjai – amely módszert a *Falfúró*ban is alkalmazza – több kritikusan ellenállást váltott ki. „Egy kicsit idegesítő szín- és dramaturgiával igyekszik megnem-törtéنتé tenni a már megtörtéنتet. [...] Színszűrő dramaturgiai húzás nem old meg emberi problémákat” – olvashatjuk az egyik írásban,²² amelynek szerzője azt sugalmazza, ha deviáns személyekről szól a film, valami megoldást kellene felmutatnia. Hasonlóan az *Ajándék ez a nap* recepciójához, ebben az esetben is az emberi viszonyokat jellemző általános értékválság fogalmazódik meg a leggyakrabban. Mit kezdjünk a filmben felrajzolt társadalmi közeggel és szerelmi háromszöggel? Mivel a történet a VIII. kerület sajátos világában játszódik, a kritikák egy része szívesen lokalizálta a filmben megjelenő problémákat, mintha a társadalomnak csak mellesleg, érintőlegesen lenne része a „lumpen világ”. „Az egész téma mégis épp olyan periférikus marad, mint hősei. Nem arról van szó, hogy nem létezik ez az életforma [...] De mindez nem természetes állapot, nem magától értetődő szituáció, nem a »dolgok rendje«.”²³ A szexualitás ábrázolására tett kevés reflexió is ebben a gondolatkörben marad: „a hősök olyan rétegből jönnek, melyben zavaros erkölcsi és szexuális szituáció szinte természetesnek számít”.²⁴

A korabeli kritikákból az derül ki, hogy amennyiben szóba kerül egyáltalán a szexualitás filmes megjelenítése, nem az ábrázolás „milyensége”, esetleges merészsége, a látvány a vélemények tárgya, hanem az, hogy a szereplők viselkedése elfogadható-e vagy elítélendő, illeszkedik-e a rendszer erkölcsi elvárásaihoz vagy azokon kívül esik.

2.5. Exkurzus

Az általunk elemzett korabeli filmek közül a *Falfúró* az egyetlen, amelynek recepciótörténete a máig is elnyúl. A film egyik témájához kapcsolódó vita internetes fórumon zajlott, és arról szólt, hogy a gyeses anyukák tényleg kuplerájt működtettek-e a nyolcvanas évekbeli lakótelepen. Géza Gyula nevű barátjával a lakótelepi presszóban latolgatja, milyen munkalehetőségeik lehetnének. Mindeközben egy ismeretlen hang „rossz nőként” beszél a „kövér, pornós-presszós Katiról”, a presszónőről, akihez „vezető férfiak” járnak. Egy orvos, meg mások, családapák. Ez a nő „rohasztja a családi életet. Hatására terjed az alkoholizmus, üzletében miatta verekednek össze az egykor szolid emberek, és elisszák a családjukat illető keresetüket.”²⁵ „A Te meg én presszóban bonyolították, az volt a jelszó, hogy hány cukorral kéri a feketét. A gyeses csajok csinálták. Aztán az egyik srác megismerte a felesége papucsat, így robbant ki az ügy.”²⁶ Ugyanezt a történetet Klári néni is elmeséli. A filmben tehát a gyesen levők többféle női szerepben is megjelennek. Egyrészt Géza felesége, Erika, hűséges feleség, „átlag

gyeses” anyuka, aki kifárad az ikrekkel kapcsolatos teendőikben. Néha unatkozik, ezért a szomszédasszonyra bízta a gyerekeket, hogy moziba mehessen. Azok az unatkozó anyukák, akik nem tudnak mit kezdeni az idejükkel, bordélyt rendeznek be, és míg a kuncsaft érkezik, addig a másik anyuka vigyáz a gyerekekre. Ők testesítik meg a rossz nőt, ők a „deviáns anyák”. Éva, a „váratlanul megismert bombanő”²⁷ alakja szimbolizálja Géza életében a rendkívüliséget, a kacérságot, az izgalmat, a kitörést a mindennapokból. Az egyik filmkritikus leegyszerűsítve szerepét csak „refinált prostituált”-nak nevezi.²⁸

Marinov Iván²⁹ a városi legendáról szóló oldalán egyrészt azt a témát járta körbe, hogy a gyeses kupleráj legendája mennyiben rokonítható a jelbeszéd szempontjából a Gerbeaud presszó legendájához.³⁰ Másrészt az újságíró 2010-ben felkereste a film alkotóit, az érdekelte, van-e valóságalapja az esetnek. A művészek óvatosan fogalmaztak, a rendező megmosolyognivalónak találta, hogy a film bemutatása után jóformán minden városban hasonló jelenségre hívták fel a figyelmét. Fekete Ibolya hangsúlyozta, hogy őket a történet megalkotásának folyamata érdekelte elsősorban. Úgy tűnik, a gyeses anyukák kuplerájának története a hozzászólók számára azért érdekes, hogy valójában megtörténhetett-e a közerkölcsökkel ütköző eset. Egyrészt a „jól informáltságuk” azt sejteti, hogy a sztorival kapcsolatban szeretnének többen magukra ismerni, talán annak titokzatossága és bűnös volta miatt: „Salgótarján, Kemerovó-lakótelep (ún. plató), Tajga Teázó. Minden szóbeszéd alapja innen való, itt valóban megtörtént a sztori és a bukta.”³¹ Mások szerették még elrettentőbb elemekkel is kibővíteni a történetet, amelyben öngyilkosság is szerepel és rendőr is érintett:

„Erre felénk anno valóban történt valami hasonló. Az ügyből kifolyólag több öngyilkosság is történt a lakótelepen mind két nem részéről. Egy szem akkori rendőrbarátom nem volt hajlandó mesélni az ügyről, mert felesége révén ő is érintett volt.”³²

A történet elbeszélés módja már-már balladisztikus az egyik hozzászólónál. Az ő elbeszélése eltér abban a többiekétől, hogy az egykori kupleráj negatív hatása a jelenig is kitart annak a gyermeknek a sorsában, aki betegen született:

„Ez a történet tényleg igaz, Pécsen történt./Ismerem is a fickót fater munkatársa/ a N. családról van szó./A fickó bement a presszóba hallotta havertól, hogy mi megy ott, kérte is a kávé, kapja a fényképeket, oszt ott van a feleségének a papucs, amit helsinki-ből hozott neki./Azt mondja ezt kérem,/ úgy megruházta az asszonyt, majdnem elment a Zolika/ kicsit hülye is maradt, csak a tetkókkal foglalkozik.”³³

3. A másság és a Kádár-rendszer

A szocialista időszak nyilvánosságában a nem heteroszexuális szerelem és erotika deviánsnak és tabutémának számított. Míg azonban a homoszexualitásnak 1966-ig büntetőjogi felelősségre vonás lehetett a következménye, a leszbikuságnak nem. A Kádár-rendszerben egyetlen játékfilm készült, amely két nő szerelmi történetét állítja középpontba: Makk Károly rendezése, a szerelmi melodráma jellemzőit is magán viselő *Egymásra nézve* 1982-ben készült, de történetét 1958-ba helyezve beszél a rendszer másság iránti intoleranciájáról. A homoszexualitás thrillerelemek között jelenik meg Tímár Péter 1989-es, *Mielőtt befejezi röptét a denevér* című filmjében, ahol a negatív szereplőben összekapcsolódik a hatalom erőszakszervezetének megjelenítése a homoszexualitással: a fiatal fiú iránti szerelemmel.

3.1. Egymásra nézve (1982)

A szocialista időszak paternalista állama a magánéletet is kontrollálni próbálta, hivatalos elvárásokat fogalmazott meg a szocialista erkölcsnek megfelelő életvitelről. A politika magánéletbe avatkozása azonban, hacsak nem közvetlenül normasértő volt a magatartás, hanem rejtőzködő, nem történt meg. Nemrégiben jelent meg az *Eltitkolt évek* című interjúkötet, amely leszbikus identitásukat a szocialista időkben vállaló nőkkel készített életútinterjúkat tartalmaz. Az élettörténetekből sajátosan rajzolódik ki a szocialista idők hatalmi rendszere, az olvasó megismerheti azokat a félig nyilvános tereket (például az Ipoly mozit), ahol leszbikus identitású nőknek alkalmuk nyílt találkozni, ismerkedni, közös programokat szervezni (Borgos, 2011: 9). Borgos Annának, a kötet szerzőjének bevezetője szerint a leszbikus identitás a szocialista időkben a túrt kategóriába tartozott. Ezt támasztja alá az is, hogy készülhetett olyan film, amely – bár politikai kontextusba ágyazva s tragikus végkifejlettel – két nő szerelmét ábrázolta. Makk Károly: *Egymásra nézve* című alkotását az *Eltitkolt évek* – már maga a cím is beszédes! – című kötetben nyilatkozó egyik visszaemlékező olyannak ábrázolta, amely segített neki saját életútját megérteni.

„Óriási áttörés volt a [...] film, az *Egymásra nézve*. [...] Tudom, hogy nagyon sokan megnézték és társasági téma volt. A film nagyon jó volt, [...] politikailag is bátor volt. [...] A leszbikusság mellékes volt, de elfogadták” (Borgos, 2011: 49) .

Az *Egymásra nézve* című film³⁴ két értelemben is tabusértő: 1958-ban játszódik és leszbikus történetet beszél el. A kora Kádár-korszak éveiben játszódó történetben a forradalom utáni megtorlásra – természetesen – nincs, nem lehet utalás. Mégis e szempontból is kivételnek tekinthetjük, hiszen nem készült film a Kádár-rendszerben, amely ebbe az időszakra helyezi a cselekményét, s ráadásul hazug, erőszakkal teli és intoleráns rendszernek ábrázolja azt.

A film története szerint Szalánczky Éva újságíró Budapesten kap állást egy lap szerkesztőségében. Szerelmes lesz kolleganőjébe, Líviába, aki férjes asszony. Vidéki riportútjuk után Éva őszinte cikket ír az erőszakos

téesszervezésről, ezért távoznia kell a szerkesztőségéből. Lívia is beleszeret Évába, emiatt féltékeny katonatiszt férje rálő a fürdés közben. Az asszony megbénul, Éva pedig öngyilkos lesz úgy, hogy a nyugati határsávbán agyonlövöti magát a határőrökkel.

Szalánczky Éva a filmrendező korabeli nyilatkozata szerint „dupla perverzió” szorításában él: egyrészt a hasonmúvekhez vonzódik, másrészt képtelen hazudni, sőt akár kompromisszumokat kötni (Zsugán, 1982). A Pesti Műsor újságírója szerint az, hogy Éva nem rendelkezik az igazság elhallgatásának képességével, a filmben nagyobb bűn annál, hogy nő léteire nőt szeret.³⁵

Míg Éva vezetőknévvel szerepel a filmben és ő az igazság bajnoka, a férfias megjelenésű Lívia vezetőknévét nem ismerjük meg, s kinézetében hangsúlyozottan nőies. A Kossuth Rádió tudósítója szerint „egy vibrálóan igazságkereső lány” és „egy simogatásra éhes telivér asszony” találkozásának lehetünk szemtanúi.³⁶

3.2. Privátszféra és az állami beavatkozás

A filmben egy jelenetben kapcsolódik össze Éva magánélete és politikai véleménye: amikor a téesszervezésről akar cikket írni, tényfeltáró újságíróként nem akarja elhallgatni az igazságot: azt, hogy az embereket bekényszerítették a téesszbe, s a falu hangadó személyiségeit az Astoria szállóban győzködték a belépési nyilatkozat aláírásáról, végül sikerrel. A cikkben ez a történet nem szerepelhet, s Éva emiatt ott akarja hagyni az újságot. A Kádár-kori nyilvánosság működésének jó példája a konfliktus s annak megoldási módja: vannak tabutémák, amelyek kimondhatatlanok a közbeszédben. A film kritikusai a téesszervezésről szóló részt bírálták a legintenzívebben: a téesszek erőszakos szervezése tabutémának számított, s ezért az újságírók azt hangsúlyozták, milyen sikeres volt a „mezőgazdaság szocialista átszervezése”.

Amikor a felettes elvtárs értesül a cikk sorsáról és Éva kilépési szándékáról, a nőt „rohadt buzeráns kurvának” nevezi, akit azonnal ki kellene rúgni az újságtól. Évát azonban közvetlen főnöke megvédi, s azzal érvel, hogy nem az ágyba, hanem az íróasztal mellé szerződtette a lányt, tehát munkateljesítménye a döntő. Az Esti Hírlap kritikusa a magán és a politikai szál párhuzamos megjelenítését azért nem tartotta szerencsésnek, mert szerinte a homoszexualitás társadalmi elfogadtatása és a tényfeltáró újságírás, az „igazság bajnoka” szerepben megnyilatkozó Éva, olyan messze van a valóságtól, mint az a 1968-as párizsi diákkövetelés, hogy égjenek éjszaka is a lámpák a közparkokban.³⁷

A filmben még egy emblematikus jelenet ábrázolja az állam beavatkozását a magánéletbe: amikor a padon csókolózó szerelmespárt, a két nőt igazoltatják a rendőrök. Látván Lívia személyi igazolványában azt a bejegyzést, hogy házas, a rendőr olyan hatósági személyként lép fel, akinek joga van ahhoz, hogy a tilosban járó asszonyt beárulja azoknak, akik elképzelése szerint hatalommal bírnak felette: férjének és munkahelyi főnökének: „Maga férjes asszonyként miért keveredik ilyesmibe? Ha még egyszer rajtakapjuk, hogy ilyet csinál, meg fogjuk mondani a férjének és a felettesének.” Míg Lívia férjes asszonyként megúsza verbális agresszióval, Évát bekísérik a rendőrségre. Amikor a bánásmód ellen tiltakozni próbálna, a rendőrök azt mondják neki: „Nem vagyunk Amerikában.” Ez a jelenet a korabeli amerikai közönség körében nagy derűtséget váltott ki, legalábbis a San Francisco Chronicle tudósítása szerint.³⁸

Rendőr még egy jelenetben szerepel a filmben, amikor Évát kihallgatja, azután, hogy Líviára rálőtt férje, s örökre bénává tette. A rendőrt a leszbikus szerelem mikéntje érdekli. Egyrészt az, hogyan udvarolnak egymásnak, másrészt, kihasználva hatalmi helyzetét, próbál rákérdezni a szerelmeskedés mikéntjére anélkül, hogy konkrét szavakkal illetné a tevékenységet: „Hogy csinálják egymással azt a valamit?” E jelenetben is – akár az igazoltatásnál – összefonódik a magánélet és a hatalom, a kiszolgáltatott állampolgár számára nincs menekvés a diktatúra számon kérő fogdmejje elől.

3.3. A meztelenség és a testi szerelem ábrázolása

Női testet deréktól felfelé meztelenül rögtön a film első jelenetében láthatunk, azonban kiszolgáltatottan: a lebénuult Líviát mosdatják a kórházban. A magatehetetlen állapotába beletörődni nem tudó nő azt mondja, hogy ő még nem öreg, anya akart lenni, s a mozgássérültté válás ebben megakadályozta. A film nézője itt még nem sejt, hogy a tragikus végkifejletű szerelem két nő között szövődött, s a reprodukciós funkció elvesztése miatt történt, hogy a féltékeny férj lőtt rá az Évába szerelmes feleségére. Az újságírók vidéki útján a néző láthatja még Lívia harisnyás lábát, majd Éva édesanyjánál, a szerelmi jelenetnél Lívia meztelen felsőtestét. Míg az előbbi jelenet kontextusa lírai, addig akkor, amikor Lívia a kádban ül s féltékenységéből rálő a férjére, a meztelenség inkább a kiszolgáltatottságra utal. Szilágyi Ákos *Kis magyar szexológia* című, fentebb idézett tanulmányában a szexualitás ábrázolását a magyar filmben kétféleképpen látja: egyrészt esztétizálóan, másrészt expresszív naturalistának. Ebben a filmben e két vonulat nemi alapokon különböztethető meg: az expresszív-naturalista a férfi-nő kapcsolat, az esztétizáló a nők szerelme (Szilágyi, 1985).

A férfi-nő kapcsolat ábrázolása a filmben belül hatalmi viszonyként konstituálódik. A Magyar Hírlap kritikusa szerint az évezredek valláserkölcsön nyugvó, determináltan férficentrikus magyar társadalmat a nyugati feministák „pasamentális”-ként aposztrofálnak.³⁹ Ezt a motívumot erősíti, hogy Lívia férje katonatiszt. A filmben kevés, a házaspár közötti párbeszédet hallhatunk. A hadgyakorlatról hazatérő férfi többek között így jellemezte katonáit, akikkel nem volt aznap megelégedve: „...buzikurvák a Rudasfürdőben, táncdalénekesek, steptáncosok, cigánykatonák az ócskapiacra”. A férfi és nő közötti szexualitást olyannak jeleníti meg a film, amelynek része lehet a megerősökölés, a hatalmi játszmák. Amikor Lívia közli a férjével, hogy nem szereti, s Évával akar élni, akkor a férj közli vele: „Mi lenne, ha most megerősökölnél?” Lívia válasza – gondoskodnék róla, hogy neked lenne a

legrosszabb – magában hordozza azt az információt, hogy a férfi fizikai erőfőlényben lenne a helyzetben. A nő csak taktikákkal, azzal, hogy nem élvezné a szexet, keseríthetné meg az aktust a férfi számára.

A két nő szerelmének kibontakozását a film hasonlóan ábrázolja egy heteroszexuális kapcsolatéhoz. Amikor az újság szerkesztőségében egy irodába kerülnek, bemutatkozás után Livia rögtön felteszi a lényegi kérdéseket: „Lakásod van? És férjed?” Az értekezleten Livia a tükörből nézi Évát, s amikor uszodába mennek, Éva ellopja Livia bugyiját. Bár a margitszigeti sétán is izzik köztük a levegő, végül karácsony előtti nap a kávézóban csókolóznak először. Ez az ábrázolásmód nem nyerte meg a tetszését a film korabeli kritikusanak a Filmvilágban:

„Zavar [...], hogy a csábítás a legszokványosabb és legunalmasabb dramaturgiai szabályok szerint folyik unalmas presszóbelsőkkkel, szép parkokban való sétálással, mélyértelmű egymásra nézésekkel és hasonló patronokkal fűszerezve.”⁴⁰

Ugyanúgy témája a filmnek a szakítás és a féltékenység is. A Magyar Hírlap kritikus szerint a film feledhetetlen jelenete, amikor az Évát játszó színésznő ökölrel veri az asztalt amiatt, mert Livia nem beszél vele telefonon, szakítani akar vele. Ez a spontán mozdulat az újságíró szerint azt szimbolizálja, hogy a viszonzatlan szerelemtől szenvedő akkor is nagyon szenved, ha szerelme a társadalmi normák szerint tilos és a megszokottól eltérő.⁴¹

3.4. Normális - abnormális

Az Esti Hírlap kritikus egy homofób viccel indította a filmről írott cikkét: „Igaz-e, hogy az a bizonyos múlt századi nagy művész homoszexuális volt? A válasz: igaz – de nem ezért szeretjük!”⁴² A kritikus élcelődött a film címén is, amelyet „ragozhatatlannak és megjegyezhetetlennek” tartott. A szerző távolságtartása és gúnyolódása ellenére a film értékeként azt jelenítette meg, hogy az egyneműek szerelmének bemutatásával a néző első kézből szerezhet információt arról, hogy e partnerkapcsolat érzelmi intenzitásában s konfliktushelyzeteiben semmiben sem különbözik a heteroszexuális kapcsolattól, amelyet a szerző hétköznapiak tartott.⁴³ Az, hogy a leszbikus szerelmet a „normálistól eltérő szexuális magatartásként” jelenítette meg a szerző, azzal indokolta, hogy bár törvényes korlátja nincs, a közvélemény nehezen tolerálja.⁴⁴ Azt is hangsúlyozta, hogy férfinézőként elviselhetetlennek találná azonos nemű férfiak szerelmének látványát a mozivásznon, s feltételezte, hogy a női nézők is így érezhetnek, mivel ez a szerző szerint a „normális szexuális magatartás természetes reflexe”.⁴⁵ Ugyanígy a Békés Megyei Népművelési és Közművelődési Bizottság újságírója a nők egymás közötti szerelmét „perverzításként” írta le, a filmet viszont olyan alkotásként jelenítette meg, amely a másság iránti toleranciára tanít.⁴⁶ A Népszabadság újságírója szerint a filmben a két nő szerelme nem perverzióként van ábrázolva, hanem jogként a különbözősége.⁴⁷

„A tolvajt még úgy, ahogy megértjük, hiszen gyerekkorunkban mi is csentünk pajtásunktól radírt, cukorkát. De a testi fogyatékosról elhúzódnunk, mert az »más«. A homoszexuális, a buzi már egyenesen szörnyeteg a szemünkben. Csak nemrég láthattuk a Kék fényben azt a bandát, amely arra specializálta magát, hogy horogra kapjon homoszexuális férfiakat, majd a lakásukon véresre rugdalta, verte őket abban a biztos tudatban, hogy ezek a páriák úgysem mernek feljelentést tenni.”⁴⁸

A fenti idézet a Kossuth Rádió Esti krónikájából való. A műsorban az azonos neműek kapcsolata a deviáns magatartások közé sorolódott, a kommentátor összekapcsolta a női és férfi homoszexualitás ábrázolását, és bűnügyi kontextusba ágyazta a jelenséget.

3.5. Hogyan nevezzék?

A filmről szóló kortárs diskurzusban feltűnő, mennyire tabusítják a nem heteroszexuális szerelem elnevezését. A Petőfi Rádió Láttuk, hallottuk című műsorában a filmmel kapcsolatos hallgatói véleményeket gyűjtötték össze a „hasonneműek szerelméről”.⁴⁹ A megszólalók között volt, aki sajnálta a szerelmes nőket azért, mert elítélik őket, más megdöbben azon, hogy „két egynemű ember ennyire szereti egymást”, és idő kell ahhoz, hogy „az ember azt megeméssze”.⁵⁰

A Filmvilág kritikus homoszexualitásnak nevezi a jelenséget, és hangsúlyozza, hogy ez „emberi jelenség, mely a mai magyar közmegejtés szerint bűnnek vagy legalábbis szégyenletesnek, titkolnivalónak minősül”. S e „speciális téma”, „tragikus konfliktus” magánügy.⁵¹ A cikkben szerepel még a „buzi” szó is, abban a kontextusban, hogy Magyarországon, aki az igazságot ki meri mondani, az deviáns.⁵² A Filmvilág másik kritikus árnyaltabban fogalmaz: szerinte „rossz beidegződés” a „két asszony szerelmét” „bűnnek, betegségnek nevezni”. „A vélemények valahol a heves kiátkozás, a sanda félmosoly és az álszent sajnálkozás között mozognak. Vagy [...] a kisebbségi jogok követelésének zászlóján olvasható az egyneműek szerelmének jelszava.”⁵³ A konkrét szerelmi történetet e kritikus szerint a rendező kivételes tisztelettel és megrendültséggel közelíti meg, ezt az érvet azzal támasztja alá, hogy szerinte a kölcsönös szerelem soha nem lehet bűnös.⁵⁴ A Magyar Nemzet kritikus szintén a megnevezéssel van bajban, s körülírja a nők egymás közti szerelmét: „...a társadalmi konvencióknak fittyet hányó szenvedély rajza bontakozik ki előttünk, egy fiatal nő képe, aki [...] a szerelemről vallott nézeteit illetően jó néhány évvel megelőzte korát.”⁵⁵

A leszbikus kifejezést a Magyar Hírlap újságírója használja, s rögtön definiálja is: „...eleve elrendelt és biológiailag meghatározottan leszbikus – tehát a normálistól eltérő – szerelmi és nemi ösztönök terhére hordozó újságíró.”⁵⁶ A Magyar Hírlap újságírója tehát eleve elrendelt betegségnek tartja a saját nemhez vonzódást, a Népszava szerzőjének interpretációja szerint bár Éva eleinte orvosokhoz, pszichológusokhoz jár, de rájön, hogy önmagát kell elfogadnia.⁵⁷ Az 1978-ban kiadott Egészségügyi ABC szerint a homoszexualitás vagy öröklött vagy szerzett. Az

öröklött homoszexualitást úgy jeleníti meg az egészségügyi könyv, mint amely „állandó szorongással, lelki válsággal járó, gyógyíthatatlan betegség”.⁵⁸

A „leszbikus szerelem” elnevezést a Népszabadság kritikusa használja, viszont abban a kontextusban, hogy szembeállítja cikkében a Rákosi-kor és a Kádár-kor filmművészetét. Ez a szembeállítás gyakori volt a korabeli diskurzusokban, hiszen a rendszer arra alapozta 1956 utáni legitimitását, hogy normatív alapon jobbnak ábrázolta önmagát (például a „gulyáskommunizmus narratíva”, véget ért a padláslesöprések kora) annak ellenére, hogy a keretek (például a sajtószabadság tekintetében) diktatórikusak maradtak. A cikk írója szerint „...a személyi kultusz esztendeinek előre legyártott, preconcepcionált valóságsszemléletével szemben” a magyar filmművészet fejlődik, ennek is bizonyítéka Makk Károly új filmje, amely „emberi megértéssel és korszerű humanizmussal szól a valóságnak olyan kényes és mindez ideig tilalmas jelenségéhez, mint a leszbikus szerelem problematikája”.⁵⁹

Az *Egymásra nézve* a heteroszexuális kapcsolatokat a lakásproblémával összekötő alkotásokhoz képest a nők egymás iránti szerelmét érzékenyebbnek és romantikusnak ábrázolja, amelyben az aktus a szerelmi beteljesülést szimbolizálja. Az aktusnál a meztelenség sejtelmes. Amikor ténylegesen meztelenséget látunk a filmben (a beteg nő mosdatását, a férj erőszakoskodását, a fürdőkád-jelenetet), az sokkal inkább kiszolgáltatottságot jelenít meg. A filmbeli konfliktusok e szerelem el nem fogadásával kapcsolatosak, illetve azzal, hogy az újságíró politikai tabutémát akar megírni. A korabeli kritikusokat zavarba hozta, hogyan illendő a két nő szerelméről írni. Már a jelenség megfogalmazása során is nyelvi korlátokba ütköztek, s a cikkekben megfigyelhető az a kettősség, hogy a sztereotípiákat, előítéleteket leírják, de a másság iránti tolerancia jegyében legalább részben megpróbálják ezeket elutasítani, s kis részük próbálkozik a másság megértésével.

3.6. Mielőtt befejezi röptét a denevér (1989)

Míg Makk Károly *Egymásra nézve* című filmjében a nők szerelmét légiesnek, áttetszőnek jelenítette meg, a Tímár Péter rendezte, *Mielőtt befejezi röptét a denevér* nyomasztó képi világgal s végkifejlettel ábrázolja a férfi-szerelmet, vagyis azt, hogy a nevelőapa beleszeret a 15 éves kamasz fiúba. A thriller műfaji elemeit tartalmazó esemény sor kettős tragédiába torkollik.⁶⁰ A közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1989-ben készült film története röviden annyi, hogy a gyermekét egyedül nevelő pénztáros anya beleszeret Laciba, aki hozzájuk költözik. A gyerek apja külföldön él. A férfi beleszeret a kamasz fiúba, és amikor Róbert anyjának szavá teszi a férfi próbálkozását, a felnőttek szakítanak, majd kibékülnek. Ekkor a felnőtt férfi az anyának azt a feltételt szabja: úgy kezdik újra kapcsolatukat, ha néha együtt lehet a fiúval is. Az anya leissza magát, majd öngyilkos lesz. A fiú ezután fondorlatos csellel csapdába csalva megöli a felnőtt férfit, s apja után repül Svájcba. A film utolsó jelenetében az apa sziluettjét láthatjuk a bőrönd mellett kuporgó fiú fölött.

A rendhagyó címválasztás felkeltette a korabeli kritikusok érdeklődését. A cím Shakespeare *Macbeth*-jéből vett, nem pontos idézet. A rendező azt nyilatkozta, feszültségkeltés volt a célja a címválasztással.⁶¹ Hangsúlyozta, hogy számára idegen volt a homoszexuálisok világa, azonban a Kádár-kori nyilvánosságra jellemző módon, egy éjszakai műsorban – Szilágyi János: Halló, itt vagyok – hangzott el az a történet, amely a film alapját képezte. A műsorba betelefonáló azt mesélte, hogy férje egyik este hazahozott a munkahelyéről egy 15 éves fiút, hadd lakjon náluk pár napig, mivel a gyárban aludt. Az ok az volt, hogy az anyja szeretője le akart vele feküdni, s ő elmenekült otthonról, mivel az anyja térden állva könyörgött neki, tegyen eleget a kérésnek, nem élne túl, ha emiatt elhagyná őt a férfi.⁶²

Akárcsak Makk Károly, amikor azt hangsúlyozta, hogy filmjében az emberi kapcsolatok dinamikája a lényeg, Tímár is azt emelte ki a kortárs közegnek: „...valójában nem egy homokos autentikus személyiségét akartam megrajzolni, hanem egy hármasszituációt, olyan hármassét, amelyben engem elsősorban a nő érdekelt.”⁶³ A rendőrmotívum ebben a filmben is szerepet kapott: Laciról, a csábítóról kiderül, hogy rendőr (kocsmában rendőrigazolványt mutat, tévét feketén vásárolni akaró embert igazoltat). A rendező, amikor erről nyilatkozott, a szocialista rendszer kritikáját óvatosan fogalmazta meg: „...bizonyos emberek egyfajta hatalmat magukhoz ragadva terrorizálják mások magánéletét...”⁶³

A Filmvilág kritikusa szerint nem azért viszolyogtató Laci, a férfi főhős, mert homoszexuális, hanem mert nem vallja be szinte magának sem vonzalmát saját neméhez, és így alattomos becserkészésre kényszerül.⁶⁴ A Tarjáni Acél című lap újságírója cikkében tabusítja, nem nevezi meg, hogy a végzetes konfliktus amiatt robbant ki, mert a férfi szerelmes lett a fiatal fiúba: „Észrevétlenül bekúszik a rettegés és a borzalom, amely a családi idill elkerülhetetlen szétbomlásához vezet.”⁶⁵ A Zalai Hírlap újságírója eufemizál és negatívan ítél: „Laci, [...] akiről az első perctől fogva tudni véljük, hogy aljas gondolatokkal közelít a kamasz fiúhoz.”⁶⁶ A Dunántúli Napló tudósítója halmozza a főhős negatív jellemzőit, legvégső érve pedig az, hogy a férfiakhoz vonzódik: „...a film főhőse igazán ellenszenves állat: nem elég, hogy eleve unszimpatikus, hisztérikus, még az is kiderül róla, hogy homokos (illetve biszex)”⁶⁷ Az Esti Hírlap újságírója hangsúlyozta, hogy a filmben ábrázolt konfliktus „...jóérzést sértően természetellenes”, és az a háttorzongató, hogy a film egy valós élethelyzet alapján íródott.⁶⁸ Lacit olyan dosztojevszkiji figurának írja le, aki torzszülött, ösztöneinek kiszolgáltatott emberpéldány, társadalmilag undorító típus és természettől adottan taszító egyén az újságíró szerint.⁶⁹

A meztelenség a filmben többnyire valamilyen játszma része, és semmi köze két ember meghitt együttlétéhez. Az első olyan jelenet a filmben, amelyben meztelen férfitestet láthat a néző, azon az első estén játszódik, amikor a férfi a fiú anyjánál alszik. Az anyát arról kérdezi, hogy a fiú be fog-e jönni a hálószobába, mire az anya megnyugtatja, hogy nem. Laci Teri tiltakozása ellenére kinyitja az ajtót, s meztelenül az ajtó mögé áll. A fürdőszobából kilépő fiú végigpillant a meztelen férfin, majd szótlánul a szobájába távozik. Az utolsó meztelen jelenet, amikor Robi, már anyja halála után, kiterveli Laci meggyilkolását. Levetkőzve, anyja parókájában az alvó férfinél megy, hogy

felébredsz, kicsalja a fürdőszobába, s míg a fiú az ablakpárkányon elrejtőzik, a férfi mindezt játéknak hiszi, feláll a hokedlire, majd megcsúszik, és kizuhan az ablakon.

Tímár Péter filmjének kritikusi számára szintén problémát jelentett a férfiak egymás iránti szerelmének megnevezése, s az is, hogy a kiszolgáltatottság e filmben tetéződik azzal, hogy mind az anya, mind a fiú a hatalmat szimbolizáló rendőr férfinak van kiszolgáltatva.

A korabeli médiarecepcióban megfigyelhetünk különbségeket aszerint, hogy a sajtó mely szintjén keletkezett a szöveg. A helyi, üzemi lapok sokkal inkább küzdenek a deviáns szerelemnek tartott jelenségek verbalizálásával, míg az országos terjesztésű sajtó szerzői képesek leírni az azonos neműek szerelmét, azonban a sztereotípiákkal többé-kevésbé azonosulnak az újságírók. A túrt kategóriába tartozó jelenségek korabeli médianyilvánosságára tipikus példa az, hogy egy éjszakai rádióműsorban hallotta a rendező azt a homoszexuális történetet, amely filmjének alapjául szolgált.

4. A közbeszéd témái és szavai

Közbeszédén olyan kifejezőkészséget, szóhasználatot és jelentésük mezőjét értjük, amely egy téma, társadalmi probléma nyilvános megbeszélésekor rendelkezésre áll (Becskeházi, 1992: 116). A közbeszéd a Kádár-rendszerben sem homogén, érdemes többes számban, közbeszédokről beszélni.⁷⁰ A szexualitás tematizálásában például a tudományos diskurzus sajátos kontextusában létrejött és elfogadottá vált egy bizonyos kifejezőkészséget, csakúgy, mint az ismeretterjesztő/felvilágosító irodalomban⁷¹ vagy a különböző művészeti ágak területén. A szexualitás szempontjából a filmek által képviselt „nyelv” (a látvány, a probléma megjelenítése), valamint a sajtó által képviselt közbeszéd lényegesen elkülönül egymástól. Míg a filmek a hetvenes évek végétől nyíltabban ábrázolják a meztelenséget és a nemi aktust, sőt a „másság” az *Egyásra nézve* és a *Mielőtt befejezi röptét a denevér* című filmekben központi téma, addig e művek sajtónyilvánosságából az derül ki, hogy vagy nem említik (kerülik) a szexualitás megjelenítését, vagy az újságíróknak nincs meg a téma értékeléséhez, megvitatásához szükséges kifejezőkészségetük.

Érdemes ezt a jelenséget a Kádár-kor nyilvánosságának sajátosságával összefüggésbe hozni. Az államszocialista rendszer nyilvánosságának bonyolult működésére utal Heller, Némedi és Rényi megfogalmazása:

„A beszélők tehát nem teremtik minden egyes beszédaktusukkal újjá beszédük vonatkozási kereteit, hanem kénytelenek bizonyos előfeltevésekkel élni az ott kialakult szabályokról, és stratégiáikat ezekhez a feltételezett elvárásokhoz képest kell kialakítaniuk” (Heller et al. 1992: 59).

Vagyis a nyilvános beszédben valaminek a hiánya nem (feltétlenül) a cenzúra közvetlen hatása.⁷² Az azonos neműek szerelmének esetében igen, a film kapcsán a kritikákban meg is fogalmazódik, hogy eddig elhallgatott jelenségről van szó. Más esetekben inkább gondolhatunk arra, hogy a hatalom által ellenőrzött „első nyilvánosság”⁷³ tematikáját a közbeszédben már jóváhagyott társadalmi problémák töltötték ki. Az, hogy e filmek forgatását és forgalmazását engedélyezték, azt is jelentette, hogy a filmekben ábrázolt társadalmi jelenségeket vitaképesnek tekintették. A filmek tehát olyan problémákat ábrázoltak, amelyek legalább a megtúrt kategóriába tartoztak, s nyilvános társadalmi vita folyhatott róluk. A nyilvános beszéd esetében

„...olyan szabálykészletről van szó, amelyből ha nem is tetszőlegesen, de bizonyos interpretációs szabadsággal lehívhatók, mozgósíthatók bizonyos elvek, amelyekkel egy beszédteljesítmény elfogadható volta mellett vagy ellen érvelni lehet” (Heller et al. 1992: 60).

Ilyen, „lehívható” szabálykészlettel kibeszélhető téma volt a lakáshelyzet és az emberi kapcsolatokban realizálódó általános erkölcsi válság. Az újságíró a „közjó képviselőjének szerepében” (Takács 2005: 64) erkölcsi ítéletet formál a nyilvánosság terében már bejáratott kérdésekben. Az általunk tárgyalt filmekről szóló cikkek, recenziók középpontjában az erkölcsi tanulságok és a lakáskérdéssel összefüggő közállapotok állnak, mivel az ezek nyilvános tárgyalásához szükséges kifejezőkészséget és használatuk szabályegyüttése volt hozzáférhető, „lehívható”. A filmekben megjelenő szexualitásról való beszéd azonban – úgy tűnik a recenziókat áttekintve – mintha nem tartozott volna a „lehívható” szabályok és elvek körébe. Az újságíró, aki a közbeszédben uralkodó normákra hivatkozva megéri a tolvajt, elhúzódik a testi fogyatékosról és szörnyetegnek tekinti a homoszexuálist, küzd a túrt, de a filmekben láthatóvá váló jelenségek interpretálásával.

A tanulmányban szereplő filmek

A kis Valentino – Jeles András, 1979

A ménes gazda – Kovács András, 1978

Ajándék ez a nap – Gothár Péter, 1979

Angi Vera – Gábor Pál, 1978

BÚÉK – Szörényi Rezső, 1978

Családi tűzfészek – Tarr Béla, 1977

Egészséges erotika – Tímár Péter, 1985

Egymásra nézve – Makk Károly, 1982

Eszkimó asszony fázik – Xantus János, 1983

Falfúró – Szomjas György, 1985

Könnyű testi sértés – Szomjas György, 1983

Mielőtt befejezi röptét a denevér – Tímár Péter, 1989

Napló gyermekeimnek – Mészáros Márta, 1982

Őszi almanach – Tarr Béla, 1984

Panelkapcsolat – Tarr Béla, 1982

Irodalom

Bajomi-Lázár Péter (2001): *A magyarországi médiaháború*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Bajomi-Lázár Péter, szerk. (2005): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Becskeházi Attila (1992): Szociológia és társadalmi diskurzus. In: Kuczai Tibor & Becskeházi Attila: *Valóság '70*. Budapest: Scientia Humana.

Borgos Anna (2011): *Eltitkolt évek*. Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület.

Buda Béla (1974): *A szexualitás modern elmélete*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Gábor László & Győri Péter (é. n.): Guberálás a lakáspiacon. In Győri Péter (szerk.): *A város, a város társadalma, életformacsoportok*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola.

Gelencsér Gábor (2002): *A Titanic zenekara. Stílusok és irányzatok a hetvenes évek magyar filmművészetében*. Budapest: Osiris Kiadó.

Gelencsér Gábor (2006): *Káoszkeringő*. Gothár Péter filmjei. Budapest: Novella Könyvkiadó.

Hegedűs István (2001): Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén. *Médiakutató*, tavasz, 45–60. o.

Heller Mária & Némedi Dénes & Rényi Ágnes (1992): Nyilvános stratégiák és nyilvános szabályok. *Szociológiai Szemle*, 4. szám, 53–60. o.

Kemény István szerk (1972): *A szexuális élet szociológiája*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Kovács András Bálint (1989): A szoft-horror. In. *Filmvilág*, 9. szám, 28–33.o.

Kovács András Bálint (2002): *A film szerint a világ*. Budapest: Palatinus Kiadó.

Miskolczi Miklós (1981): *Színlelni boldog szeretőt*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

Miskolczi Miklós (1985): *Hazudni boldog hitvest*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

Murai András (2008): *Film és kollektív emlékezet. Magyar múltfilmek a rendszerváltozás után*. Szombathely: Savaria University Press.

Preisich Gábor (1998): A lakásépítés és a lakásállomány változása. In.: *Budapest városépítésének története. 1945–1990*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. 67–120. o.

Szilágyi Ákos (1985): Kis magyar filmszexológia. *Filmvilág*, 1. szám, 25–30.o.

Szilágyi Vilmos (1973): *Bevezetés a szexuálpedagógiába*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Takács Róbert (2005): Sajtóirányítás és öncenzúra az 1980-as években. *Médiakutató*, tavasz, 55–70. o.

Takács Róbert (2009): A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, ősz, 93–116. o.

Tóth Eszter Zsófia (2007): Munkások és munkásnők 56-os megéléstörténetei. In.: *1956 az újabb történeti irodalomban*. Szerk. Gyáni Gábor–Rainer M. János. 1956-s Intézet, Budapest, 388–404. o.

Dr. Veres Pál (1982): *Beszélnünk kell róla*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Zsugán István (1982): Kettős szorítottság kínjában. Beszélgetés Makk Károllyal. *Filmvilág*, 5. szám, 11–14. o.

Lábjegyzetek

- 96 Az első, a témáról készült kitűnő, átfogó esszében Szilágyi Ákos 1985-ben „kis szexuális forradalomnak” nevezi a hazai játékfilmben bekövetkező változást (Szilágyi, 1985).
- 97 1978–1979-ben két tendencia jelenik meg: az „új akadémizmus” (többek között Szabó István filmjei) és az „új narrativitás” (például Jeles András rendezése, *A kis Valentino*). A korszak tagolásáról részletesebben lásd Kovács (2002).
- 98 Az ötvenes éveket feldolgozó filmekről részletesebben lásd Murai (2008).
- 99 A kiábrándultság, a tagadás, a csalódás állapotát természetesen más művészeti ágak is megfogalmazták, és a szubkultúrák világában is megjelent, gondoljunk a *KopaszkuTYa* (Hobo Blues Band, 1981, a lemezt betiltották, csak két évvel később adták ki), a *Szerelem, szerelem* (A. E. Bizottság, 1983) vagy a *Nem kell* (Beatrice, 1980) című számokra.
- 100 Részben kapcsolódik e filmekhez az *Őszi almanach* (1984). Tarr Béla rendezése egyetlen lakásban játszódó történet, amelyben öt ember összezárva egymás lelki és testi tönkretételével van elfoglalva. A filmben az emberi kegyetlenség, a kiszolgáltatottság részeként jelenik meg a szexualitás. Ugyanakkor – és ebben lényegesen eltér a kortárs, s általunk most vizsgált filmektől – nem fontos Tarrnál a társadalomrajz, elemel a szociális helyzettől, és egy mesterséges, zárt világot hoz létre. A filmről bővebben lásd Kovács (2002).
- 101 Hegyi Gyula: Ajándék ez a nap. Filmlevél. Magyar Hírlap, 1979. december 6.
- 102 A hatvanas évek lakáshelyzetéről lásd Horváth Sándor: Urbanizáció és társadalmi integráció a 60-as években. <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/evkonyv02/horvath>.
- 103 A lakásfoglalásról lásd Tóth (2007).
- 104 A tartási szerződés mint jogintézmény célja az 1959. évi IV. tv., a Polgári törvénykönyv szerint az volt, hogy az eltartó az eltartottat saját háztartásában „megfelelően eltartsa”, gyógyíttassa, ápolja, eltemettesse. E szolgáltatások fejében az eltartott ingatlanát halála után az eltartó örökölte meg.
- 105 Egy ilyen tematikájú újságcikk: Boór András: Válás formálisan. Családi Lap, 1980. június 30. A látszatválások oka egyrészt az volt, hogy minden állampolgárnak egy ingatlan, egy üdülőtelek, egy autó lehetett a tulajdonában. Másrészt például egy házaspár, aki egy gyerekkel a nagyszülőknél lakott, kis eséllyel indult a tanácskiutalási rendszerben. Ha elváltak, az egyedülálló anyának számító nő nagyobb eséllyel kapott lakást.
- 106 35/1956 (X. 30.) M. T. sz. rendelet a lakásbérletről, végrehajtására: 17/1957 (III. 7.) Korm. sz. rendelet.
- 107 A szocialista időszakban népszerű szociográfia volt Miskolczi Miklós *Színlelni boldog szeretőt* című kötete, majd folytatása, a *Hazudni boldog hitvest*. Azt a problematikát boncolgatták, mi tartja össze a házasságokat annak ellenére, hogy sokan szeretőt tartanak, félrelépnek. Miskolczi (1981, 1985).
- 108 Kossuth Rádió, Láttuk, hallottuk. 1979. december 7.
- 109 Koltai Tamás: Habitare necesse est. Filmkultúra, 1979/6. 21. o.
- 110 Kossuth Rádió, Láttuk, hallottuk. 1979. december 7.
- 111 Hegyi Gyula: Ajándék ez a nap. Magyar Hírlap, 1979. december 6.
- 112 Hegyi Gyula: Ajándék ez a nap. Magyar Hírlap, 1979. december 6.
- 113 Sümegi Anikó: A selejt felmagasztalása. Hajdú-Bihari Napló, 1984. június 3.
- 114 Sas György: Ajándék ez a nap. Szabadszó, 1980. január 20.
- 115 Veress József, Kossuth Rádió, 168 óra, 1979. december 8.
- 116 Tükör, 1983. október.
- 117 Kisalföld, 1983. november 19.
- 118 Pest-megyei Hírlap, 1983. október 2.
- 119 Pest-megyei Hírlap, 1983. október 2.
- 120 Fekete Ibolya–Grunwalsky Ferenc–Szomjas György: Falfúró. Filmnovella. Filmvilág, 1985. 06.
- 121 Uo.
- 122

- 123 A falfúró. Napló, 1986. április 23.
- 124 Koltai Ágnes: Színes magyar film: Falfúró. Új Tükör, 1986. április 13.
- 125 Marinov Iván: Árulták-e testüket a gyeses anyukák a presszóban?
<http://www.urbanlegends.hu/2010/11/falfuro-gyeses-anyukak-presszo/>
- 126 Ez utóbbi arról szól, hogy a Gerbeaud-ban öreg hölgyeknek, ha fiatal fiúkat akarnak felcsípni pénzért, bizonyos fajta süteményt kellett rendelniük vagy az evőeszközöket kellett meghatározott módon elrendezniük az asztalon.
- 127 Bigmek hozzászólása, 2010. november 29.
- 128 Kisvárosi hozzászólása. 2010. november 29.
- 129 Luputya hozzászólása. <http://www.urbanlegends.hu/2010/11/falfuro-gyeses-anyukak-presszo/>
- 130 Tanulmányunkban a filmet elemezzük, nem vetjük össze a regénnyel (Galgóczi Erzsébet: Törvényen belül), amely alapján készült.
- 131 Tarján Tamás: Az igazság megszállottja. Pesti Műsor, 1982. november 3.
- 132 Kossuth Rádió, Esti Magazin, 1982. október 6.
- 133 Bernáth László: Egymásra nézve. Esti Hírlap, 1982. október 6.
- 134 Judy Stone: Nagyerejű út Magyarországról. San Francisco Chronicle, 1983. november 8.
- 135 Geszti Pál: Egymásra nézve. Magyar Hírlap, 1982. október 7.
- 136 Spiró György: Kikacsintva. Filmvilág, 1982/10.
- 137 Geszti Pál: Egymásra nézve. Magyar Hírlap, 1982. október 7.
- 138 Bernáth László: Egymásra nézve. Esti Hírlap, 1982. október 6.
- 139 Uo.
- 140 Uo.
- 141 Uo.
- 142 B. Sajti Emese: Egymásra nézve. Békés Megyei Népújság, 1982. 10. 23.
- 143 Gyertyán Ervin: Egymásra nézve. Népszabadság, 1982. október 13.
- 144 Kossuth Rádió, Esti Magazin. 1982. október 6.
- 145 Petőfi Rádió, Láttuk, hallottuk. 1982. október 28. 10.45 Leirata a Magyar Filmintézet Könyvtárában.
- 146 Uo.
- 147 Spiró György: Kikacsintva. Filmvilág, 1982/10.
- 148 Uo.
- 149 Báron György: Nehéz szerelem. Filmvilág, 1982/10.
- 150 Uo.
- 151 Vértessy Péter: Egymásra nézve. Magyar Nemzet, 1982. október 7.
- 152 Geszti Pál: Egymásra nézve. Magyar Hírlap, 1982. október 7.
- 153 Gantner Ilona: Egymásra nézve. Népszava, 1982. október 7.
- 154 Idézi Oravecz Imre: Erősz eltévelyedett gyermekei. In: Élet és Irodalom, 1982. október 8. Dr. Jellinek Harry: *Egészségügyi abc*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- 155 Gyertyán Ervin: Egymásra nézve. Népszabadság. 1982. október 13.
- A filmet szoft horrornak nevezi Kovács András Bálint (1989).

156

A pontos idézet: „Mielőtt befejezi vaksi röptét /a denevér, mielőtt álmosan elzummögi Hecate szaruszárnyú bogara / az éj dalát: Iszonyú tett történik.” idézi: Fiala János: A denevér röpte. Beszélgetés Tímár Péterrel. Filmvilág, 1988/12.

157

Fiala János: A denevér röpte. Beszélgetés Tímár Péterrel. Filmvilág, 1988/12. Ugyanez a történet: Mire befejezi röptét a denevér. Film Színház Muzsika, 1988. április 21.

158

Fiala János: A denevér röpte. Beszélgetés Tímár Péterrel. Filmvilág, 1988/12.

159

Reményi József Tamás: A szájalom horrorja. Filmvilág, 1989/5.

160

Kovács Éva: Filmismertető. Tarjáni Acél, 1989. június 23.

161

Sinkovics Eta: Mielőtt befejezi röptét a denevér. Zalai Hírlap, 1989. június 11.

162

Bodó L.: Horror. Dunántúli Napló, 1989. április 22.

163

Bársony Éva: Mielőtt befejezi röptét a denevér. Esti Hírlap, 1989. április 19.

164

Uo.

165

A hetvenes évek értelmiségi közbeszédében például Becskeházi Attila a következő típusokat különíti el: szaloncsevegés, katedra-előadás, pódiumjáték, presszóbeszélgetés, alku, ima. Lásd Becskeházi (1992).

166

A számos könyv közül most csak néhány példa: *A szexuális élet szociológiája* (Kemény, 1972), *A szexualitás modern elmélete* (Buda, 1980), *Bevezetés a szexuálpedagógiába* (Szilágyi, 1973), *Beszélnünk kell róla* (Dr. Veres, 1982). A Ludas Matyi pedig, karikatúrái miatt már a hetvenes évektől kvázi szocialista erotikus lapként is funkcionált.

167

Bár cenzúrahivatal nem létezett a szocialista időszak Magyarországon, azonban több intézményes szereplőnek is elsőrendű feladatai közé tartozott a sajtó irányítása (Hegedűs, 2001; Takács, 2009).

168

A szocialista társadalom nyilvánosságáról lásd többek között Kuczi & Becskeházi (1992), Bajomi-Lázár (2001, 2005), Takács (2009).



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)



© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)



- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Új média

„...egyszerűen nagyságrendi, és nem lényegi változásról beszélhetünk”



Brad King újságírást oktat a Ball State Universityn, ahol az Emerging Media Initiative keretében az új technológiák történetmesélésünkre (narrációnkra) gyakorolt hatásait kutatja. Az első, virtuális világokat felépítő-használó programozók és közösségek történetét feldolgozó *Dungeons and Dreamers* (Kazamaták és álmodozók) sikerkönyv egyik szerzője, amelynek bővített kiadásán társával jelenleg is dolgozik. A második kiadás virtuális tereket – például a Second Life-ot és más, újonnan fejlesztett hálózatos szociális platformokat – vizsgál az emberi interakciók természetének virtuális környezetben megfigyelhető változásai tükrében..

Brad King 2011. május 11-én tartott előadást a Budapesti Gazdasági Főiskolán, „Hogyan alkalmazhatók a legmodernebb digitális technikák és a közösségi média az üzleti életben?” címmel. Az előadás után a Médiakutató nevében Bajomi-Lázár Péter kérdezte az új technológiák hatásáról.

Médiakutató: A tömegmédia története egyben a média lehetséges hatásaitól való aggodalom története is – a könyvnyomtatástól kezdve a rádió és a televízió át az új médiáig. Lát-e lényeges különbséget a mai világháló, illetve a régi médiát övező pesszimista diskurzus természete között?

Brad King: Részben hasonlítanak egymásra. Vegyük például az 1970-es években megjelent *Dungeons and Dragons* játékot. Akkor az emberek – mármint a szülők – attól féltek, hogy a játék ördögimádókká züllesztí a gyerekeket. Egyrészt a játék tartalma, másrészt egy új jelenség, az interaktivitás miatt aggódtak. A játék lényegéhez tartozott, hogy sok ember összejön, és beszélget egymással: közös, kollektív történet jött létre, nem pedig egyszerűen arról volt szó, hogy a résztvevők kölcsönösen reagálnak arra, amit a másik mond. Az interaktivitás különbözik a rádió, a televízió egyirányú közlésmódjától.

Bizonyos értelemben ugyanakkor az aggodalom forrása azonos. Természetünkénél, evolúciós okoknál fogva idegenkedünk a változástól, kerüljük az életünket felbolygató újdonságokat. Az új környezetben megjelenő interaktivitás azért problematikusabb, mert míg például a televízió esetében felnőttként jobban meg tudom érteni a változás természetét – ábrák és képek hozzáadásáról van szó –, aztán amikor hirtelen megjelenik a számítógép, a felnőttek nem szükségszerűen értik, hogy az mit is jelent. A gyerekek pedig otthonosan kezelik a számítógépet, és olyan interaktív élményekben van részük, amelyeket szülőként nem látunk és nem is értünk – ez táplálja félelmeinket, ezért mondjuk, hogy ez biztosan rossz. Ezek a félelmek természetesen, hiszen ilyenek a jó szülők.

Médiakutató: Az új technológiával és felhasználási lehetőségeivel kapcsolatos tudás hiányáról beszélhetünk?

King: Ez nem különbözik attól, mint amikor egy gyerek elcsatangol a bevásárlóközpontban vagy az utcán, és rögtön aggódni kezdünk; azt gondoljuk, ez baj, hiszen nem tudjuk, mi van a gyerekkel. A különbség abban áll, hogy míg az utcán a szülő képes tájékozódni és a gyerek után menni, az online történéseket nem érti, és tehetetlennek érzi magát. Ezt az akadályt felismerve jutottam oda, hogy a családban, az üzleti életben és általában is akkor oldódnak az ilyen irányú félelmek, ha az emberek megtanulják kezelni ezeket az eszközöket. Ha megérted, hogy az eszköz „hogyan csinálja”, könnyebben kezeled azt, „amit csinál”.

Vegyük például az 1950-es években népszerűvé vált képregény-kultúrát övező vitákat az Egyesült Államokban. Hasonlóak voltak az érvek: a képregény rombolja a bizalmat és a szülői tekintélyt, a képek stílusa érzéketlenné teszi, traumatizálja a kölyköket. Vagy vegyük az 1920-as években népszerűvé váló flippergépeket kísérő félelmeiket. Ha nem mondanám meg, melyik évben járunk, nem biztos, hogy meg tudná mondani, mikor is zajlott a vita. Hasonló dolgok miatt aggódtak az emberek, mint a mi időnkben, és az érvek is hasonlóak voltak.

Médiakutató: Az előadásában azt is említette, hogy a közösségi média nem valami új dolog, már régóta velünk él. Lát valami lényegi különbséget például a közösségi rádiók, illetve a Facebook-jellegű közösségi médiumok között?

King: Gyakran keveredem vitába – persze csak intellektuális értelemben – arról, hogy mi különbözteti meg az internetet, ezt a digitális, állandóan bekapcsolt állapotban lévő (*always-on*) hálózatot a fizikai világtól. Ha megpróbáljuk körülírni, miben áll a hálózat, érvelésem így szól: a hálózat valós idejű és földrajzilag nem helyhez kötött. Azaz lehet úgy barátom Afrikában, hogy sosem találkoztunk, a való világban azonban nem lehet személyes találkozások nélkül megismerni valakit. Kivéve – mint arra szerzőtársam rámutatott –, ha láncclevelezéssel szétküldök akár száz levelet, és elkezdek barátkozni. Ez a levelezés is aszinkron és nem helyhez kötött, a visszajelzés viszont valamennyi időt igénybe vesz. Ha az egyetlen különbség abban áll, hogy a digitális hálózaton keresztül a levélváltás felgyorsul, egyszerűen nagyságrendi, és nem lényegi változásról beszélhetünk csak. Így elkezdhetjük az új jelenségre is alkalmazni az 1970-es években megfogalmazott és a mai előadásban is megemlített társadalmi/közösségi-hálózat elméleteket, és azt találjuk, hogy azok majdnem pontosan megfeleltethetőek a mai online társadalmi hálózatokra is. Ha így állnak a dolgok, és a régebbi elméletek magyarázzák az új jelenségeket is, elvethetjük azt az elképzelésünket, hogy az új jelenséget lényegi újdonságnak tartjuk pusztán amiatt, mert az nagyon gyorsan tört felszínre, és nagyon gyorsan terjedt el – miközben nagyságrendi skálán mérhető változásról van csak szó. De azt gondoljuk, valami egészen új dolog jött létre, mert az egész olyan hirtelen zajlott le.

Médiakutató: Előadásában azzal is érvelt, komoly üzleti érdekek játszottak szerepet abban, hogy az új média ilyen nagy szerephez jusson. Az ön által említett példa a levélküldésről eszembe juttatja azt a régi történetet, amikor a cári Oroszországban 18 hónapig ment egy levél Szibériából Szentpétervárra, majd további 18 hónap kellett ahhoz, hogy a válasz megérkezzen, így egy levélváltás akár három évig is eltartott. Mit mondana a kommunikáció ilyen irányú felgyorsulásáról? Ezt sem tekinthetjük minőségi változásnak?

King: Nemrégiben moderáltam egy beszélgetést, amelyen tunéziai, líbiai és egyiptomi hallgatók vettek részt. Az egyiptomi diák egyike volt azoknak a kormányellenes polgároknak, akik egy Facebook-csoportot – privát csoportot – hoztak létre. Amikor a Közel-Keleten és Észak-Afrikában a tüntetéshullám első jelei mutatkoztak, az egyiptomi tüntetések voltak a legszervezettebbek, mert már azelőtt megszerveződtek az emberek, mielőtt a tüntetések lezajlottak volna. Több tüntető csoport állt már készenlétben, tömegeket lehetett mozgósítani. Az emberek nem tudták, hogy mi fog történni, csak annyit, hogy ők is ott akarnak lenni. Ezt nem lehetett volna elérni, ha egy levél és a válasz három évig kering, mielőtt megérkezik; úgy nem lehetett volna ötezer embert mozgósítani.

Médiakutató: Valami hasonló dolog történt 1968-ban a párizsi utcákon, mikor a periférikus rádiók mobilizálták a tüntetőket. Vagy – talán erről nem tud – 1990-ben Magyarországon a taxisofőrök sztrájkot szerveztek, az egész országban lezárták az utakat, megakadályozva a közlekedést, és mindezt azért tehették meg, mert volt saját kommunikációs rendszerük, a CB-rádió.

King: Ezek a kommunikációs formák mind hálózati technológiák. A CB-rádió is hálózati technológia. Bizonyos értelemben a levél is hálózati technológia: ott van a posta, amely szétterjeszti a leveleket, és ha van egy úttorlasz, kikerüli és eljuttatja a levelet címzetthez – ez bizony nem különbözik egy csomagkapcsoló csomópont-hálózattól. Tehát minél mélyebbre, messzebbre haladunk visszafelé, úgy okoskodhatunk: ha ezt az új jelenséget szociális, közösségi médiának hívjuk, minek nevezzük a postahivatalt, amelynek az a feladata, hogy amilyen hatékony módon csak lehet, a csomagok megérkezzenek rendeltetési helyükre, hogy a csomagokban rejlő információk végül is eljussanak az emberekhez?

Médiakutató: Az új technológia tehát megdönti McLuhan klasszikus érvelését, miszerint a technológia jelentős hatással bír a kommunikáció minőségére?

King: Minél többet értek meg ezekből a folyamatokból, annál kevésbé gondolom, hogy valami új dolog történik, habár ezek a dolgok gyorsabban zajlanak le, mint régebben. Más dolgokat viszont felforgatnak. A hierarchikus struktúrákban, ha a főnököd négy szinttel volt feljebb, mint te, nem volt igazán olyan út, amelyen keresztül kommunikálni tudtál volna vele. Ma küldhetek neki e-mailt, és elvárhatom, hogy válaszoljon is rá – ez a hierarchia a hálózat összekapcsolt természetéből fakadóan ilyen. Nem tudom, a postahivatalban máshogyan működnek-e a dolgok vagy sem, de úgy tűnik, bármi is legyen az oka, a dolgok fizikai természetéből fakadóan hierarchia jön létre. Vegyünk egy dokumentumot, amely több linket is magában foglal. Ebben az esetben azt mondhatjuk, hogy több dokumentum létezik egyszerre. A dokumentum fogalmát ilyenkor nem tudjuk „egyszerű papírdarabként” meghatározni.

Médiakutató: A hír minősége – beleértve a hírgyártást (a hírszelekciót, a hírek keretezését, a hírek nyelvezetét és struktúráját) és a hírfogyasztást – megváltoztatta az új média a húsz évvel ezelőtti helyzethez képest, amikor a nyomtatott sajtóból, rádióból és televízióból kaptuk a híreket?

King: Attól függ, honnan nézzük. Ha egy kis, helyi, közösségi újságot veszünk (ahonnan jövök, ott sok ilyen kis újság működik), a gyártás száz éve szinte nem változott – persze ma már nem egyenként szedik a nyomtatáshoz a betűket. A közösségi rádiók is hasonlóképpen működnek, mint a mozgalom hajnalán, de ha a protocol-keverőket, a podcasting-sugárzást nézzük, amely ugyancsak a közösségi rádiózás egy formája, már másnak tűnik és hangzik az egész: a gyártás megváltozott, a műsorszórás pedig nincs speciális helyhez kötve. A közösségi média is megváltozott, legalábbis ami a hírek keretezését és napirendjét illeti, mert ma már sokkal szélesebb látókörben zajlanak az események. Például a Twitteren találtam irániakat, és láttam, ahogy a megmozdulások szervezésében segítenek. Természetesen ellenőriztük ezeket a híreket több forrás segítségével, néztük a Twittert, kerestünk, átrágtuk magunkat az információkon, és ellenőriztük azok tartalmát. Újságíróként régebben nem tudtam volna mindezt megtenni, ha nem állnak rendelkezésemre a megfelelő eszközök és hálózatok.

Médiakutató: Ha egyre több ember gyakorolhat befolyást azzal, hogy részt vesz a hírnapirend, a hírsorrend kialakításában, abból az is következik, hogy egyre nagyobb esélyük van a hírfolyamba való

beleszólásra azoknak is, akik áleseményeket állítanak elő, manipulálva a hivatásos újságírókat.

King: Teljesen egyetérték.

Médiakutató: Mindebből következően azonban újabb lényegi fordulat következhet be a hírtörténelemben. Legutóbb a televíziózás megjelenésekor lehattunk tanúi az álesemények megszorodásának, az 1950-es és az 1960-as években.

King: A kérdés megint az, változásról beszélünk-e, vagy csak a nagyságrendi skálán történt elmozdulás. A másik kérdés, amivel állandóan szembesülök, a következő: látjuk, hogy az idők kezdete óta a hazugság mindig együtt járt a médiával; könnyebb-e most hazudni, több ember teheti-e meg, hogy hazudjon, mint régebben? Igen. Máshogyan hazudnak? Nem. Több ember hazudik, ez pedig megnehezíti és egyben fontosabbá teszi a riporter dolgát.

Változik a világ, legalábbis az Egyesült Államokban, ahol az eszményi riporter szerepe szerint semleges pozíciót foglal el a két, egymással szemben álló oldal között. Ebben a világban fel lehetett tételezni, hogy mindkét oldal legtöbb esetben valóság, racionális érvekkel operál. Ebben ma már nem lehetünk biztosak. Beszéltünk áleseményekről, manipulációról. Ma az újságíró egyik legfontosabb feladata ragaszkodni a valósághoz, védeni az igazságot. Nem a nagybetűs Igazságról beszélünk, miszerint ez vagy az helyes-e vagy sem, hanem arról, hogy mutassuk be: íme, itt van ötven vélemény, de ezek alapján, íme, az a két oldal, amely számít - és nem foglalkozunk a többivel. A többi persze szintén ott van a világhálón, de ha mindegyiken végig akarod rágni magad, és ki akarod mazsolázni, ellenőrizni akarod a tényeket, lehetetlen dologra vállalkozol.

Médiakutató: Ez abból a szempontból tipikusan amerikai megközelítés, hogy felteszi, két nagy álláspont van, ami viszont a kétpártrendszerek sajátja. Mi a helyzet az európai többpártrendszerekkel?

King: Ha mondjuk öt oldal van, újságíróként az a dolgom, hogy megnézzem mind az öt érvet, ám az egyikhez csak például ötszázalékos relevanciát társítok az egészhez képest, és nem juttatom egyenlő mértékben érvényre az érveket. Az a feladat, hogy kontextusban vizsgáljam a dolgokat és kontextusban találjam meg az értelmüket. Rengeteg az információ, és egy újságíró azt nézi, hova illeszkednek ezek az információk. Az újságírónak nemcsak hírgondnokként, hanem magyarázóként is szerepet kell vállalnia. És itt van az igazi érték, amit az újságíró létrehoz. Biztosan hallotta már, amikor az emberek arról panaszkodnak, nem tudják már, hogy mit higgyenek el...

Médiakutató: Ugyanakkor a szemünk láttára zajlik egy olyan folyamat, amelyben a hivatásos és a civil újságírás hasonlítani kezd egymáshoz, és még nem látjuk, hova vezet ez.

King: Az új dolgok ritkán veszik át más dolgok helyét. A televízió nem vette át a rádió helyét. Nem hiszem, hogy az újságíró szerepe megszűnik, a hírügynökségeknek viszont valószínűleg más lesz a szerepük. Egyre több nem ellenőrzött hír válik elérhetővé az egyre szélesebb körben használt médiumok segítségével, és a hivatásos újságírónak valószínűleg nehezebb lesz ugyanakkora hallgatósághoz eljuttatniuk híreiket, mint korábban. De ez megint csak nagyságrendi kérdés. Sokszor mondják, hogy a mérettel együtt jár a változás. Én személy szerint egyre kevésbé gondolom ezt. Inkább úgy fogalmaznék: a torta változik, abban az értelemben, hogy ki mekkora szeletet kap belőle.



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>
Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>
2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

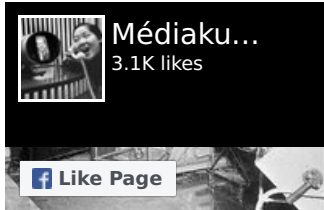
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)



© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)



- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Új média

[Balogh Csaba](#):

A politika közösségiweb-használata Magyarországon

A „lájkolás” (tetszikelés) kifejezés beépült a magyar társadalom szókincsébe, és ahogy egyre természetesebbé válik a közösségi web használata, úgy jelenik meg ezen a szinten is az ebből a szempontból leginkább választópolgárként meghatározható magánszemélyek és a politikai erők közeledése. Bár az utóbbi szereplők üzeneteinek eljuttatásához a közösségi weben leginkább személyre szabható módon a magánszemélyek hozzájárulása is kell, természetesen a politika szereplőinek is sokat kell tenniük azért, hogy a választópolgárok felfigyeljenek rájuk, netán mindennapi online aktivitásuk követőjévé váljanak. Írásomban a magyar politikai erők közösségiweb-használatának témáját járom körül, rámutatva a lehetőségekre és a hazai valóságra is.

Előszó

„Barack Obama választási kampánya érzékeltette, milyen nagy erőforrás valójában a web 2.0 a politikai kommunikációban.” A webes szakemberek számára már az Obama-kampány előtt is nyilvánvaló megállapítást a Hírszerzőn megjelent riportban (Nagy, 2008), még 2008 novemberében tette Baja Ferenc mint a szocialisták által fenntartott kapcsolat.hu stratégiai tanácsadó testületének elnöke. Az Obama-hatás, bár változó mértékben, de kétségtelenül megfigyelhető volt mindegyik, listát állító pártnál a 2010-es magyarországi országgyűlési választások kampányában, a parlamentbe jutó öt párt a választási időszakon kívül, a kampány után egy évvel, eltérő erővel és sikerességgel használja a tanulmányban vizsgált csatornákat.

Írásomban egy platformra (blog) és egy közösségépítő oldalra (Facebook) térek ki részletesebben. A közösségi web persze ennél még Magyarországon is több szereplős, gondolok itt például a magyar internethasználók körében egyébként fajsúlyos iWiW-re, illetve az aktuális webes kommunikációs paradigma kiemelkedő szereplőjeként számon tartott Twitterre. A későbbi félreértések elkerülése végett fontosnak tartom megemlíteni, hogy az itthon először nagyobb népszerűséget szerző, hazai fejlesztők által indított közösségépítő oldalt, valamint a nemzetközileg gyakran alkalmazott Twittert miért is hagyom ki a részletesebb elemzésből.

Szintén fontosnak tartom már az elején megjegyezni, hogy a tanulmány alapvetően kvantitatív szemléletű. Ezzel összefüggésben látni kell, hogy a közösségi webes kommunikáció eredményességét nem lehet kizárólag kvantitatív mutatókhoz kötni, sőt a szolgáltatások üzemeltetői egyre inkább törekednek rá, hogy az elérés csak megfelelő minőségű tartalom esetén legyen valós (lásd Szántó, 2011). A teljesség kedvéért a tanulmány végén felsorolom azokat a legfontosabb kérdéseket, melyek egy későbbi, kvalitatív szempontokat (is) figyelembe vevő dolgozat esetében mindenképp fontosnak tartok megvizsgálni.

A magyar „miért nem”, az iWiW

Az iWiW évek óta a Magyarországon leglátogatottabb weboldalak közt van, ráadásul a később vizsgált Facebookhoz hasonlóan közösségépítő hálózat is, így logikus lenne, hogy ez utóbbihoz hasonló célokra használható legyen itthon. Mégsem nagyon használják terepként szervezeti/politikai kommunikációra. Az okokat a következőkben látom:

- az iWiW-et a felhasználók az általános szakmai álláspont szerint inkább „telefonkönyvként” (azaz személyes ismerőseik e-mail címének vagy telefonszámának megszerzésére, a változások lekövetésére) használták;
- az iWiW klubrendszerét a szervezeti (üzleti) felhasználók számára kezdetben csak komoly összegekért tudták igénybe venni, ráadásul nem is kaptak olyan fejlett funkciókat, mint a Facebookon;
- amikor az iWiW felfejlesztette és mindenki számára megnyitotta (ingyenessé tette) klubrendszerét, az érintett felhasználók a Facebookon már komoly táborral rendelkeztek, a jól működő csatorna mellé pedig nem tartották indokoltnak egy újabb kiépítését és/vagy aktív használatát;
- a szolgáltatás üzembiztossága nem mindig megfelelő (egy kampányban vagy mozgósítás esetén pedig a két-

három napot késő üzenet könnyen hatástalanná, rosszabb esetben pedig akár kontraproduktívá is válhat).

Az iWiW súlya egyébként folyamatosan csökken. A regisztrált felhasználók számában 2011 tavaszán ugyan még megelőzi a Facebookot, a Google Trends által becsült napi egyedi látogatószám tekintetében már 2010 októberében megtörtént a helycsere a két közösségépítő oldal között.

1. ábra: A facebook.com és az iwiw.hu napi egyedi látogatói számának változása Magyarországon.



(Az adat forrása a Google Trend, a vizsgált időintervallum a 2010 márciusa és 2011 márciusa közti időszak.)

A „külföldön igen, de itthon nem”, a Twitter

A Twitter esetében (jelenleg, még) semmilyen különbség nincsen a csatorna felépítése, megjelenése és lehetőségei tekintetében a magánszemélyek és a szervezeti felhasználók között. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a Twitter jellegénél fogva alkalmatlan lenne szervezeti vagy politikai kommunikációra. Erre bizonyíték az USA-béli politikai erők¹ aktív Twitter-használata (lásd például a wefollow.com/twitter/politics gyűjtőhelyen), valamint közvetetten a szolgáltatás 2011-es egyiptomi forradalomban játszott szerepe (lásd Gustin, 2011). Főleg az USA-ban sikeres politikai Twitter-használat támasztotta kontrasztérzet miatt érdemes foglalkozni vele, hogy Magyarországon miért is nem működik – illetve racionális befektetésmegetérülési elvárások mellett miért érdektelen – politikai célokra ez a csatorna.

A Twitter hazai viszonylagos kihasználhatatlanságának oka a felhasználók alacsony számában keresendő. Míg 2011 elején nemzetközileg 200 millió regisztrált felhasználóval rendelkezett a szolgáltatás (Shiels, 2011), itthon a magyar nyelven író és magyarországi települést megadó felhasználókat összegyűjtő Yamm adatai szerint alig 75 ezer regisztrációról beszélhetünk (Yamm, 2011). Az aktív regisztrációk száma ráadásul ennek harmada és fele közt mozog. Ha nagyvonalúan 40 ezer felhasználóval számolunk is, jelentős részük a főleg 12-18 éves korosztály körében népszerű előadók és egyéb celebek miatt regisztrált Twitterre, ez a réteg pedig nem kiemelt célcsoportja semmilyen hazai politikai kommunikációs stratégiának, tekintve, hogy tagjainak nincs választójoguk. Jól látható tehát, hogy a 18 év feletti tábor már eleve nem túl magas, de ha a nagyvonalúan 20 ezresnek becsült közösségből leszámítjuk a politika és a közügyek iránt választási időszakokon kívül nem/sem érdeklődőket, valamint felosztjuk a pártok között, akkor könnyen belátható, hogy egyelőre miért nem alakulhat ki eredményes, nagy léptékű politikai kommunikáció a magyar Twitteren.

A Twitterre regisztráló politikai erőknek az offline és például a facebookos táborukhoz képest töredéknyi a twitteres követőjük, éppen ezért ők is csak annyira veszik komolyan a csatornát, hogy leggyakrabban a honlapjukon vagy a Facebook-csatornájukon megjelent hírek automatikus megosztásával árasztják el a Twittert. A parlamenti pártok központi csatornáik közül legtöbb, kb. 2000 követővel egyébként a Jobbik rendelkezik, de már ebben a nem túl magas számban is benne vannak az inaktív és a spammer felhasználók.

Korán érkezett és sokáig él: a blog

Nemzetközi szinten az 1990-es évek közepén (Harmanci, 2005) jelentek meg az első blogírók (bár akkor még nem hívták bloggernek őket, sőt ebben a formájában a „blog” kifejezés sem létezett). A műfaj itthon mintegy tíz évvel később kezdett tért hódítani. Az országos politikai szereplők közül először Gyurcsány Ferenc akkori miniszterelnök indított blogot 2006-ban², majd két évvel később az akkori legnagyobb ellenzéki párt vezetője, Orbán Viktor is webes napló vezetésébe kezdett, videós formátumban.

Gyurcsány Ferencnek és Orbán Viktornak a blogírásban sok politikus lett követője, akik közül sokan főleg pártelnököket „utánozva” kezdtek bele a blogolásba, ugyanakkor nagyon kevesen ismerték fel a csatorna valódi értékeit. Ezeket a potenciális előnyöket Loic Le Meur (2004) gyűjtötte össze, a listát egy fontos ponttal egészítettem ki (Balogh, 2009). A blog lehetőséget ad a politikai szereplőnek, hogy:

- közelebb kerüljön az emberekhez, ezen belül is a támogatóihoz;
- egy állandó „lakossági fórumot” nyisson;
- ötleteit könnyen és gyorsan megszondáztathassa, új ötleteket kapjon;
- a hivatalos, kirakatba rakható párbeszédből személyesebb diskurzus váljon;
- jobban megérthesse az ötleteivel/véleményével szemben kritikus emberek álláspontját;
- a jó ötletek gyorsan elterjedhessenek, decentralizált módon, élve a közösségi megosztási hálózatban rejlő lehetőségekkel;
- pénzt gyűjtsön egy-egy (al)kampányához;
- elérje a fiatalokat is és felkeltse érdeklődésüket a politika iránt;
- saját tartalmaival növelje ismertségét az interneten;
- (nagyobb) hírnevet szerezzen saját magának vagy egy-egy politikai akciójának;
- az újságírók egy részének lanyhaságát kihasználva kezébe vehesse a mainstream média vele kapcsolatos kommunikációjának irányítását is.

Összességében elmondható, hogy szimpatikusabb, „emberközelibb” az a politikai erő, amelyik a közösségi webes csatornákon is jelen van (Merkovity, 2010). Ahogy a fenti felsorolásból is kitűnik, a folyamat abszolút kétirányú lehet: a politikai erő nemcsak szimpatikus jelzéseket adhat le magáról, hanem begyűjtheti az ezekre érkező pozitív

és negatív visszajelzéseket is.

A felhasználók számára továbbá hitelesebbé is teheti a politikai erő (webes) kommunikációját, ha látják, hogy a negatív visszajelzések (hozzászólások) is megjelenhetnek a blogbejegyzéseknél. Jó példa erre, hogy a Gyurcsány-blogban például a kezdeti időszakban a kommentelők helyenként ellenséges hozzászólásai moderálatlanul jelentek meg (Burján, 2010). Ahogy a Gyurcsány-blogban is megjelent a moderáció, úgy más politikai blogokban is, gyakran a cenzúra érzetét erősítő előzetes moderálás formájában.

Bár a politikai tematikájú, főleg a „megmondó” kategóriába sorolt, civilek által vezetett blogok népszerűsége tagadhatatlan, az itthon ilyen szempontból „későn ébredő” vezető politikusok közül nem mindenkinek van klasszikus értelemben vett, saját oldalán vagy valamelyik szolgáltatónál vezetett blogja, ezt részben a következő fejezetben tárgyalt Facebook eszköztára és lehetőségei indokolják. A blog által hozott szemlélet (egy személyes vagy annak feltüntetett, gyakran mindennapi eseményekkel kapcsolatos – vagy azok apropóján született – gondolatok közzétételére és tudósításra létrehozott internetes csatorna) tehát átalakulva mindenképpen része maradt és valószínűleg sokáig marad is a hatékony politikai kommunikációs eszköztárnak.

A Facebook lehetőségei és magyarországi helyzete

A Facebook alapvetően egy közösségihálózat-építő oldalként indult ugyan, az elmúlt pár év fejlesztéseinek köszönhetően az igen aktív, kétirányú ismertségi kommunikáció mellett alapszintű tartalommegjelenítési platformmá is vált. Egyebek mellett az állapotfrissítések technikailag maximális hossza (400 karakter) és a blogbejegyzésekhez hasonló módon, az állapotfrissítéseknél jóval komolyabban formázható és képekkel kiegészíthető jegyzetek közzétételének lehetősége is hozzájárult ahhoz, hogy a Facebook bizonyos esetekben átvette a blog szerepét, máskor pedig legalábbis egy szinten mozog vele vagy komolyan kiegészíti azt.

A Facebooknak alapvetően három főbb funkciója lehet egy politikai erő kommunikációjában:

- elősegíti, hogy a politikai erő üzenete újságírói újraértelmezés (netán kommentár, kifordítás, torzítás) nélkül jusson el az emberekhez;
 - saját maga által írt blogbejegyzés megosztása vagy kifejezetten a Facebookra gyártott jegyzet készítése;
 - a harmadik fél (újságíró, blogger) által készített anyagokból csak a kommunikációs szándéka eredeti célját elősegítő tartalmak megosztása;
- mozgósítás;
 - politikai gyűlésre, demonstrációra;
 - valamilyen ügy érdekében (pl. egy külön politikai célra létrehozott másik facebookos oldal promóciója);
 - választási részvételre;
- visszajelzések fogadása. (Mivel a szervezeti oldalhoz elsősorban többségben a politikai erő nézeteivel alapvetően egyetértők csatlakoznak, ezért ez a szondázati funkció minimálisan van jelen. Értékelhető jelzést extrém esetben ad, azt viszont nagyon komolyan kell venni, hiszen azt jelezheti, hogy az adott politikai erő támogatói sem tudnak azonosulni az adott üzenettel, vagy legalábbis a nyilvános reprezentáció felhasználói interpretációja távol esik a kommunikátor mentális reprezentációjától.)

A felsorolásból látszik, hogy a Facebook az offline térhez hasonló, közel teljes körű, ám az offline megoldásoknál jóval egyszerűbb, mégis viszonylag könnyen személyre szabható magánszemély-elérést biztosít a politikai erők számára. Míg az első és a harmadik funkció hatása a lassabban beérrő folyamatok közé sorolható, a második szerepen (mozgósítás) keresztül könnyen belátható, hogy mennyire fontos egy-egy facebookos tábor mérete, hiszen ez annak mutatója, hogy az adott politikai erőnek hány emberhez van közvetlen, adott valós idejű vagy legalábbis közel azonnali elérése.

A nem hivatalos, de a szakmában elfogadott facebookos statisztikákat mutató, CheckFacebook.com című oldal adatai szerint 2011. április 14-én nemzetközi szinten 654 millió, Magyarországon pedig 3,1 millió Facebook-használó van. A magyar felhasználók táborában a férfi/nő arány 47,8/52,2 százalékos, az összes magyarországi felhasználó

81,3 százaléka tartozik a politikai szempontból érdekes, választójoggal rendelkező, 18+ éves korcsoportba.

A magyar (mainstream) nagypolitikai szintéren, a pártvezetők közül a Facebook kifejezést először Orbán Viktor használta, akkor még a Fidesz miniszterelnök-jelöltjeként, 2010. februári évtértékelőjében.

„A Facebookon – *ilyenem is van* – az egyik szurkolóm – nem rajongóm, bár az angol fordítás kötelezővé teszi – a következő üzenetet küldte, amikor megkérdeztem, miről kellene beszélnem...” (Orbán, 2010).

Az azóta eltelt időszakban a közösségi oldal nevének említése a politikai közbeszédben és a politikai hír és hírháttér jellegű műsorokban is megszokottá vált.

A magyar politikai erőkkel kapcsolatos legfontosabb facebookos adatok

Az alábbi listákban látható számok alakulásának szigorúan véve politikai befolyásoló tényezőinek elemzése jelen írásnak nem tárgya. A listák az aktuális állapot rögzítésének céljából születtek, kizárólag kvantitatív szemléletük

miatt csak aktuális kommunikációs lehetőségekkel kapcsolatos következményeket érdemes levonni belőlük. Azt mutatják meg, hogy ha ma kellene egy üzenetet célba juttatni, akkor melyik politikai erő mekkora tábort érne el közvetlenül a Facebookon.

1. táblázat: A parlamenti pártok vezető politikusainak sorrendje facebookos oldalaik 2011. április 14-ei állapota alapján (rajongók száma)

1. Orbán Viktor	94 359
2. Vona Gábor	23 159
3. Semjén Zsolt ³	3 613
4. Mesterházy Attila 2008	
5. Schiffer András	411

A pártvezetők mezőnyéből szignifikánsan kiemelkedik Orbán Viktor (miniszterelnök, Fidesz-elnök) és Vona Gábor (Jobbik-elnök) oldala.

2. táblázat: A parlamenti pártok sorrendje facebookos oldalaik 2011. április 14-ei állapota alapján (rajongók száma)

1. Fidesz	25 214
2. Jobbik	20 832
3. LMP	7 796
4. MSZP	1 985
5. KDNP	1 317

Egyértelműen megállapítható a vezető politikusok és a pártok listájának első helyezettjei közti egyezés: nemcsak a Fidesz, Jobbik sorrend változatlan, hanem az is, hogy a harmadik helyezett nagyságrendileg sem közelíti meg a listák első két helyén állókat. Eltérést láthatunk viszont a harmadik helyen, ahol pártelnökként még Semjén Zsolt (KDNP) található, pártként azonban a Lehet Más a Politika.

Szintén érdemes megjegyezni a két lista összehasonlítása kapcsán, hogy két párt, a Jobbik és az MSZP „facebookos támogatottsága” mozog csak együtt első emberük facebookos népszerűségével. (Természetesen ennek megállapítása közben továbbra is tartsuk szem előtt, hogy az egyik párt/politikus és a másik párt/politikus „tetszikelése” közti különbség kb. tízszeres.)

3. táblázat: A parlamenti pártok sorrendje facebookos oldalaik 2011. április 14-ei állapota alapján (facebookos oldallal rendelkező országgyűlési képviselők aránya, csak a legalább 25⁴ felhasználó által követett oldalakat figyelembe véve)

1. LMP	6/15	40%
2. Jobbik	11/46	23%
3. Fidesz	34/225	15%
4. KDNP	5/37	14%
5. MSZP	7/58	12%

A listában nem vettem figyelembe a Wikipédia vonatkozó szócikkeiből automatikusan generálódott oldalakat, hiszen azok semmilyen kommunikációra nem alkalmasak, valamint a nyilvánvalóan rajongók által működtetett lapokat, melyeken a politikus szintén nem tud kommunikátorként fellépni. Ebben a listában nem vettem figyelembe a személyes profilokat sem, amelyek egy részét oldal helyett hozzák létre vagy oldalként használják. A hozzá nem értés ebben az esetben komoly hátrányokkal járhat, gondolván itt például a koncepcionális tévedéseken túl arra, hogy egy személynek a Facebookon csak 5000 ismerőse lehet, vagy például a statisztika hiányára – így ez a felület nyilvánvalóan nem a támogatókkal való kommunikációra való.

Végezetül egy gondolati játék erejéig érdemes megnéznünk, milyen is lenne egy virtuális (facebookos) magyar országgyűlés, ha csak azok a képviselők ülnének a padsorokban, akik rendelkeznek facebookos oldallal.

4. táblázat: Egy virtuális magyar országgyűlés összetétele a jelenlegi képviselők facebookos oldalainak 2011. április 14-ei állapota alapján (a pártok facebookos oldallal rendelkező országgyűlési képviselőinek száma, csak a legalább 25 felhasználó által követett oldalakat figyelembe véve; zárójelben a teljes létszám százaléka)

1. Fidesz	34 (54%)
2. Jobbik	11 (17%)
3. MSZP	7 (11%)
4. LMP	6 (10%)
5. KDNP	5 (8%)

További kutatásra váró kérdések és területek

A téma továbbgondolása és a további kutatások érdekében, valamint a minél teljesebb kép bemutatása miatt fontosnak tartom megemlíteni azokat a szempontokat, melyeket egy nagyobb lélegzetvételű kvalitatív elemzés során érdemes figyelni.

- Ki menedzseli a facebookos oldalt? A közösségi webes szemléletet csak könyvekből ismerő, a Facebook gyakorlati, mindennapi használatától távol álló, netán kizárólag politikai szempontok alapján kiválasztott oldalmenedzser alkalmazásánál valószínűleg még az is jobb, ha az adott politikus, mindenféle kommunikációs szakember segítsége nélkül facebookozik.
- A politikai erő csak a választási kampányban és közvetlenül utána használja facebookos csatornáját, vagy két kampányidőszak közt is rendszeres kapcsolatot tart fenn az oldalt követőkkel?
- Csak jelenlétről vagy valódi, kétirányú kommunikációról van szó? „Beszélget-e” a politikai erő a felhasználókkal vagy csak saját gondolatait szórja? Egy tetszikelő felhasználó akkor értékes, ha a követést biztosító „tetszik” gomb megnyomása után is rendszeres kapcsolatba kerül az oldallal. A legértékesebb pedig akkor, ha több interakciós helyzetbe is kerül, az oldal kapcsán kétirányú kommunikációt, az ő felvetéseire való odafigyelést érzékel.
- Mennyire rendszeresek a megosztások? Mennyi idő telik el egy-egy állapotfrissítés vagy megosztás közt? A túl ritka (pl. havi rendszerességű) posztolás a kapcsolat gyengülését okozhatja, míg a túl gyakori (ebben az esetben pl. napi 10) spam-érzetet kelthet a felhasználókban.
- Változatosak-e a tartalmak? A politikai erő weboldalán megjelenő hírek (netán automatikusan megosztó alkalmazással történő) kipoztolása mellett, de inkább helyett érdemes minél gyakrabban más jellegű tartalmakat (pl. videók, képek) is megosztani. Gyakori hiba, hogy a politikai erő úgy tekint a Facebookra, hogy általa több látogatót lehet behúzni saját oldalára, eredményként pedig ilyenkor weboldaluk látogatottságának, illetve Facebookról átkattintó felhasználók számának növekedését könyvelik el. Bár valóban használható erre a célra is a Facebook, a legfontosabb mégis a politikai üzenet választópolgárokhoz való eljuttatása, ennek pedig egyáltalán nem feltétele az, hogy kivezzük őket a Facebookról, sőt a hosszabb távú stratégiát a csak kivezetésből álló megosztások gyengíthetik is.
- Van-e érkezési oldal (landing page)?
- Engedélyezve van-e, hogy a felhasználók írjanak az üzenő falra?
- Mennyien „tetszik” az egy vizsgált időintervallumban született posztokat? Mennyi hozzászólás születik?
- Kihasználják-e a Facebook szervezeti/üzleti oldalakhoz kapcsolódó funkcióit? Hoznak-e létre például eseményeket, promotálják-e őket?
- Használják-e harmadik fél által írt vagy kifejezetten általuk készített alkalmazásokat?

Irodalom

Balogh Csaba (2009): *10+1 pontban: miért blogoljon egy politikus?* <http://blog.tsabeeka.hu/2009/10/14/101-pontban-miert-blogoljon-egy-politikus/> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Balogh Csaba (2010): *Facebookos világtalanok.* <http://blog.tsabeeka.hu/2010/04/03/facebookos-vilagttalanok/> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Burján András (2010): *Internetes politikai kampány. Médiakutató, ősz.* http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_03_08_internet_kampany/ (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Gustin, Sam (2011): *Social Media Sparked, Accelerated Egypt's Revolutionary Fire.* *Wired.* <http://www.wired.com/epicenter/2011/02/egypts-revolutionary-fire/> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Harmanci, Reyhan (2005): *Time to get a life - pioneer blogger Justin Hall bows out at 31.* *San Francisco Chronicle.* <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?file=/c/a/2005/02/20/MNGBKBEJO01.DTL> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Le Meur, Loic (2004): *10 reasons why should a politician blog.* http://loiclemeur.com/english/2004/06/10_reasons_why_.html (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Merkovity Norbert (2010) *Párthonlapok az országgyűlési választások idején.* *Médiakutató, ősz.* http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_03_07_parthonlapok/ (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Nagy Szilvia (2008): *Változó idők: Tony Blair helyett most Obamától tanulna az MSZP.* *Hírszerző.* http://hirszerzo.hu/belfold/86945_valtozo_idok_tony_blair_helyett_most_obamat (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Orbán Viktor (2010): *Újjá kell építeni Magyarországot - a 2010-es évértékelő beszéd szövege.* http://orbanviktor.hu/beszed/ujja_kell_epiteni_magyarorszagot (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Shiels, Maggie (2011): *Twitter co-founder Jack Dorsey rejoins company.* *BBC News.* <http://www.bbc.co.uk/news/business-12889048> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Szántó Balázs (2011): *A Facebook a céges oldalak ellen?!* <http://www.szanto.org/2011/02/21/facebook-oldalak/> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

Yamm! Twitterstat (2011): <http://yamm.hu/stat/2011/03> (utolsó letöltés: 2011. április 14.).

A tanulmányban vizsgált facebookos oldalak és twitteres csatornák, pártonként, betűrendben (utolsó letöltés minden esetben: 2011. április 14.)

Fidesz

<https://www.facebook.com/pages/Fidesz/9844779306>

<https://twitter.com/#!/Fideszmpsz>

Jobbik

<https://www.facebook.com/pages/Jobbik-Magyarorsz%C3%A1g%C3%A9rt-Mozgalom/287770891404>

<https://twitter.com/#!/JobbikMM>

LMP

<https://www.facebook.com/lehetmas>

https://twitter.com/#!/lehet_mas

MSZP

<https://www.facebook.com/mszpfb>

<https://twitter.com/#!/mszphu>

Facebookos oldallal rendelkező országgyűlési képviselők, pártonként, betűrendben, a 2011. április 14-ei állapot alapján, zárójelben az oldalt követő felhasználók száma (utolsó letöltés minden esetben: 2011. április 14.)

Fidesz

B. Nagy László (313) <https://www.facebook.com/bnagylaszlo>

Dr. Bácskai János (214) <https://www.facebook.com/bacsikaijanos>

Dr. Balsai István (360) <https://www.facebook.com/balsaiistvan>

Becsó Zsolt (30) <https://www.facebook.com/pages/Becs%C3%B3-Zsolt-orsz%C3%A1ggy%C5%B1%C3%A9sik%C3%A9pvisele%C5%91/338939005964>

Bodó Imre (68) <https://www.facebook.com/bodoimre>

Dr. Bohács Zsolt (297) <https://www.facebook.com/bohacszsolt>

Dr. Cser-Palkovics András (24) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Cser-Palkovics-Andr%C3%A1s/121674784573790>

Dióssi Csaba (89) <https://www.facebook.com/pages/Di%C3%B3ssi-Csaba/269524766786>

Farkas Sándor (150) <https://www.facebook.com/pages/Farkas-S%C3%A1ndor/358867199892>

Földesi Gyula (15) <https://www.facebook.com/pages/F%C3%B6ldesi-Gyula/171876269611>

Dr. György István (366) <https://www.facebook.com/dr.gy.istvan>

Dr. Hoppál Péter (265) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Hopp%C3%A1l-P%C3%A9ter/110980928915528>

Dr. Kocsis Máté (791) <https://www.facebook.com/kocsismate>

Koncz Ferenc (0) <https://www.facebook.com/pages/Koncz-Ferenc/168370599882444>

Dr. Kovács Ferenc (400) <https://www.facebook.com/Dr.Kovacs.Ferenc>

Kovács Péter (512) <https://www.facebook.com/KovacsPeter.hu>

Kövér László (2197) <https://www.facebook.com/pages/K%C3%B6v%C3%A9r-L%C3%A1szl%C3%B3/119451031405493>

Kubatov Gábor (2267) <https://www.facebook.com/kubatovgabor>

Dr. Kupper András (146) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Kupper-Andr%C3%A1s/292072271208>

Dr. Matolcsi György (1128) <https://www.facebook.com/pages/Matolcsy-Gy%C3%B6rgy/113060285395442>

Menczer Erzsébet (28) <https://www.facebook.com/pages/Menczer-Erzs%C3%A9bet/269524157696>

Dr. Mengyi Roland (87) <https://www.facebook.com/pages/Mengyi-Roland/108712615856888>

Dr. Nagy Gábor Tamás (399) <https://www.facebook.com/NagyGaborTamas>

Dr. Nagy István (226) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Nagy-istv%C3%A1n/271879300764>

Németh Zoltán (452) <https://www.facebook.com/pages/N%C3%A9meth-Zolt%C3%A1n/244043854147>

Orbán Viktor (94 359) <https://www.facebook.com/orbanviktor>

Révész Máriusz (54) <https://www.facebook.com/pages/R%C3%A9v%C3%A9sz-M%C3%A1riusz/126984200681538>

Román István (1) <https://www.facebook.com/pages/Rom%C3%A1n-Istv%C3%A1n/200039900036883>

Rónaszékiné Keresztes Monika (180) <https://www.facebook.com/pages/R%C3%B3nasz%C3%A9kin%C3%A9-Keresztes-Monika/273507184381>

Schmidt Csaba (76) <https://www.facebook.com/pages/Schmidt-Csaba/116967151705895>

Dr. Simon Miklós (3) <https://www.facebook.com/pages/Simon-Mikl%C3%B3s/108232515862296>

Szalay Ferenc (948) <https://www.facebook.com/szalayferenc>

Tállai András (23) <https://www.facebook.com/pages/T%C3%A1llai-Andr%C3%A1s/121095971286724>

Dr. Tóth József (875) <https://www.facebook.com/drtothjosef>

Vantara Gyula (52) <https://www.facebook.com/vantara.hu>

Varga Mihály (1441) <https://www.facebook.com/pages/Mih%C3%A1ly-Varga/324771568775>

Dr. Vinnai Győző (138) <https://www.facebook.com/pages/Vinnai-Gy%C5%91z%C5%91/273507719787>

Wintermantel Zsolt (198) <https://www.facebook.com/wintermantel.zsolt>

Dr. Zsiga Marcell (266) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Zsiga-Marcell/270389461847>

Zsigó Róbert (121) <https://www.facebook.com/zsigorobert>

Jobbik

Dr. Apáti István (158) <https://www.facebook.com/dr.apati.istvan>

Bana Tibor (46) <https://www.facebook.com/pages/Bana-Tibor/184890488198962>

Dúró Dóra (4004) <https://www.facebook.com/pages/D%C3%BAr%C3%B3-D%C3%B3ra/191946490841225>

Ferenczi Gábor (45) <https://www.facebook.com/pages/Ferenczi-G%C3%A1bor/193652420657292>

Dr. Gaudi-Nagy Tamás (498) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Gaudi-Nagy-Tam%C3%A1s/133966856657414>

Magyar Zoltán (94) <https://www.facebook.com/pages/Magyar-Zolt%C3%A1n/281527466391>

Németh Zsolt (88) <https://www.facebook.com/pages/N%C3%A9meth-Zsolt/140945679254856>

Novák Előd (9) <https://www.facebook.com/pages/Nov%C3%A1k-El%C5%91d/112879632128020>

Pörzse Sándor (2414) <https://www.facebook.com/pages/P%C3%B6rzse-S%C3%A1ndor/321805764988>

Szilágyi György (182) <https://www.facebook.com/szilagygyuri>

Vona Gábor (23 159) <https://www.facebook.com/vonagabor>

Zagyva György Gyula (1900) <https://www.facebook.com/zagyva.gyula>

KDNP

Bús Balázs (456) <https://www.facebook.com/busbalazs.hu>

Dr. Nagy Andor (62) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Nagy-Andor/352240938745>

Dr. Rétvári Bence (680) <https://www.facebook.com/pages/dr-R%C3%A9tv%C3%A1ri-Bence/206829842043>

Dr. Seszták Mikós (293) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Seszt%C3%A1k-Mikl%C3%B3s/278838930697>

Szászfalvi László (19) <https://www.facebook.com/pages/Sz%C3%A1szfalvi-L%C3%A1szl%C3%B3/153784771308301>

Dr. Tarnai Richárd (38) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Tarnai-Rich%C3%A1rd/363549342784>

Dr. Dorosz Dávid (129) <https://www.facebook.com/doroszdavid>

Ertsey Katalin (0) <https://www.facebook.com/pages/Ertsey-Katalin/169209829794824>

Jávor Benedek (214) <https://www.facebook.com/javorbenedek>

Karácsony Gergely (1) <https://www.facebook.com/pages/Kar%C3%A1csony-Gergely/193944440638410>

Kaufer Virág (4) <https://www.facebook.com/pages/Kaufer-Vir%C3%A1g/184909631553173>

Kukorelly Endre (4) <https://www.facebook.com/pages/Kukorelly-Endre/194312983935631>

Mile Lajos (1) <https://www.facebook.com/pages/Mile-Lajos/182536595124952>

Osztolykán Ágnes (4) <https://www.facebook.com/pages/Osztolyk%C3%A1n-%C3%81gnes/159667624088546>

Scheiring Gábor (173) <https://www.facebook.com/scheiringgabor>

Dr. Schiffer András (411) <https://www.facebook.com/schifferandras>

Szabó Rebeka (0) <https://www.facebook.com/pages/Szab%C3%B3-Rebeka/186937904681332>

Szabó Tímea (0) <https://www.facebook.com/pages/Szab%C3%B3-T%C3%ADmea/156847374371871>

Szilágyi László (68) <https://www.facebook.com/pages/Szil%C3%A1gyi-L%C3%A1szl%C3%B3/133630893373098>

Szilágyi Péter (0) <https://www.facebook.com/pages/Szil%C3%A1gyi-P%C3%A9ter/199371826753853>

Vágó Gábor (344) <https://www.facebook.com/vagogabor>

MSZP

Dr. Botka László (446) <https://www.facebook.com/pages/DrBotka-L%C3%A1szl%C3%B3/122148514472963>

Gyurcsány Ferenc (5184) <https://www.facebook.com/gyurcsanyf>

Dr. Harangozó Tamás (185) <https://www.facebook.com/pages/dr-Harangoz%C3%B3-Tam%C3%A1s/328468641347>

Dr. Hiller István (12) <https://www.facebook.com/pages/Hiller-Istv%C3%A1n/179613738732740>

Dr. Ipkovich György (68) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Ipkovich-Gy%C3%B6rgy/168062299871974>

Mesterházy Attila (2008) <https://www.facebook.com/mesterhazy.attila>

Szabó Imre (181) <https://www.facebook.com/pages/Szab%C3%B3-Imre/294377018424>

Dr. Szekeres Imre (0) <https://www.facebook.com/pages/Dr-Szekeres-Imre/140328529371194>

Tóth Csaba (5) <https://www.facebook.com/pages/T%C3%B3th-Csaba/301079329649>

Dr. Tóth József (874) <https://www.facebook.com/dртоthjosef>

Lábjegyzetek

1

Ezzel a megnevezéssel nemcsak a politikai pártokra gondolok, hanem - jobb híján - a „párt vagy vezető politikus” kifejezés helyett, ahol indokoltan összevonhatók, gyűjtőnév jelleggel a „politikai erő” összefoglaló kifejezést használom.

2

Gyurcsány Ferenc eredetileg a blog.amoba.hu címen kezdte el a blogolást, a napló később átköltözött a kapcsolat.hu/blog/gyurcsany címre.

3

A KDNP elnöke hivatalos oldallal nincs jelen a Facebookon, a listában szereplő szám a <https://www.facebook.com/semjenzsolt> címen elérhető személyes profiljára utal, melyet „ismerősei” számából ítélve valószínűleg oldal helyett használ(tat). Ennek hátrányairól lásd Balogh (2010).

4

A Facebook szabályozásában 25 követő/tetszikelő felhasználó elérése után „veszi” komolyan az oldalakat, ezt a számot elérve nyílik például lehetőség saját, úgynevezett barátságos URL befoglalására. Éppen ezért én is a 25-ös határt alkalmaztam, hogy kiszűrjem a kommunikáció szempontjából (jelenleg) súlytalan oldalakat.



Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

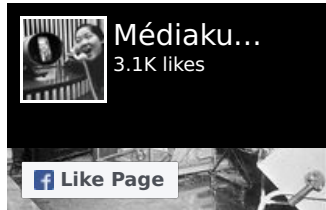
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)





- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Új média

[Tóth Tamás:](#)

Szimuláció és narratíva a számítógépes játékokban

Munkám kiindulópontját az a globális tendencia adja, hogy a fiatalság körében a számítógép egyre inkább teret hódít a hagyományosabbnak tekinthető mozgókép ellenében. Véleményem szerint ez a jelenség párhuzamba vonható a film korai történetével és annak emancipációs folyamatával. Ezzel kapcsolatban a dolgozat felvázol egy fejlődési ívet az egyik legsikeresebb műfajon, a First Person Shotereken keresztül, amely kirajzolja az eddigi lehetséges játékkészítési módokat. Ezek megkülönböztetése során az erős narratívájú játékokkal kapcsolatban a kurrens elméleteket támadva, megpróbál egy mérsékelt álláspontra helyezkedni, miszerint a szimuláció és a narráció egyszerre is megjelenhet, csak eltérő szinteken kell azokat értelmezni. Majd ezután bemutatja az új, rendszerfelfogású játékok működési elvét, amely a számítógépes médium egyedi eszközeként szakít az addig jellemző erős narratív kötődéssel, így adva nagyobb szabadságot a felhasználónak.

A 20. és a 21. században megfigyelhető robbanásszerű technikai fejlődés a történelemben korábban sosem látott dinamizmussal alakítja a nyugati társadalomban élők életét. Ahogy az új technikai eszközök elérhetővé váltak a tömegek számára, megváltoztatták mindennapjaikat, és ezzel együtt szórakozási szokásaikat. Az 1950-1960-as években elterjedő televízió központi elemévé vált a jóléti államok mindennapjainak, azonban egy alig ötven évvel később megjelenő technikai újítás, a számítógép, úgy tűnik, kérészetlenné tette a vezető szerepét.

Ha jobban körül akarjuk járni a jelenséget, akkor a gyerekeket, a fiatalokat érdemes vizsgálni, ugyanis az ilyen változásoknak mindig ők a legjobb indikátorai. Az okok elemzése szétfeszítené ennek a munkának a határait, de mindennemű kifejtés nélkül is jól érzékelhető tendenciával állunk szemben. Ahogy az MTV-generációnál a televízió lényegében kiszorította az olvasást mint szórakozási formát a fiatalok életéből, úgy teszi ma az internet és a számítógép ugyanezt a televízióval. Egy 2009-es magyar felmérés szerint:

„a fiatalok média- és kultúrafogyasztása ma már egyértelműen az internet köré szerveződik. Minden más csak ezt kiegészítve, ennek alárendelve létezhet. [...] A megkérdezett fiatalok több mint egyharmada (36%) hétköznaponta legalább 3 órát internetezik [...] Ez jóval felülmúlja a tévészésre szánt időt - hétköznap a fiataloknak csak 12%-a tölt a tévé előtt több mint 3 órát” (Fanta Trendriport, 2009).

Ráadásul az eredmény nem is tartalmazza a számítógép végtelennek tűnő egyéb felhasználási területeit: chatelés, szövegszerkesztés, képmánipuláció stb. A jelenség további vizsgálata érdekében saját - nem reprezentatív - felmérést készítettem kétfajta célcsoport részvételével: az egyiket nem filmszakos fiatalok, a másikat filmszakos fiatalok alkották. Kutatásom arra kereste a választ, hogy a filmeket szerető fiataloknál is megfigyelhető-e az a változás, amely az átlagos tizenéveseknél látható. A kapott válaszokat kiértékelve kiderült, hogy a nem filmszakos csoport tagjai hetente átlagosan 6,72 órát töltenek tv előtt. Ezzel szemben 26,6 órát számítógépeznek¹, ez majdnem négyszerese az előbbi értéknek. A kapott számok visszatükrözik az országos felmérés eredményét. Ez már akkora különbség, hogy trónfosztásról lehet beszélni: a televízió nem tud lépést tartani a számítógéppel mint szórakoztató eszközzel. A másik csoportot alkotó filmszakos fiatalok azonban még ennél is többet használják a számítógépüket, hetente 31,15 órát szánnak erre szabadidejükből. Ezzel szemben csupán 7,1 órát töltenek filmnézéssel. Itt is négyszeres a különbség, így elmondható, hogy a fokozottabb médiafogyasztás mellett ennél a csoportnál is paradigmaváltásról beszélhetünk: a korábbi egyeduralkodónak vélt szórakozás, a televízió és a mozi, ennél a csoportnál is háttérbe szorult. Igen vészjósló hír a filmipar számára, hogy a filmekkel foglalkozni vágyó fiatalok is csupán negyed annyi időt szánnak filmnézésre, mint a számítógépezésre.

Filmtörténeti párhuzamok

Ha fellapozzuk a filmtörténettel kapcsolatos könyveket, akkor észrevehetjük, hogy nem példa nélküli az a folyamat, amit ma látunk. A történelem megint csak ismétli önmagát: ahogy a film háttérbe szorított minden más kifejezési formát, úgy teszi a számítógép napjainkban ugyanezt. Nem csak arról van szó azonban, hogy ismételten megváltoztak a médiafogyasztási szokások, ugyanis véleményem szerint a számítógépes játékok utóbbi évtizedekben lezajló fejlődésének szakaszai megfeleltethetőek a 20. századot uraló filmművészet szakaszaival. A

mozgóképek mint kifejezési forma evolúcióját le lehet írni egy függetlenedési és érési történetként is, amelynek során a film a színházhoz és az irodalomhoz kapcsolódó korábbi erős kötődéseitől felszabadult és kialakította egyedi eszköztárát, formanyelvét. Ma már látszik, hogy ugyanígy leírható a számítógépes játékok fejlődési íve is, amint a játékok lassan megszabadultak a filmes eszközöktől, hogy aztán szabadon létrehozassák egyedi kifejezési módszereiket. Természetesen amellet sem mehetünk el szó nélkül, hogy kölcsönös hatásrendszerrel kell beszélnünk, ugyanis nemcsak a játékok hatnak a filmre, a játékok fejlődésében is jól megfigyelhetők (elsősorban) Hollywood hatásai.

Kristin Thompson és David Bordwell filmtörténetére (Thompson & Bordwell, 2007) alapozva több párhuzamra mutathatunk rá, és láthatjuk, hogy a mozgóképek és a számítógépes játékok esetében is egy-egy új kifejezési forma útkereséséről van szó. A mozgóképek első éveit (1880-as évektől 1904-ig) a technika kikísérletezésének ideje volt. Ezek a rövid filmek bárminemű történet elmesélése nélkül, újszerűségükkel, látványosságukkal arattak sikert. Ugyanezt mondhatjuk el az 1970-es évek korai játékaikról is (*Maze war*). 1905-től, a mozi világméretű elterjedését követően a látványosság már kevésnek kezdett bizonyulni, és felmerült az igény a történetmesélésre. A filmek egyre erősebben kezdtek az irodalmi művekre támaszkodni (lásd az Autorenfilm megjelenése az 1910-es évek Németországában), hogy ezzel fenntartsák az új médium iránti érdeklődést és magasabbra emeljék a mozi renoméját. Ez a korszak megfeleltethető azzal, amikor az 1990-es években a játékkészítők terméküket úgy próbálták a nagy versenyben kívánatosabbá tenni, hogy izgalmas, hollywoodi narratívát emeltek be játékaikba (*Half Life*). Az 1960-as években a filmművészetben megjelent szerzőiség gondolata – elindítva az új hullámokat – a film felnőttkorba lépését jelenti. Ez egyet jelentett a korábbiaktól való teljes függetlenedéssel. Ugyanez játszódott le az ezredfordulót követően a számítógépes játékok esetében is: a narratív hangsúlyú készítéstől való eltávolodásnak és a korábbiakat elvető, új rendszerszemléletű játékok megjelenésének lehettünk szemtanúi (*S.T.A.L.K.E.R.*), és ezzel ennek a szórakoztatási formának is kialakult az egyedi eszköztára.

Jól látszik, hogy ebben az emancipációs történetben kulcsszerepet játszik a narratíva, amelynek segítségével egy korai játéktörténeti ívet lehet felvázolni. Sok más egyéb átvett képesség mellett (perspektíva, zene, hangeffektek) a történetek megjelenése és annak mikéntje kulcsfontosságú szerepet játszanak ebben a fejlődési folyamatban.

A játékműfajok és a narratíva

Ha megvizsgáljuk az egyes játéktípusokat és műfajokat, igen sokszínű kép tárul elénk. A *Single player* típusú játékok, amik egyszemélyes játékmenetet kínálnak, sok esetben egy előre kidolgozott narratív struktúrával jelennek meg, amely a klasszikus hollywoodi elbeszélésmódot ülteti át új formába. A játékipar rájött, hogy nélküle rendkívül nehéz sikereket elérni. Az újabb játékokban viszont úgy tűnik, hogy ezt a designt már elvetették, és helyette egy újszerű, rendszer alapú készítési módot preferálnak.

A *Single player* játékok mellett szólni kell a *Multiplayer* (többjátékos) játékokról is, melyek egyre nagyobb szabadságra törekednek. Ennek az irányzatnak az *MMPORG* (Massively Multiplayer Online Role Playing) az egyik legdivatosabb képviselője. Az ilyen, interneten játszott *Multiplayer* típusú játékok (például a nagy sikerű *World of Warcraft*) feláldozzák a szabadság oltárán az előre kidolgozott narratív szerkezetet. Az így elvesztett, *Single Player* játékokra oly sokszor jellemző, filmszerű élmény helyébe a sorozatok végtelensége lép. Többek között ezért is tudnak az ilyen jellegű játékok komoly addikciót kiváltani, amely egészen a valóság és virtualitás összekeveredéséig, felcseréléséig fajulhat (mint a *Ben X* című film főszereplője esetében).

A fenti *Single Player* és *Multiplayer* felosztáson túlmenően érdemes megvizsgálni a számítógépes játékok fontosabb műfajait is, mivel ezek nagyban befolyásolják a narratív szerkezetek megjelenési lehetőségeit. A filmhez hasonlóan a számítógépes játékokkal kapcsolatban is kikristályosodott műfajokkal találkozhatunk, amelyeket ugyanúgy feloszthatunk sikeres és sikertelen típusok között. Felmerésem szerint a magasan legkedveltebb műfaj az FPS, ezt követi szorosan az autós, a stratégia és az *MMPORG*. Ezt az eredményt támasztja alá a több mint 100 ezer ember részvételével kitöltött, minden idők legjobb játék címéért kiírt szavazás (Greatest Games of all time!, 2008) is: az első helyen az FPS szerepel, és az első tizenben összesen négy játék is képviseli ezt a műfajt.

Először vizsgáljuk meg a stratégiai játékokat, melyek közül két példát emelnék ki, amelyek jól kidolgozott, magával ragadó világot képesek szimulálni. Az egyik a *Command & Conquer* sorozat, a másik pedig a *Starcraft*. Ezeknek a játékoknak a felépítése alapján véve egészen primitív. A reprezentáción alapuló átvezető animációk (amelyek a klasszikus filmelbeszélés szabályait követik) és a szimuláción alapuló küldetések (ahol a játékos a programba előre beépített feladatokat oldja meg) jól elkülönülve jelennek meg. Maga a program ennek a kettő résznek a váltakozásából áll, ami azt is magában hordozza, hogy amíg a játékos nem tud megoldani egy bizonyos problémát (pályát, küldetést), addig a készítő által előre lefektetett kerettörténetben történő előrehaladás megszakad. Ennek eredményeképp a játékos nem tudja a következő pályát elérni. Ezen a rendkívül egyszerű megoldáson persze több esetben is próbáltak túllépni (küldetés során megváltozó célok, egyre jobb mesterséges intelligencia), de a játékmenetet ma is a reprezentáció és a szimuláció éles elkülönülése határozza meg.

A következő műfaj a szimulációké, amely igen tág halmazt képez. Léteznek életszimulátorok (*The Sims*), gazdasági szimulátorok (*Tycoon* sorozat), autós, repülő, hajós (*Need for Speed*), sport (*Madden NFL*) stb. Ezekről általánosságban elmondható, hogy a valóság egy bizonyos részletét próbálják minél élethűbben, részletesebben szimulálni, ez pedig azt vonja maga után, hogy a legelső szimulátoroktól a mostaniakig, a megjelenítési módon kívül (grafika) nem sok minden változott. Alapjaiban véve itt is ugyanazt a designt követik a készítők, mint a stratégiai játékoknál: reprezentáción alapuló átvezető animációk és szimuláción alapuló játékmenet váltakozását figyelhetjük meg. Természetesen arra is van példa, hogy nincs átvezető animáció, sőt még gyakorta küldetésleírás sem. Ebben az esetben előre lefektetett narratíváról sem beszélhetünk, csupán olyan narratíváról, ami a játékos fejében jön létre minden egyes játékmenet kapcsán. A szimulációk sikerüket elsősorban annak köszönhetik, hogy a

játékost olyan szituációba helyezik, amibe a valós életben valószínűleg soha nem fog kerülni, és ebben a tökéletesebb világban képes megvalósítani önmagát. A valóságos társadalmi rangtól, életkortól, képzettségi szinttől függetlenül bárki lehet polgármester, asztronauta vagy akár vezetőedző.

Az FPS-ek mellett a legerősebb narratív kötődésű játékok tábora a kalandjátékok képezik. A két műfaj közti különbségek miatt, míg az egyik a legsikeresebb számítógépes műfajjá vált (FPS), a másik csupán rétegműfaj maradt (kaland). Az utóbbi csoporthoz tartozó játékok pénzügyileg nagyrészt sikertelenek voltak, csak egy kis réteget tudtak megfogni, annak ellenére, hogy jórésük rendkívül színvonalasan kidolgozott (*Broken Sword* és a *Syberia* sorozat). Ezek a játékok elsősorban úgy készülnek, hogy megírják egy történetet és azon keresztül halad végig a játékos, aki eközben lassú kutatómunkát végez. Az ilyen típusú játékokban a megfigyelés fontosabbá válik, mint az akció. Megvalósításukat így gyakran a klasszikus elbeszéléshez való ragaszkodás jellemzi. Emiatt azonban sosem tudtak a fősodorban komolyabb szerephez jutni. Ha összehasonlítunk egy kalandjátékot egy rendkívül sikeres FPS-sel (*Half Life*), akkor egyértelmű, hogy mi a döntő a sikeresség szempontjából: a gyorsaságot, az akcióra épülő cselekvés intenzivitását okozó egyes szám első személyű perspektíva, amely „a valós élet alapvető tapasztalati működésének szimulációja.” (Grodal, 2008: 226) Az emberi percepció hiánya és az azzal összefüggésben lévő intenzív élmény miatt egy kalandjátékká átültetett *Half Life* kevésbé lett volna sikeres. Érdekes azonban kiemelni a *Tomb Raider* sorozatot, mivel a kalandjátékok játékmenetét (kutatás, logikai fejtörők, egyes szám harmadik személyű perspektíva) ötvözi az FPS-ek akciódúságával, és ezzel a megoldással sikerült a legsikeresebb játékok táborába kerülnie. A kalandjáték és az FPS narratív mivolta azonban egy újabb problémához vezette a teoretikusokat. Láttuk, hogy sok kalandjátékban és FPS-ben a szimuláció és a reprezentáción alapuló narratíva egyszerre jelenik meg. Ez sok elméleti kérdést vet fel, melyeket a két játékműfaj közül az FPS-eket vizsgálva válaszolhatunk meg, mivel az ilyen típusú játékokban megjelenik az eddigi összes játékkészítési lehetőség, míg más esetekben a műfaji korlátok miatt ez nem így van.

Az FPS fejlődése

Az FPS-en belül hatalmas különbségekkel találkozhatunk a narratívát tekintve. Míg a *Quake II Single Player* módban egy erős narratívával rendelkező játék, úgy a *Quake III Arena* játékmenete csupán utólag narratívizálható a játékos által. Az első esetben egy történetbe ágyazva cselekszünk. Az utóbbi esetben semmilyen előre meghatározott történettel sem találkozunk, csak egy zárt pálya alkotta bejárható térben vagyunk elhelyezve, amelyben az ellenséget lőhetjük, bárminemű előrehaladás nélkül. A játék célja pedig az, hogy ki tud legtöbb ún. fraget (frag: megölni egy játékost, aki általában abban a pillanatban, ugyanabban a játékmenetben, a pálya egy bizonyos pontján újraéled) szerezni, azaz maga a játék, a cselekvés áll a középpontban. Ha a szimuláció viszont teljesen független a narratívától, akkor felmerülhet a kérdés, hogy miért jelennek meg oly sok esetben együtt a számítógépes játékokban? A válasz rendkívül egyszerűnek mondható: az önmagában való cselekvés (játék) általában elég hamar unalmassá válik. Narratíva nélkül az FPS-eket is csak a technikai megoldásuk és a kivitelezésük különböztetné meg, ami azt vonná maga után, hogy az emberek hamar elfordulnának tőlük. Nyilvánvaló, hogy a készítőknél minél izgalmasabb, érdekesebb történetbe kell beágyazni, az amúgy rendkívül hasonló játékmenetet. Ezen a ponton érdemes újra visszatekinteni a film történetébe, ahol korábban ugyanez a folyamat játszódott le. Először érdekesek voltak a felvételek az ebédelő családokról vagy a galoppozó lovakról, de ezek a képsorok hamar elvesztették mágikus varázsukat. Az érdeklődés fenntartásáért a filmkészítőknél az irodalomhoz kellett fordulniuk csakúgy, mint ahogy most a játékkészítők a hollywoodi történetmeséléshez. Azaz a szimuláció és narratíva között csupán pragmatikus és nem ontológiai összefüggés van.

Korai, narratíva nélküli FPS-ek

Az első generációs FPS-eket többnyire az egyetemek berkein belül elkészült szubjektív nézőpontú szimulátorok alkotják. Alapjában véve a fő célkitűzés itt a technológia létrehozása volt, éppen ezért narratíváról nem beszélhetünk az olyan játékokkal kapcsolatban, mint például a *Maze War* és a *Spasim*, ezek tisztán szimuláción alapuló, kezdetleges játékok.

A *Wolfenstein 3D*, *Doom*, *Quake* második generációs FPS-ek is rendkívül egyszerű felépítésűek, viszont a fő különbség a korábbiakhoz képest a jóval dinamikusabb játékmenet és a tömegek elérése. Ezek a játékok abból állnak, hogy az adott pályán megkeressük a kijáratot (ami a következő pályára vezet). Eközben le kell lőnie a játékosnak mindent, amivel csak szembekerül, a legvégén pedig egy főellenséggel kell megküzdenie. A különféle nehézségi fokozatok közti különbség ki is merül az ellenségek számában és a muníció mennyiségében. Ráadásul a pályák között nincs is összefüggés, azaz, amit korábban összegyűjtöttünk (különféle fegyverek, tárgyak), az elvesz az új pálya betöltődésekor. Ebben az esetben a játékmenet labirintusban való bolyongáshoz hasonlítható. Adott egy fix tér, amit a kijutás érdekében tetszőlegesen bejárhatunk. Így nyilvánvaló, hogy a második generációs FPS-ekben sem találkozni narratívára való törekvéssel, csakúgy, mint az első generációnál, az élvezet a funkcióból következik (Aarseth, 2008: 169). Így ezek a játékok jól beleillenek a korábbi technológiai kikísérletezés korszakába.

Narratív FPS-ek

A harmadik generáció fő újítása abban állt, hogy narratív szerkezeteket emeltek be a játékmenetbe, ez a második narratívákat felhasználó korszak. A legjelentősebb úttörők közül érdemes kiemelni a korának legnagyobb sikereit elérő, mozifilmre alapuló *GoldenEye 007*-t. Ebben elsőként integrálták a korábban megismert játékmenetet a hollywoodi történetmeséléssel. A hatalmas sikert a *Half Life* soha nem várt módon tudta túlszárnyalni 1998-ban. Az akkor már igen kezdetleges *Quake II* grafikus motorját felhasználva olyan atmoszferikus világot tudott létrehozni, amire korábbi generációkban nem volt példa. A *Half Life* a tipikus hollywoodi narratívát követi, ugyanaz a determinista linearitás és szabályrendszer uralja ezt a játékot is, mint egy hagyományos eszközöket használó filmet

(Aarseth, 2008: 167). Narratív szerkezetének csupán egyetlen lefutása van, a karakterek csupán típusok, és erősen redukált a játékos szabadsága. Ennek hozadéka viszont az, hogy így folytonos a narratív megértés. A játék során többször az az érzésünk támad, hogy a játékot átültethetnénk egy hollywoodi film forgatókönyvébe, de természetesen nem szabad túllőni a célon. A játékelmény ugyanis nem egyszerűsíthető le a történet élményére (Jenkins, 2008: 177). Az átültetéssel elveszne a szimulációs, a cselekvési szint. De nemcsak narratív szinten figyelhető meg hasonlóság a *Half Life* és a hollywoodi filmek között, hanem audiovizuálisan is: átvezető animációk hada szakítja meg a játékményt (ezekben a játékos pozíciója fix, viszont a nézőpontja szabadon irányítható), amelyek alatt többször profi „filmzene” kíséri a történéseket. Ezek az átvezető részek jól jellemzik a narratív és a szimulációs szint elválását: a játékosnak „kötelező” a narratíva által felkínált eseményekben megfelelő időben részt venni, azaz nem mozdulhat el, és nem változtathatja meg a történéseket, viszont szabadon választhatja meg tekintetének tárgyát. Ezek az átvezetések a filmgyártás szemszögéből úgy képzelhetők el, mintha egy bizonyos, előre megírt jelenet során a néző maga irányíthatná a fix pozíciójú kamera látószögét. A *Half Life* tökélyre vitte a hollywoodi szabályok játékokba ültetését.

Az ilyen, erős narratívával rendelkező játékok pontos leírása körül éles tudományos diszkusszió alakult ki. Mielőtt megvizsgálánk a felmerült kérdést, először is pontosítani kell, ahogy a számítógépes játékokkal kapcsolatos fogalmakat használom. A narratíva Grodal értelmezésében „egy (vagy néhány) élő személy által elmesélt események sorozata” (Grodal, 2008: 227). Ez azt is maga után vonja, hogy a befogadó által nem befolyásolhatók a narratívák absztrakt rendszerei, amelyek „a külső világok reprezentációiként léteznek” (Grodal, 2008: 228). Ez a két tulajdonság a továbbiakban rendkívül lényeges vízvonalaként fog működni. A szimuláció fogalmát a következőképpen írhatjuk le:

„szimulálni annyit tesz, mint modellezni egy (forrás)rendszert egy más rendszeren keresztül, amely (valamely szemlélő számára) átveszi az eredeti rendszer viselkedési mintáját” (Frasca, 2008: 128).

Frasca a két alapfogalom közti különbséget egy repülőgép-szimulátor és egy leszálló repülőgépről szóló film példájával illusztrálja. Míg a szimulátor esetében egy gépről, programról van szó, amely lehetővé teszi bizonyos szabályszerűségek alapján, hogy a felhasználó irányíthassa a repülőgépet, a reprezentáción alapuló film „nem manipulálhatja és nem befolyásolhatja a gép leszállását, mivel a film szekvenciái kötöttek és megváltoztathatatlanok” (Frasca, 2008: 128).

Nyilvánvaló, hogy a befogadói befolyásolás hiánya miatt a narratívához a reprezentáció fogalma kapcsolódik, míg a szimulációhoz az interaktivitás fogalma, ami „egy médium potenciálját mutatja, amely a felhasználónak megengedi, hogy befolyással legyen egy mediatisztált kommunikációban formájára és/vagy tartalmára”² (Smith, 2000). Egyértelmű, hogy a reprezentáció kötöttsége és az interaktivitás nyújtotta felhasználói szabadság egymást kizáró fogalmak, így a narratíva és a szimuláció is az. Mégis, hogyan lehetséges akkor, hogy a befolyásolható, azaz interaktív játékokban sok esetben kötött, reprezentáción alapuló narratíva is megjelenik?

A kérdés e számítógépes játékok működésének lényegét kutatja. A választ kereső teoretikusok között parázs viták alakultak ki, végül két, egymástól jól elhatárolható álláspont kristályosodott ki. Az egyik az irodalom- és a filmtudományból átvett narratíva fogalommal magyarázza a számítógépes játékok jelenségeit, a játékokban megjelenő szereplőket, a történet kifejtését, elemzését a már meglévő paradigmák terminusaival próbálták leírni, és nem tettek különbséget ily módon a reprezentáció (narratíva) és szimuláció (játék) között. Ez a felfogás a játékokat „a regényhez, filmhez és drámához hasonlítja” (Frasca, 2008: 132), és nem vesz tudomást az egyedi jellemzőjéről, az interaktivitásról. A másik oldal magát ludológianak (más néven Game studies) nevezi, és „elutasítja az általános viselkedést, miszerint a videojátékokat a narratíva kiterjesztéseként kell értelmezni” (Frasca, 2008: 126). A ludológusok szerint a játékok „nem narratív struktúrákra épülnek” (Frasca, 2008: 126), és attól még, „hogy valami megjeleníthető narratív formában is, még nem jelenti azt, hogy ő maga is narratíva volna” (Juil, 2008: 144). Ők egy új paradigmán belül gondolkodnak, és elvetik a narrativizmust. Így viszont nem képesek magyarázni a történetek jelenlétét az egyes játékokban. Mert itt nem arról van szó, hogy egy cselekvéssorozat történetként írunk le, hanem arról, hogy a készítőik ténylegesen egy játékos által megváltoztathatatlan, lineáris lefutású narratívát hoznak létre.

Véleményem szerint az ilyen, erős narratívájú játékokkal kapcsolatban egyik oldalnak sincs teljes mértékben igaza. Ugyan egyetértek a ludológusokkal, hogy a szimuláció és a narratíva két, egymással össze nem vonható fogalom, mivel „működési mechanizmusuk merőben eltér egymástól” (Frasca, 2008: 126). Úgy gondolom azonban, hogy eltérő szinteken megjelenhet az ilyen típusú játékokban egyszerre is: a szimuláció által lehetővé tett cselekvés, a manipulálás lehetősége bele lehet ágyazva egy narratívába, de nem szükségszerűen. A számítógépes játékok fakultatívan lehetnek narratívák. Sok játékot ismerünk, amelyek a történet legkisebb nyomát sem hordozzák magukon, gondoljunk csak az örök klasszikusra, a *Tetris*-re. De hangsúlyoznom kell, hogy az ilyen típusú játékokban a reprezentáció és szimuláció sosem fér meg egy síkon, el kell választani, meg kell különböztetni a cselekvés szintjét (szimuláció) és a történet szintjét (narratíva, reprezentáció). Ez azt is magával vonja, hogy a szimuláció jelen idejű cselekvése minden további gond nélkül bele lehet ágyazva egy második világháborús játék múlt idejű narratívájába (*Call of Duty*). Így válik külön a cselekvés a történettől, a szimuláció a narratívától. Természetesen a felhasználó játék közben csupán a cselekvésre összpontosít (akár a valós életben). Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne narratíva, amit a játék készítői előre megalkottak.

Ha egy játék rendelkezik narratív szerkezettel, akkor az általa kijelölt úton „végig cselekszem”. A szemléltethetőség érdekében érdemes Joris Dormans rendkívül találó „vasút” (Dormans, 2006) metaforáját használni, amely jól érzékelteti a narratíva „kötött pályájú”, lineáris lefutását. Az ilyen erős narratívájú játékokban a történet előre kidolgozott, a játékos által nem megváltoztatható, csupán az egyéni cselekvése fölött gyakorol hatalmat. Ő dönti el, milyen stratégiát alkalmazva harcol, de szabadsága ebben ki is merül, mivel maga a harc

sosem elkerülhető. A cselekvés szintje a játékos által, míg a történet szintje a készítő által determinált. A játékos narratíva fölötti kontrollja kimerül abban, hogy megszakíthatja, abbahagyhatja, „de nem manipulálhatja és nem befolyásolhatja” (Frasca, 2008: 128) a menetét. Mindez az irodalomban és a filmben megjelenő történetekre is igaz. Így rendkívül jól kidolgozott, izgalmas narratívát hozhatnak létre a játékkészítők, viszont mindezt csak a játékosok szabadságának kárára tehetik.

Az olyan állítások, mint „a játékos nem passzív befogadója a narratívának – neki magának kell cselekedeteivel továbbgördítenie a történetet” (Manovich, 2008: 73), csak a szimuláció és narratíva fogalmainak összekeverését példázza. Csakúgy, mint a Noam Chomskytól kölcsönzött gondolat, *infinite use of finite means* (Chomsky, 1957: 18-25) átültetése abban az értelemben, hogy néhány szabállyal (szóval) végtelen kombinációs lehetőség nyílik meg a játékos számára (Dormans, 2006). Lev Manovich kijelentését még azzal egészíteném ki – Thomas Rawlings meglátásával (Rawlings, 2006) egyetértve –, hogy a narratíva csak „nem cselekvési szinten” nem nevezhető passzívnak, mivel a befogadó kognitív szinten aktívan együttműködik a narratíva megértésekor. Így a passzív, aktív befogadói magatartás leírásakor meg kell különböztetnünk kognitív és motorikus szintet.

Visszatérve a ludológusok állításához, igaz, hogy „mindig máshogy alakul a játék menete” (Frasca, 2008: 134), de ez nem zárja ki a narratíva meglétét, mert ez csak a cselekvés szintjét írja le. Frasca azt állítja, hogy a számítógépes játékok bizonyos mértékben mindig meghatározhatatlanok (Frasca, 2008: 134). Juul pedig azt, hogy: „az adott játékmenet csupán egy a játék sok lehetséges kimenetele közül” (Juul, 2008: 146). Ezek az állítások csupán a szimuláció, a cselekvés szintjére igazak. Mindebből azonban még nem következik, hogy egy történettel rendelkező játék esetében (például a *Half Life*) „a játékos soha nem lehet biztos a végkifejletben” (Frasca, 2008: 134). Hiszen akárhányszor végigjátssza az ember, mindig ugyanaz lesz a történet, ugyanazzal a befejezéssel. Ez a narratíva szintje. Így a mindig egyedi, meg nem ismételt szimulációs játékmenet egy mindig azonos, megismételhető narratíván keresztül megy végbe.

Rawlings ugyanezt a problematikát más szemszögből világítja meg (Rawlings, 2006), amikor azt írja, hogy a narratíva esetében egyirányú, míg az interaktivitás, szimuláció esetében kétirányú folyamatról (*one way, two way*) beszélhetünk. A narratíva esetében nem képes visszahatni a játékos, nincs lehetősége azon változtatni. Ezzel szemben a szimuláció esetében állandóan lehetősége van a manipulációra, cselekvésre.

Amellett sem mehetünk el szó nélkül, hogy a két, egymásba beágyazható szint ráadásul eltérő testi funkciókat hoz működésbe. Grodal szerint (Grodal, 2008: 230) a narratíva által jelentett reprezentáció során csupán az érzékszerveinket használjuk, ami a kognitív képességeinket aktiválja. Ezzel szemben a cselekvést lehetővé tevő szimuláció egy FPS-ben „a tapasztalás teljes folyamatát” (Grodal, 2008: 239) valósítja meg, és a játék során a kognitív térképünket és motorikus készségeinket gyakoroljuk.

Az átfordíthatóság gondolata is alátámasztja az előbbieket: ha a *Half Life* egy részét a Youtube-on nézem meg (Grodal, 2008: 239), akkor elvesz a szimuláció, a cselekvés szintje, csupán a narratíva marad meg, azaz csak egy mozgókép marad, elvesztve az (interaktív) játék mivoltát. Fordított példa a jelenségre a *Doom* című film egy szekvenciája, amely szándékosan utánozza az ugyanezzel a címmel megjelent FPS látványvilágát. Az egyik kommentelő meg is kérdezi, hogy ez melyik játék, mert nagyon tetszik neki a grafikája. A YouTube-on egy játék és egy film ugyanúgy reprezentáció csupán. Érdekes, hogy az átfordíthatóság lehetetlensége már korábban is megjelent a film történetében, amikor sikertelenül megpróbálták filmre átültetni a színházat (Egenfeldt-Nielsen & Smith, 2006).

A fenti gondolatmenet az erős narratívájú FPS-ek világa és a klasszikus filmelbeszélés között rávilágít még egy jelentős különbségre. A játékok interakción alapuló szimulációja az emberi percepció szabályszerűségei szerint működik, azaz folyamatos észlelést tesz lehetővé. Mivel pedig gyakran egy narratíván keresztül „cselekszünk végig”, így magát a narratívát is folyamatában éljük meg. Erre a klasszikus elbeszélői film képtelen, számára a történetmeséléshez szükséges a folyamatos vágással összekapcsolt perspektíva-váltás. Ez a különbségtétel jelentős. A valóság megértését megkönnyítő, absztrakt, „mentális funkciókon” (Grodal, 2008: 228) alapuló narratívát összekapcsolja a valós percepció folyamatosságával³. Így egy tökéletesített élményről beszélhetünk, amely, miközben rendkívül valószínűnek hat, biztonságot nyújtó történetet kínál.

Narratív FPS-ek határátlépései gyenge narratívájú játékok

A következő, negyedik generáció elhagyja az előbbi erős narratív szerkezetet, és megpróbálja kiküszöbölni a korábbi játékok legnagyobb fogyatékoságát, a rendkívül korlátozott játékmenetet, ezáltal lépve a számítógépes játékok felnőttkorába. Ez pedig egy egészen más típusú játékkészítési módot igényel. Ebben a tekintetben a *S.T.A.L.K.E.R.* című játék úttörőnek tekinthető, ugyanis 2007-ben (kilenc évvel a nagy sikerű *Half Life* után) alapjaiban rúgta fel a korábbi standard játéktervezési koncepciókat, és a készítők ezzel új lehetőségeket nyitottak meg. A játék Csernobil és Prypiat valós környezetét szimulálja meglepő részletességgel. A várost a fellelhető fotók alapján modellezték le, csupán a távolságokat kurtították meg. Így alakították ki az úgynevezett Zónát, amiben szabadon kószálhat a játékos, miközben a szimulált világ tőle függetlenül „él” (még a napszakok is váltakoznak). Ha a játékos felmászik egy háztetőre, akkor figyelemmel kísérheti, ahogy körülötte mozognak, küzdenek a mesterséges intelligencia által irányított emberek és lények. Ez természetesen szintén előre programozottságot jelent, ami a játék minden egyéb elemére is jellemző. Meg kell viszont jegyezni, hogyha egy rendszerbe minél több változót tesznek a készítők, akkor annál kevésbé lehet a történéseket előre jósolni (Smith, 2006). Ez a játékosra ugyanúgy igaz lesz, így válik lehetségessé a *S.T.A.L.K.E.R.*-ben, hogy akárhányszor visszamegyünk a pálya egy bizonyos pontjára, akkor mindig más fogad minket. Jól látszik ebben az esetben, hogy itt nem narratívaközpontú játékkészítési mód jelenik meg, hanem rendszerközpontú.

Az ilyen, rendszerszemléletű játékok a korábbiakhoz képest hatalmas szabadságot nyújtanak. Megszabadulnak az eddigi lineáris lefutástól, kötöttségtől. A *S.T.A.L.K.E.R.* esetében egy olyan szimulált rendszerről van szó, amelynek szabályai irányítják az egyedi, meg nem ismételt játékmenetet. Ezek a szabályok szükségesek a rendszer működőképességéhez, hogy ne legyenek benne ellentmondások és így egy koherens, diegetikus világot hozzanak létre. Viszont minél gazdaságosabban alkalmazzuk őket, annál nagyobb szabadságot kap a játékos. Így már nem beszélhetünk előre lefektetett, erős narratíváról, mint a *Half Life* esetében. A *S.T.A.L.K.E.R.* nagy variabilitású rendszerének segítségével a játékos végtelen mennyiségű egyedi narratívát hozhat létre elméjében.

Az állandóan mozgásban lévő virtuális világnak jelentős következményei vannak a narratív szerkezetre és a karakter kidolgozására nézve. A fő szál és a fakultatív mellékküldetések mellett ugyanis a játékos gyakorlatilag bármerre mozoghat, ráadásul ezek a narratív szálak merőben különböznek a korábban látottaktól: elvesztették korábbi hegemoniájukat, most csak másodrangúan, a diegetikus világot alkotó rendszer koherenciájából következnek. Ennek megfelelően a játszott karakter egyáltalán nincs kidolgozva (történet szerint amnéziában szenved), és a többi szimulált szereplő a korábban kiharcolt hírnevünk szerint viszonyul hozzánk. Sőt a játékos korábbi, szabadon választott cselekvéseinek hatására még a játék befejezése is eltérő lehet: négy alternatív véget írtak a programozók, melyek közül csak egy „jó”, a többi esetében elbukik a játékos. Az eddig kötött, lineáris narratív lefutás felbomlott, már nem beszélhetünk egyetlen lefutási lehetőségről. Ennek következtében a *Single Player* játékokban még sosem nyílt lehetőség ekkora szabadságra, a *S.T.A.L.K.E.R.* az MMPORG-ok által kínált élményt nyújtja a korábbról jól ismert narratív szállal összegyúrva. A játék elsöprő sikere után a korábbi, erős narratívájú játékok mellett egyre inkább elszaporodtak a narratívageneráló rendszerrel rendelkező játékok. A *Fallout 3* legfontosabb tulajdonsága is abban áll, hogy csak a főbb csomópontok fixek a rendszer működőképessé tétele érdekében. A rendszerfelfogású játékoknál a készítő már nem változókat építenek a játékba, hanem a változatosság lehetőségét teszik lehetővé. Így ezekben a virtuális világokban akkora szabadsággal mozoghat a játékos, hogy a játékmenet minden alkalommal teljes mértékben egyedivé válik, amelyet sem maga a felhasználó, sem más nem tud ugyanúgy megismételni. Másképpen fogalmazva, a készítő már nem fogják olyan erősen a játékos kezét, mint a *Half Life* erős narratívájánál. Az olyan játékok, mint a *S.T.A.L.K.E.R.* és a *Fallout 3* esetében a vasútmetafora nem állja meg többé a helyét. Akár egy völgyben egy hegyi folyó, nem egy bizonyos előre lefixált úton, ösvényen halad végig, hanem az előre meghatározott lehetőségeken belül a völgyön keresztül akárhogy és akármerre haladhat. A völgy jelenti a játék világot és az azt alkotó szabályrendszert, amelynek a keretei, jellegzetességei alakítják az egyedi játékmenetet: a bérceket, sziklákat nem törheti át a folyó, a gravitáció miatt a forrástól (földrajzilag a legmagasabb pont) kell eljutni a torkolatig (földrajzilag a legalacsonyabb pontig). Ezek a szabályok és pontok irányítják a játékost is. A készítő intencióján múlik, hogy a felhasználó egyéni játékmenetét ily formán mennyire kívánja behatárolni, a játékkészítés során állandóan az a kérdés, hogy mekkora teret hagyjanak a felhasználónak. Nyilvánvaló, hogy a túlzott szabadság szétforgácsolná a játék világot, egy koherens diegetikus világ létrehozásához le kell fektetni bizonyos szabályokat, kereteket. A sok szabály viszont túlzottan korlátozná az egyre nagyobb szabadságra vágyó játékosokat.

Ez a gondolkozásmód így elhagyja az előre meghatározott, zárt narratív szerkezetet. Narratíva maga elsősorban csak a játékos agyában jön létre, amely minden egyes újrajátszásnál mindig más és más lesz. A számítógépes játék így nem egy előképekből táplálkozó narratív médium lesz, hanem egy önálló, saját eszköztárral rendelkező narratívagyártó médium, amelyben a felhasználónak az eddigiéknél nagyobb szerepet szánunk. Ez a szimuláció, a számítógépes játékok egyedi képessége. A játék ezen felnőttkorba lépésekor a játékos aktív résztvevővé válik a narratíva alkotásában.

A szabadság szempontjából természetesen a legteljesebb megoldást az MMPORG-ok jelentik. A *World of Warcraft* világára már egyáltalán nem igaz Manovich állítása, hogy „nem folyamatos tér, hanem elkülönülő szintek halmaza”. Ráadásul semmilyen formában sincs narratív szál előre belezárolva a játékba. Az MMPORG-ok esetében megvalósul Frasca szimulátor fogalma, aki az általa létrehozott szimulációinak „megtanít néhány alapvető szabályt, és valószínűleg homályosan sejt, hogy a jövőben miként fog viselkedni, de soha nem látja előre az események és következmények pontos sorrendjét” (Frasca, 2008: 136). A *World of Warcraft* egy hatalmas szimulált világ, amely a valós élet szabadságát kínálja a játékosok számára.

Szebb (?), interaktívabb jövő

A narratívával összefonódó fejlődési folyamatot vizsgálva jól látszik, hogy a számítógépes technológia egyeduralomra tör(t), és minden téren áthatja napjaink életét. A mozgókép háttérbe szorulása ellenére Hollywood természetesen új utakat fog keresni a túlélés érdekében, amire reprezentatív példa James Cameron *Avatarja*, amely, miközben új korszakot jelent a film történetében, véget is vet a hagyományos filmkészítésnek. Ahogy a film tolószékes főszereplője, Jake Sully, újra képes járni és futni, ugyanazt az eufóriát éli át a néző is, amikor a film nézésekor visszakapja a térbeli percepció érzését. Megkockáztatom, hogy van akkora technikai előrelépés, mint a hang megjelenése a filmben, ráadásul ezzel Hollywood eléri, hogy újra érdemes legyen moziba járni (a megkérdéztett film szakos hallgatók átlagosan havonta egyszer járnak moziba). Az *Avatar* című film alapjaiban értékeli át a mozgókép lehetőségeit, amire – elnézve a hatalmas nézőszámot és rekordbevételt – jelentős nézői igény van. A hagyományos film tehát nem fog teljesen eltűnni, de azt már nem lesz képes elkerülni, hogy alárendelt szerepbe kerüljön a számítógéppel szemben. Az aktív pihenés formája a számítógép lesz, ahol az interaktivitás szabadsága válik elérhetővé, míg a film a passzív kikapcsolódás terepére szorul vissza.

A kérdés persze ezek után már csak az, hogy a számítástechnika milyen irányba fogja tovább tágítani a szórakozási lehetőségeket. A hagyományos film kiforrott eszköztárával ellentétben itt még bőven van tere a fejlődésnek, és ma a lehetőségek beláthatatlanok. Elég, ha megnézzük a *Microsoft* legújabb szórakoztatógép koncepciójáról – *Kinect* – szóló rövid bemutatót, és megbizonyosodhatunk, hogy minden, amiről eddig szó volt, csak bátortalan szárnypróbálgatás. Így az itt felvázolt fejlődési ívet semmiképp sem tekinthetjük lezártnak. Ezt csak akkor

tehetnék meg, ha több játék nem születne. A fejlődés azonban olyan gyors ütemű, hogy megjósolhatatlan, mikkel fognak játszani az emberek néhány év múlva. Azt mindenesetre nyugodtan leszögezhetjük, hogy az audiovizuális élmény folyamatos javítása a háromdimenziós szimulált világ eléréséig nem fog megállni, illetve a látáson és halláson kívül minden bizonnyal a többi érzékszervünk stimulálása is egyike lesz a legfontosabb célkitűzéseknek.

Megjósolhatatlan, negatív következményei is lehetnek azonban majd az ilyen típusú játékok megjelenésének. Ugyanis már az MMPORG-ok nyújtotta szabadság képes a kiforratlan identitással rendelkező gyerekeknél valóságvesztést okozni és kifordítani hagyományos értékeiket. Egy tökéletesebb világ végtelen lehetőségekkel természetesen kívánatosabb, mint a valóság, és úgy gondolom, hogy jól megfigyelhető az a tendencia, hogy az emberiség próbál menekülni az elidegenedett fizikai valóságból a testetlen virtualitásba (Sobchack, 2001 [1994]: 8-22). Természetesen nem szeretném megkongatni a vészharangot, mint ahogy azt sokan tették korábban, az akkori újdonságokkal kapcsolatban. Úgy gondolom viszont, hogy felelősségünk teljes tudatában foglalkoznunk kell ezekkel a problémákkal is, akár csak a számítógép oktatásban és nevelésben való felhasználási lehetőségeivel.

A mélységesen interaktív, szimuláción alapuló számítógépes világba beleszülető gyerekeket ugyanis már egyáltalán nem fogja lekötni az olvasás (kognitív szinten megterhelő, lassú, ingerszegény) és a mozgókép (még ha meg is próbálja utánozni a valóságos percepciót). A televízió és a film akármennyire is élethű lesz (az *Avatar* által kijelölt irány), akkor is megragad a pusztá reprezentáció, és ez által a passzív szórakoztatás szintjén. A labirintusszerű, az erős narratívával rendelkező és a rendszerszemléletű számítógépes játékok hegemoniája jelenleg megkérdőjelezhetetlen.

1. ábra



Irodalom

Aarseth, Espen (2008): Műfaji zavar: a narrativizmus és a szimuláció művészete. In: Thomka Beáta & Fenyvesi Kristóf & Kiss Miklós (szerk.): *Narratívák 7*. Budapest: Kijárat Kiadó, 159-174.

Chomsky, Noam (1957): *Syntactic Structures*. Hague: Mouton, 18-25.

Dormans, Joris (2006): *Lost in a Forest: Finding New Paths for Narrative Gaming*. <http://game-research.com/index.php/articles/lost-in-a-forest-finding-new-paths-for-narrative-gaming/> (utolsó letöltés: 2010. 02. 15.).

Egenfeldt-Nielsen, Simon & Smith, Jonas Heide (2006): *Computer games, media and interactivity*. <http://game-research.com/index.php/articles/computer-games-media-and-interactivity> (utolsó letöltés: 2010. 02. 15.).

Fanta Trendriport VI. (2009): „Múzsák vonzásában”. *Kultúra- és médiafogyasztási szokások a fiatalok körében*. <http://www.slideshare.net/Marketinginfo.hu/fanta-trendriport-6> (utolsó letöltés: 2009. 11. 28.)

Frasca, Gonzalo (2008): Szimuláció vs narratíva. Bevezetés a ludológiába. In: Thomka Beáta & Fenyvesi Kristóf & Kiss Miklós (szerk.): *Narratívák 7*. Budapest: Kijárat Kiadó, 125-142.

Greatest Games of all time! (2008) http://www.game.co.uk/greatestgames/?cm_mmc=update_-wk2008_-intro_-greatestgames (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.)

Grodal, Torben (2008): Történetek szemnek, fülnek és izmoknak. Videojátékok, médium és a megtestesült tapasztalás. In: Thomka Beáta & Fenyvesi Kristóf & Kiss Miklós (szerk.): *Narratívák 7*. Budapest: Kijárat Kiadó, 226-256.

Jenkins, Henry (2008): A játéktervezés mint narratív építészet. In: Thomka Beáta & Fenyvesi Kristóf & Kiss Miklós (szerk.): *Narratívák 7*. Budapest: Kijárat Kiadó, 175-192.

Juul, Jesper (2008): Narratív játékok? Rövid jegyzet játékokról és elbeszélésekről. In: Thomka Beáta & Fenyvesi Kristóf & Kiss Miklós (szerk.): *Narratívák 7*. Budapest: Kijárat Kiadó, 143-158.

Manovich, Lev (2008): Beutazható tér. In: *Metropolis* 1. sz. 72-98.

Rawlings, Thomas (2006): *Narrative and Interactivity*. <http://game-research.com/index.php/articles/narrative-and-interactivity/> (utolsó letöltés: 2010. 02. 15.).

Smith, Jonas Heide (2006): *The dragon in the attic - on the limits of interactive fiction*. <http://game-research.com/index.php/articles/the-dragon-in-the-attic-on-the-limits-of-interactive-fiction/> (utolsó letöltés: 2010. 02. 15.).

Smith, Heide Jonas (2000): *The Road not Taken - The How's and Why's of Interactive Fiction*. <http://game-research.com/index.php/articles/the-road-not-taken-the-hows-and-whys-of-interactive-fiction/> (utolsó letöltés: 2010. 02. 15.).

Sobchack, Vivian (2001 [1994]): A vászon és a képernyő színhelye. A filmes és az elektronikus „jelenlét”. In: *Metropolis*, 5 sz. 2. 8-22.

Thompson, Kristin & Bordwell, David (2007): *A film története*. Budapest: Palatinus.

A játékok, videók linkjei

IMDb: *Ben X* (2007). <http://www.imdb.com/title/tt0953318/> (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Broken Sword* http://en.wikipedia.org/wiki/Broken_Sword (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Call of Duty* http://en.wikipedia.org/wiki/Call_of_Duty (utolsó letöltés: 2010. 02. 17.).

Wikipedia: *Chronology of business simulation video games* http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Tycoon_games (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Command & Conquer* http://en.wikipedia.org/wiki/Command_%26_Conquer (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Doom* http://en.wikipedia.org/wiki/Doom_%28video_game%29 (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Fallout 3* http://en.wikipedia.org/wiki/Fallout_3 (utolsó letöltés: 2010. 11. 27.).

Wikipedia: *GoldenEye 007* http://en.wikipedia.org/wiki/Goldeneye_007 (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Half Life* http://en.wikipedia.org/wiki/Half-Life_%28video_game%29 (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Madden NFL* http://en.wikipedia.org/wiki/Madden_nfl (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Maze War* http://en.wikipedia.org/wiki/Maze_War (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Need for Speed* http://en.wikipedia.org/wiki/Need_for_speed (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Quake* <http://en.wikipedia.org/wiki/Quake> (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Quake II* http://en.wikipedia.org/wiki/Quake_II (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Quake III Arena* http://en.wikipedia.org/wiki/Quake_III_Arena (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *S.T.A.L.K.E.R.: Shadow of Chernobyl* http://en.wikipedia.org/wiki/Stalker:_Shadow_of_Chernobyl (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Spasim* <http://en.wikipedia.org/wiki/Spasim> (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Starcraft* <http://en.wikipedia.org/wiki/StarCraft> (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Syberia* <http://en.wikipedia.org/wiki/Syberia> (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Tetris* <http://en.wikipedia.org/wiki/Tetris> (utolsó letöltés: 2010. 02. 17.).

Wikipedia: *The Sims (series)* http://en.wikipedia.org/wiki/The_Sims_%28series%29 (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Tomb Raider* http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_raider (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *Wolfenstein 3D* http://en.wikipedia.org/wiki/Wolfenstein_3d (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

Wikipedia: *World of Warcraft* http://en.wikipedia.org/wiki/World_of_Warcraft (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

YouTube: *doom first person scene (HIGH QUALITY)* <http://www.youtube.com/watch?v=cpb13mDBP1I> (utolsó letöltés: 2009. 12. 25.).

YouTube: *E3 2009 - Project Natal Microsoft Xbox 360 Announcement - Awesome Demo Video!* <http://www.youtube.com/watch?v=Rhd5xVkxnYg> (utolsó letöltés: 2010. 02. 13.).

YouTube: *Half Life 2: Episode 2 - Gameplay Movie #5* <http://www.youtube.com/watch?v=4pEi56HcNZ0> (utolsó letöltés: 2009. 12. 28.).

Lábjegyzetek

1

A számítógéppel töltött időbe a film- és sorozatnézés nem számított bele.

2

Az idegen nyelvű idézeteket saját fordításomban közlöm.

3

Jelen esetben eltekintek attól a tényről, hogy a percepció valójában szakkadikus, mivel a valóságról folyamatos kép alakul ki bennünk.



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

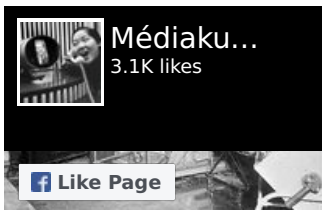
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)





- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Politikai kommunikáció

[Szilágyi-Gál Mihály:](#)

A politika mint termék?

A jelen elemzés azonosságtézisként nevezi meg és cáfolja a politikai választást a vásárlói magatartással azonosító álláspontot. A cáfolat nemcsak az azonosságtézist vallókkal szemben érvel, hanem azokkal szemben is, akik e tézist csupán azzal utasítják vissza, hogy a politikai választás másfajta értékeken alapszik, mint a termékvásárlás. A jelen elemzésben vázolt álláspont ugyancsak egy értékjelleggel azonosít a politikai választás természetében, ám ezen nem tartalmi/eszmei értéket ért, hanem a politikai választás inherens, normatív elemét. Eszerint az értékmozzanat nem a politika és a termékvásárlás holmi másfajta eszmei lényegében, vagyis nem a politikai preferencia konkrét értéktartalmaiban keresendő, hanem abban, hogy az egyén politikai választása egyszerűsített az összes többi emberhez való elkerülhetetlen - bár nem feltétlenül tudatos vagy érzelmi - viszonyulása, míg ez a termékvásárlásra nem vagy legalábbis nem közvetlenül és nem lényegileg igaz. A politikai választás és a vásárlói magatartás mint preferenciafajták különbségét tehát a választás sajátos társadalmi ára jelenti, amely a politikai választás aktusának imént vázolt inherens normativitásában rejlik.

A kereslet-kínálat összefüggés, mint a modern folyamatok magyarázó modellje, jóval elterjedtebb, mint a fogalom pár eredetileg közgazdaságtani értelme. Népszerűsége szorosan összefügg a szekuláris világot elemző modellek alapvetően értékmentes érdekkalkulusaival, az önérdékkövető racionalitással. A *rational choice theory* paradigmáját nemcsak a politikai folyamatok közgazdaságtani kutatásában alkalmazzák (Ordeshook & Riker, 2008: 16), hanem a politikatudomány is széles körben asszimilálta ezt a megközelítési módot (Ferejohn & Fiorina, 2008: 44). A hazai és a nemzetközi szakirodalomban egyaránt elterjedt nézet, hogy a politikai szavazás döntésmechanizmusa a termékvásárlást meghatározó döntéseinkkel azonos szerkezetű (McNair, 2003: 98-100). A tézis lényege szerint mentálisan ugyanúgy járunk el politikai választóként, ahogyan vásárlóként (Bogdán & Spirk, 2005). A következőkben ezt a nézetet *azonosságtézisnek* nevezem, és cáfolni próbálom.

A politikai választás és az árupiaci értelemben vett termékvásárlás típusazonosságát leginkább a kommunikációs szakértők szokták hangoztatni. Érveik szerint a politikai választások kommunikációs szempontból ugyanolyanok, mint a termékeket reklámozó kommunikáció. De míg az utóbbi esetben használati, illetve élvezeti cikkeket kell a vásárló számára kommunikációs technikák segítségével vonzóvá tenni, addig az előbbi esetben maga az eladandó termék egy párt vagy egy politikus politikai üzenete, netán maga a politikus. Margaret Scammell Margaret Thatcher miniszterelnöki kampányának kapcsán írja le, hogyan adták ki a jelölt arculatának felépítését egy független pr-cégnek (Scammell, 1995: 63-89). Eszerint a két kommunikációs helyzet között nincs lényegi különbség: egy politikai párt eszméi, programja és jelöltjei kommunikációs szempontból ugyanúgy értékesítésre váró terméknek tekinthetők, mint bármilyen kereskedelmi reklám által ajánlott termék.

Az azonosságtézis további előfeltevései szerint: (1) Politikai értékeink természete nem különbözik a kereskedelmi környezetben „vallott” értékeinktől; amiért tehát egy mosóport egy másiknál jobbnak tartunk, nem tekinthető lényegileg másfajta értékpreferenciának, mint az, hogy szociáldemokraták, kereszténydemokraták vagy liberálisok vagyunk. Ennek megfelelően maga a konkurencia kommunikációs jelenléte mindkét esetben ugyanolyan természetű, és ugyanolyan kommunikációs stratégiát is igényel. (2) A politikában és a kereskedelemben hozott választásaink „objektív” értelemben teljesen viszonylagosak, hiszen mindegyik ugyanolyan eldönthetetlenül partikuláris preferenciát jelez, amely egyeseknek helyesnek, másoknak pedig helytelennek tűnik. Az azonosságtézis tehát a különböző fajta választásokban nemcsak azonos értékformákat lát, hanem ezeket tartalmilag radikálisan relatívnak tartja. (3) Az egész világ kereskedelem: a politika ugyanúgy piac, ahogy az áruk piaca, és ebből egyenesen következik a választásokat előkészítő kommunikációk módszertani egyetemessége. Ez a gondolat már a liberalizmus korai elméleti szövegeiben megjelent, és a véleménynyilvánítás szabadságát megalapozó elméleti irodalom talán legkorábbi és egyik legfontosabb gondolata. John Milton *Aeropagatika* című művében a sajtószabadság védelmében a vélemények „piacáról” beszél, amelynek szabad jellege a kereskedelmi piac kereslet-kínálat logikáját követi (Milton, [1644] 1975: 86-87). Az azonosságtézis ugyanakkor megkülönbözteti a viszonylag állandó preferenciákat a pillanatnyi preferenciáktól. (4) Eszerint a termékek közötti válogatásban létezik a céghűség magatartásformája, amely valamilyen érzelmi vagy akár racionális, de mindenképpen személyes és/vagy csoportos kötődést von maga után, és lényeges vonása a preferencia tartóssága; az ilyen vásárlókat nehéz

rávenni arra, hogy más cégnél vásároljanak. E logika szerint hasonlóképpen magyarázható a politikai preferenciákban is tetten érhető „céghűség”, ami ebben az esetben valamilyen, egy adott párthoz vagy politikushoz fűződő tartósabb eszmei vagy személyi/csoportos kötődést jelent. Ezeket a választókat a kereskedelmi példához hasonló oknál fogva nehéz rávenni, hogy máshová adják le voksukat. Az azonosságtézis lényege tehát a politikai és a kereskedelmi egyéni döntések és ezek kommunikációs környezetének analóg természetűe (Cwalina et al., 2008: 57-59). Érdemes megfigyelni, hogy az azonosságtézis értelmében lényegében nem fontos, hogy akár egy árupiaci, akár egy politikai „termék” esetében racionális vagy érzelmi alapra épül-e a „céghűség”, ez ugyanis kommunikációs szempontból lényegtelennek minősül. Eszerint ha racionális érvekkel kell meggyőződnöm a „vevőt”, hogy a másik cég termékét válassza, akkor racionális érveket hozok fel számára. De ha a kommunikációs szakember úgy gondolja, hogy egy adott esetben érzelmi alapon kell kommunikálni, akkor így tesz. Ez az alapstratégia megmutatja, hogy az azonosságtézist vallók szerint nemcsak a politikai és az árupiaci választás relatív, hanem a kommunikációban használható meggyőző elemek szubjektív vagy objektív jellege is. Következésképp: (5) egy meggyőző elem racionális vagy nem racionális volta csakis a meggyőzés eszközeként lényeges, ezek az eszközök önmagukban sem nem racionálisak, sem nem irracionálisak. Ez az alapstratégia a racionalitás és az irracionális szerepét egyaránt nyersanyagként használja és ezáltal alapállása az értékmentes racionalizmus (Hargitai, 2002: 7-23).

Az általam azonosságtézisnek nevezett álláspontot számos kritika érte (Merkovity, 2008: 89). Az ellenvetések azt vitatták, hogy a politikai és az árupiaci preferencia természetűe – és ennek megfelelően kommunikációs technikái – lényegében azonosíthatók volnának. Dessewffy Tibor ezzel kapcsolatban a politikai választás érzelmi tényezőiben ragadja meg a termékválasztás és a politikai választás különbségét (Desewffy, 2002). Kéri László a politika és az áru eltérő szavatosságában látja a különbséget (Kéri, 2005: 94), Török Gábor pedig a politika, a média és a közvélemény eltérő kommunikációs logikájában (Török, 2005: 29-41). Bár a brit és az amerikai választások kommunikációtörténetét összehasonlítva Si Sheppard elsősorban nem erről a jelenségről beszél, hanem a média közvetlen hatásának tézisére cáfolja a választások kimenetelét illetően, érveléséből az is kiderül, hogy a politikai folyamatok – a választók döntéseit is beleértve – saját logikát követnek, és ez az oka annak, hogy a média domináns üzenetei olykor nem jönnek be a politikai választásokon. Az ellenvetés lényege az értékek különböző természetűének hangsúlyozása, vagyis az a meggyőződés, hogy a politikában és a kereskedelemben az értékek nemcsak különbözőek, hanem alapvetően másfajta (Sheppard, 2008: 17). Ez az ellenvetés a politikai preferenciák eszmei voltát hangsúlyozza a termékválasztáshoz képest, amelyben inkább az anyagi értelemben várt kielégülés és a személyes élvezet értékeit látja.

A jelen szövegben azonosságtézisként jellemzett álláspont visszautasítása elsősorban a modernség és a kapitalizmus kritikai megközelítéseiben érhető tetten, jellegzetesen a frankfurti iskola piackritikáiban. A frankfurti iskolával rokon megközelítés a normatív álláspont, amelyet a politikafilozófiában jellegzetesen Hannah Arendt képviselt, illetve a kifejezetten diszkurzív politikaelméleti paradigma (Marcuse, 1990: 11-41, Adorno & Horkheimer, 1990: 148, Arendt, 1995: 233-272, Edelman, 2004: 117). Eszerint az első esetben az emberi élet alapvetőbb értékeiről hozunk döntést: konzervatívak vagy liberálisak, keresztények vagy ateisták, anarchisták vagy szocialisták vagyunk. Ezek a preferenciák teljes személyes életünkre és akár az egész emberi lét jóval szélesebb minőségére vonatkoznak. Ezzel szemben a termékek közötti választásaink konkrét és rendszerint rövid távú szükségletek kielégítését célozzák, és az emberi lét természetűi vagy akár társadalmi minőségéről legfeljebb csak nagyon áttételesen hordoznak elképzeléseket.

Az azonosságtézist vallók érvrendszerén belül elsősorban két viszonyítás adható. Először is az, hogy a politikai értékképződés és az árupiaci értékképződés egyaránt hiteken alapszik, ugyanúgy nem tud egyik sem végső igazságokat bizonyítani. Még az sem egyértelmű, hogy termékvásárláskor sosem vallunk valamilyen átfogóbb elképzelést az emberekről vagy netán egy teljes világnézetet, és ennek megfelelően az sem igaz, hogy politikai választásaink nem lehetnek ugyanolyan rövid távú kielégülést megcélzó döntések, mint az árupiaci preferenciáink. A másik állítás az, hogy az ellenvetés maga is rejtett értékpreferencián alapszik, mégpedig azon a meggyőződésen, hogy a politika „másmilyen”, „több”, „szellemibb”, magasabb rendű, mint földhözragadt vágyaink a kereskedelem világában. (Az utóbbi választípust az az ironia, hogy egyfelől magát az ellentábor is egy pusztán értékképzés áldozatának tekinti, másfelől viszont csakis saját radikális relativizmusát és értéksemlegességét tartja igazán ésszerűnek.)

Úgy gondolom, az azonosságtézist nem úgy kell jól cáfolni, ahogyan az említett ellenvetésben teszik. Az azonosságtézis védelmezőinek ugyanis igazuk van abban, hogy az ellentábor pusztán értékpreferencia áldozata, és egyszerűen csak viszolyog attól, hogy a politikára ugyanúgy tekintsen, mint a mosóporvásárlásra. Véleményem szerint a politika és a mosópor mégis különbözik egymástól, de nem azért, amiért az említett ellentábor gondolja.

Az ellentábor érvelése azért nem kielégítő, mert az azonosságtézis értékmentességét saját konkrét értékpreferenciájával akarja cáfolni, és ez által eleve diszkvalifikálja ellenvetésének érvényességét. Ehelyett inkább azt kell észrevenni, hogy miért alapvetően másfajta választás egy mosópor mellett dönteni, mint egy politikai párt vagy egy miniszterelnök-jelölt mellett. A kétféle választás közötti különbség nem értékalapú, hanem a választás által érintett egyének közötti viszonyban keresendő.

Az azonosságtézis egy egyszerű kereslet-kínálat logika és az objektíve nehezen vagy éppenséggel egyáltalán nem rangsorolható érték-skála alapján vállalja radikális értéksemlegességét és értékrelativizmusát. Eszerint a preferenciák közötti érték-különbség nemcsak befelé (politikai értékek egymás között, árupiaci értékek egymás között), hanem kifelé (politikai és árupiaci értékek egymáshoz képest) sem rangsorolható objektíven. Ennek egyenes következménye metodológiai univerzalizmusa, vagyis az egymástól lényegében nem különböző választási formák egységes kommunikációs eljárásainak gondolata. Az azonosságtézis (és érdekes módon ellenlábasa úgyszintén) nem számol a két preferenciatípus eltérő szereposztásával, márpedig az igazi különbség éppen ebben keresendő. A két választásfajta magában hordozza a politikai és a nem politikai cselekvés különbségének döntő

sajátosságát.

Bár elvettem az értékalapú érvet, miszerint a politikai választás azért nem analóg a vásárlói választással, mert a politika eszmei értékjellege miatt „másmilyen”, a fentiek alapján az analógia hiánya végül mégis az értékjellegben keresendő, de másképp. Az értékjelleg ugyanis nem abban jelenik meg, hogy politikai preferenciáinknak általában nemcsak rövid távú érdekalapú mozgatói vannak, hanem értékalapú, világnézeti mozgatói is. Ezek ugyanis – az azonosságtézis érvelését követve – végző soron ugyancsak a vásárlói logika szerint is tekinthetőek. A valódi értékjelleg ezzel szemben éppen a politikai opció elkerülhetetlen nyilvános következményeiben rejlik. A továbbiakban megpróbálom ezt kifejteni.

Az értékmozzanat nem a politika és a termékvásárlás holmi másfajta eszmei lényegében, vagyis nem a politikai preferencia konkrét értéktartalmaiban keresendő, hanem abban, hogy az egyén politikai választása egyszersmind az összes többi emberhez való elkerülhetetlen – bár nem feltétlenül tudatos vagy érzelmi – viszonyulása, míg ez a termékvásárlásra nem igaz, vagy legalábbis nem közvetlenül és nem lényegileg.

Fontos észrevenni, hogy az egyén politikai választása nem abban az értelemben jelent viszonyulást az összes többi választóhoz és azokhoz, akik nem választanak, hogy az egyén erre tudatosan vagy érzelmileg sikerrel törekszik, hanem azért, mert választásának szerkezete eleve ilyen. Ezzel szemben vásárlói választásai lényegileg nem ilyenek. A politikai választásnak olyan a természete, hogy az egyénre egyfelől számos más egyén saját egyéni választásának összegződéseket hat, másfelől az ő saját választása számos egyéni választással együtt más egyének sokaságára hat, egy számúra is átláthatatlan összegződés részeként. Ez merőben más, mint az, ami az egyéni választóval mint vásárlóval történik.

Míg vásárlóként az egyén elsősorban csakis saját egyéni életén belüli döntés végett van megszólítva, addig választóként egy politikai közösség tagjaként. Bár az egyén mindkét esetben egyén marad, és ugyanakkor egy sokaság része is – hiszen vásárlóként is egy vásárlóközönséghez, egy vásárlói réteghez tartozhat –, vásárlóként nem olyasmire voksol, ami az összes többi vásárlóra közvetlenül hat, és az összes többi vásárló sem határozza meg közvetlenül az ő helyzetét; vásárlói aktusának elvileg nem is ez a tétje, hanem csakis az egyéni kielégülés. Ezzel szemben politikai szavazóként úgy marad egyén, hogy közben egy politikai közösség tagjaként dönt. Döntésének kimenetele és a többiek döntése közvetlenül mindenkit érint, őt magát is beleértve. A politikai választás aktusa tehát *elkerülhetetlenül nyilvános hatást gyakorló aktus*, és lényegileg az, míg a vásárlás elsődlegesen nem ilyen természetű. A politikai választásban az értékelem éppen abban található, hogy az egyéni aktus a választó szándéka ellenére is viszonyulást eredményez az összes többi egyénhez: bár csak saját, egyéni megfontolásomból szavazok egy bizonyos módon, ez nemcsak rám nézve jár következményekkel. Szavazói aktusom nem tartalmi értelemben hordoz értékmozzanatot – hiszen nem valamilyen konkrét hitvallás nyomán keletkező normativitásról van szó –, hanem abban a tényben, hogy mivel nem kerülhetem el, hogy szavazatommal másokra is hassak, ezt a szavazás aktusában figyelembe kell vennem, és ez még akkor is felelősséget ró rám, ha nem veszem figyelembe, ugyanis a felelősség magának a helyzetnek, a választás aktusának sajátos nyilvános természetéből adódik. Szavazhatok egy olyan pártra, amely a tehetősek érdekeit képviseli, mondjuk azért, mert én magam is gazdag vagyok. De ha ezt teszem, szükségképpen hatok azokra is, akik nem erre a pártra szavaznának. Szavazatomnak tehát ára van, és lehet, hogy ezt az árat nem én fizetem meg, hanem valaki más, aki nem úgy választott volna, ahogyan én választottam, viszont az én választásom az ő életére is hatást gyakorol.

Kérdés, hogy a tudatos vásárlás nem cáfolja-e a gondolatot, hogy a vásárlás lényegileg „önzőbb” aktus, mint a politikai választás, amely lényegileg közösségi, még akkor is, ha ezt a választó egyén nem éli át tudatosan. A válasz nemleges, ugyanis a tudatos vásárlás valójában politikai aktus, hiszen a közérdek szem előtt tartásával éppen a vásárlás eredendően nem közösségi jellegére reflektál, és éppen politikailag módosítja a vásárlás aktusát. Következésképp a vásárlásban is a politikai elem hordozza a közösségi jelleget, nem a közérdeket figyelmen kívül hagyó, „eredeti” vásárlás, amely a fenti értelemben lényegileg individuális.

További megfontolás lehet a politikai és az árucikk értelmében vett „termék” azon különbsége, hogy míg egy tévékészülék vagy egy hangszóró (de akár egy szolgáltatás) esetében lényegében kizárt, hogy az ember merőben mást kap, mint amit vásárolt (kivéve persze a hibás példány esetét), addig a politika „terméke”, például egy párt programja sokkal könnyebben változhat meg alapjaiban is akár, azt követően, hogy az adott párt megnyerte a választásokat. Még akkor is, ha az igazmondás az áru termék és a politikai termék „eladótól” egyaránt elvárható, evidens, hogy egy szociáldemokrata vagy egy keresztény-konzervatív párt programja eleve nem tekinthető ugyanolyan értelemben felismerhető „árunak”, mint a tévékészülék vagy egy szolgáltatás. Vagyis a politika esetében a reklám kommunikációs tartalmától nem várható el ugyanaz az a tárgyszerűség, mint az eladásra szánt árupiaci termékek esetében, és ennek megfelelően nem is kérhető számon ugyanolyan szigorral. A politikai választás tárgyának az áru termékénél bizonytalanabb természetét és társadalmi jellegét Cwalina, Falkowski és Newman is megfigyeli, de kifejtésük nem terjed ki a választás társadalmi árának és alapvető nyilvános jellegének megragadására (Cwalina et al., 2008: 61).

A politikai választás és a vásárlói magatartás mint preferenciafajták különbsége tehát a választás sajátos társadalmi árának rejlik, amely a politikai választás aktusának imént vázolt inherens normativitásában gyökerezik. Kiegészítve Brian McNair felosztását, miszerint a politikai tartalom reklámozásakor egy *használati érték* és egy *csereérték* egyaránt érvényesül (McNair, 2003: 100), az általam vázolt érték *társadalmi értéknek* nevezhető. Mint említettem, ez az értékjelleg nem tartalmi elem, nem valamely hitvallásból adódik, hanem a politikai választás mint egyéni aktus sajátos, nyilvános jellegéből. Azt állítottam, hogy a politikában az, amit úgymond „vásárolok”, nemcsak az enyém lesz, hanem számomra ismeretlen személyeké is. Ennek megfelelően azt, amit mások a politika „piacán” maguknak „megvesznek”, egyszersmind nekem is megveszik, és ugyanígy én is megveszem nekik azt, ami talán csak nekem jó „üzlet”, és amit ők maguknak nem vennének meg. Az ár (költség) az egyéni választás szintjén ebben az esetben marginális, hiszen a „termék” csak akkor lesz megvéve, ha mások is megvették velem együtt

(pontosabban tölem függetlenül is), ráadásul elég nagy számban ahhoz, hogy a termék „megvásárolódjék” például azért, hogy egy párt bejusson a parlamentbe, aszerint, hogy volt-e elég „vásárlója” (szavazója) vagy sem. Ezzel szemben a szokványos áruipiaci vásárlói helyzetben a költség lényegében teljes mértékben az egyéné, mind a befektetés, mind a megvásárolt termék elfogyasztásának értelmében: ahogyan már említettem, az áruterméket vásárló egyén csakis önmagával számol el – legalábbis választási aktusának lényegét tekintve. Politikai választóként ellenben nemcsak az egyén „fektetett be” a termékbe és nemcsak ő „fogyasztja el”, mi több, a más által választott „terméket” is el kell fogyasztania, és neki is el kell fogyasztania azt, amit másvalaki választott szükségképpen neki is. Ez a politikai választás sajátosan nyilvános jellege, amelynek árát társadalmi árnak nevezem.

A politikai választás tehát – jóllehet egyéni – következményeiben sosem „marad” az egyénnél: kezdetben, a választás aktusában sem teljesen csak az övé, hiszen az, hogy megkapja-e, amit választott, mások választásától is függ (sőt sokkal nagyobb mértékben, mint tőle magától), és végső soron sem csak az övé, hiszen a „termék”, amit „vett”, mindenki másé is lesz. Politikai választásaink, döntéseink, egyszóval preferenciáink tehát nem amiatt más természetűek, mint termékvásárlói preferenciáink, mert értékük természete másmilyen (a politikai esetében eszmei, az árutermék esetében anyagi), hiszen – ahogy elismertem – ebben az értelemben vannak átfedések is, hanem amiatt, hogy politikai preferenciáink elkerülhetetlenül nyilvános jellegűek, mégpedig nem a szavazó, a választó közösségi érzései miatt, hanem azoktól függetlenül, a választás pusztán aktusának természete révén. Ezen a ponton tér vissza az értékmozzanat, de sem nem úgy, ahogyan az azonosságtézis teszi, hogy mindenféle értékmozzanatot mintegy „kivon” a választási aktus természetéből, sem nem úgy, ahogyan az azonosságtézis ellenlábasa teszi, akik tévednek a politikai választás állítólagos tartalmi értékfőbbletét illetőleg. A politikai választás sajátos értékvonatkozása nem tartalmi természetű, nem a politikai választás holmi sajátos eszmeiségében található, hanem magában a struktúrában: a választás aktusának, bár egyéni, mégis mindenki más számára is ára van. Az értékelem tehát az, hogy az árutermék-vásárlás aktusával ellentétben az egyén politikai választása során nemcsak önmagával számol el, hanem virtuálisan mindenki mással is. Ez pedig nem személyes viszonyulásának következménye, hanem a politikai választás nyilvános természetének sajátossága.

Irodalom

Adorno, Theodor W. & Horkheimer, Max (1990): *A felvilágosodás dialektikája*. Budapest: Atlantisz.

Arendt, Hannah (1995): *Igazság és politika. Múlt és jövő között*. Budapest: Osiris Kiadó & Readers International.

Bogdán Zoltán és Spirk József (2005): interjú Wermer Andrással. *Index*, 2005, december 15.
(<http://index.hu/belfold/wermer12/?rnd=394> utolsó letöltés: 2011. május 9.).

Cwalina, Wojciech & Falkowski, Andrzej & Newman, Bruce (2008): *A Cross-Cultural Theory of Behavior*. New York & London: The Haworth Press.

Dessewffy Tibor (2002): 2000 szó a politikai kommunikációról. *Élet és Irodalom*, 46. évf. 14. sz. 2002, április 5.
(http://www.es.hu/dessewffy_tibor2000_szo2003-01-08.html).

Edelman, Murray (2004): *A politika szimbolikus valósága*. Szeged: L'Harmattan.

Ferejohn, John A. & Fiorina, Morris P.: The Paradox of Not Voting: A Decision Theoretic Analysis. In: Arzheimer, Kai & Evans, Jocelyn (eds.): *Electoral Behavior*, vol. 2. 44–63. London: Sage Publications Ltd.

Hargitai Lilla (2002): Érez vagy gondolkodik a magyar választópolgár? Politikai reklámklippek 1998-ban és 2002-ben. *Médiakutató*, 7. sz. 7–23. o.

Kéri László (2005): Média, politika, pártok. *Politikatudományi Szemle*. 1. sz.

Marcuse, Herbert (1990): *Az egydimenziós ember*. Budapest: Kossuth.

McNair, Brian (2003): *Politics in the age of mediation. An Introduction to political communication*. London: Routledge.

Merkovity Norbert (2008): Politikai kommunikáció és politikai marketing. *Politikatudományi Szemle*, 4. sz.

Milton, John (1975): *Aeropagitica. Az angol forradalom tükre*. Budapest: Gondolat.

Ordeshook, Peter C. & Riker, William H.: A Theory of the Calculus Voting. In: Arzheimer, Kai & Evans, Jocelyn (eds.): *Electoral Behavior*, vol. 2. 16–44. London: Sage Publications Ltd.

Scammell, Margaret (1995): *Designer politics. How elections are won*. Houndmills. London: Macmillan.

Sheppard, Si (2008): *The Partisan Press. A History of Media Bias in the United States*. Jefferson, North Carolina and London: McFarland and Company Inc.

Török Gábor (2005): *A politikai napirend*. Budapest: Akadémiai Kiadó.



Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

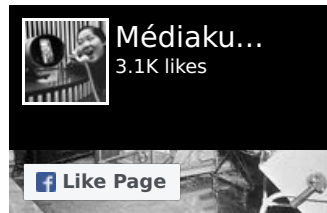
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)





- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Kisebbség

[Hu Shenshen:](#)

A 2005-ös franciaországi külvárosi zavargások magyar médiareprezentációja

E tanulmány célja a 2005-ös franciaországi külvárosi zavargások magyar médiareprezentációjának vizsgálata, s ezen keresztül a kelet-közép-európai országokra jellemző szimbolikus határok és sajátosságok újságírói szemléletformálásra gyakorolt hatásának bemutatása. Először röviden vázolom, miként és miért okozott az úgynevezett francia köztársasági értékeken alapuló integrációs politika hosszú évtizedek óta lappangó feszültséget, amely végül 2005-ben lázadássá fokozódott a francia külvárosokban. Majd a zavargások magyar sajtóvisszhangját vizsgálom, az eseményeket követő két hónapban megjelent írások alapján.

A francia köztársasági értékrend és integrációs politika

A franciák sajátos és hagyományos állampolgárság-konceptiójának – és ebből adódóan integrációs politikájának – legfontosabb pillérének a köztársasági értékrend eszméi alkotják. E francia forradalom ihlette ideológia normatív keretét a jelenlegi, 1958 óta hatályban lévő alkotmány I. cikkelyének első mondata is rögzíti: „Franciaország oszthatatlan, laicista, demokratikus és szociális köztársaság”.¹ Az „oszthatatlan” az ország egységességére („*une et indivisible*”), a „laicista” a vallási semlegességre („*laïcité*”), míg a „demokratikus” és a „szociális” az állampolgárok szabadságára és egyenlőségére utal. Ebben az önmeghatározó mondatban szereplő alapelvek mindegyike messzemenően befolyásolja a nemzettel kapcsolatos szemléletet és ennek következtében a politikai döntéshozatalt is.

Az „oszthatatlan” elv azt jelenti, hogy különbözőségek elismerése helyett inkább a „ha francia vagy, akkor francia vagy és semmi más” elven alapuló integrációs politikával próbálták „jutalmazni” a szocializáció folyamatában résztvevőket (Orlando, 2003). Schnapper, Krief és Peignard (2002) megfogalmazása szerint a fő implicit elv az, hogy konkrét integrációs politika helyett elég, ha egyszerűen francia állampolgárokként kezelik a bevándorlókat. A másik hasonló fontosságú köztársasági értéknek, a *laïcité*-nek szintén egyesítő szerepe van. Jelentőségét többek között az is bizonyítja, hogy Franciaország a többi európai nemzetnél sokkal jobban igyekezett kiirtani minden kapcsolatot keresztény hagyománya és állami struktúrája között. A szolidaritást és a szociális egyenlőséget pedig az úgynevezett francia szociális modell hivatott megvalósítani.

Az integrációs valóság azonban nagyon sok szempontból más képet mutat. Bár Franciaországban elismerik a *jus soli*-t, azaz „területi jogon” (bizonyos feltételekkel) minden ott születő egyénnek joga van az állampolgári státuszhoz, azonban a jogi státusz biztosítása, azaz a konkrét társadalmi határok megszüntetése nem egyenlő a szimbolikus határok megszüntetésével.

Christopher A. Bail (2008) a szimbolikus határokról szóló kutatásában megállapította, hogy Franciaországban az átlagnál gyengébb faji és vallási, de annál erősebb nyelvi és kulturális szimbolikus határok léteznek. Ez egyrészt arra utal, hogy a lakosság már elfogadta a bevándorlás állandósulásának tényét, másrészt, hogy a második generációs nem fehér és/vagy nem keresztény bevándorlók esetében jobban „tarthatóak” a nyelvi és a kulturális különbségek, amelyek garantálhatják a korábban etnicitás vagy vallás által „védett” privilegizált helyzetet. Emellett, ahogy a közdiskurzus szükségszerűen átváltott a bevándorló népesség elhelyezéséről annak integrációjára, a lakosságban kétség és aggodalom merülhet fel a nyelvi és kulturális hagyományok megmaradását illetően. Látható tehát, hogy bár a szimbolikus határok dinamikusan változnak, ezek a változások gyakran nem felelnek meg az integrációval kapcsolatos hivatalos ideológiának. A *banlieue*-k példája világít rá leginkább a francia integrációs politika ellentmondásaira; leginkább arra, hogy a valóság és az évszázadok óta uralkodó, hivatalos ideológia közötti disszonáns viszony és annak figyelmen kívül hagyása milyen súlyos feszültségekhez vezethet.

A 20. század végére a francia állami finanszírozású lakások csapdává váltak a bevándorlók számára, hiszen korlátozott anyagi lehetőségek és/vagy a megkülönböztetések, vagy éppen a *banlieue*-i háttér jelentette stigma miatt lehetetlenné vált számukra az elköltözés. Így ezekben a negyedekben a lakosságszerkezet stagnálódott,

amely végül etnikailag, vallásilag, társadalmilag és szociálisan is homogén csoportok koncentrációjához vezetett. Emellett statisztikai adatok azt mutatják, hogy ezekre a területekre magas munkanélküliség, alacsony iskolázottsági szint és magas bűnelkövetési arány jellemző. Elmondható tehát, hogy a szegénység és a kirekesztettség összefonódott bizonyos marginalizált, perifériára szorult területi egységekkel és azok lakóival. A banlieue-k tehát voltaképpen, a gyarmatokhoz hasonlóan, úgynevezett heterotópiák, azaz olyan területek, amelyek a nemzethez tartoznak, anélkül, hogy annak szerves részei lennének (Dufoix, 2005). Sőt a határok olyannyira erősek, hogy „horizontális szakadást” eredményeztek. Ez az „urban apartheid”-jelenség, azaz térbeli szegregáció éles ellentétben áll az alkotmányban megfogalmazott és a köztudatban élő szociális köztársaság és oszthatatlan nemzet alapelvekkel. A szegény külvárosi negyedek tehát voltaképpen olyan területek, ahol a térbeli elkülönülés miatt a vízszintesen integrált társadalom központ és periféria közti feszültsége megmutatkozik (Silverstein & Tetreault, 2006).

Ezzel párhuzamosan figyelhető meg a különböző dimenziójú közösségek között meglévő vertikális diszkontinuitás is. A francia köztársasági értékrend az identitásképződés két szféráját határozza meg: a közösségi (nyilvános) és a személyes szintet, azonban e felosztás több szempontból is problematikus. Először is, a valóság a két szint egymástól való törvényszerű elkülönülését mutatja, hiszen míg az előbbiben nem veszik tudomásul a különbségeket, addig az utóbbi legfőbb jellemzője a diverzitás. Emellett, míg a köztársasági értékrend optimista az állampolgárok és az állam közötti közvetlen kapcsolat megvalósíthatóságával kapcsolatban, addig a gyakorlat azt mutatja, hogy csoportidentitások és közvetítő intézmények hiányában elmarad az a kulturális újraformálódás, amely fenntarthatná vagy újraépíthetné a nemzetiség és az etnicitás fogalmát (Kastoryano, 2006).

A másik probléma az, hogy a köztársasági értékek által meghatározott kettő helyett voltaképpen háromféle – nevezetesen helyi, nemzeti és nemzetfölötti – szintet fedezhetünk fel a közösséghez való tartozással kapcsolatban (Benedicto & Morán, 2007). A nemzetfölöttinek nevezett dimenzió feltételezi egy globális közösség és kultúra vonzását és az ahhoz való vonzódást is. Ezekben a negyedekben, multikulturalitás helyett inkább az úgynevezett nyugati „urban street culture” jelenlétét fedezhetjük fel (Roy, 2007). A fiatalok a fent említett vertikális diszkontinuitás miatt kevésbé érzik magukénak a nemzeti dimenziót: a politikai és nemzeti egységhez való tartozást, valamint az ezt előíró köztársasági értékrendet. A távolsághoz továbbá hozzájárulnak a társadalom által megalkotott szimbolikus határok is: a fiatalokra nem úgy tekintenek, mint a nemzeti identitás részére, hanem mint egy belső veszélyre, amely a nemzeti egységet fenyegeti.

Az állampolgársági tudat – és ezzel együtt az integrációs törekvések sikerességének – másik meghatározó tényezője az egyén részvételének mértéke a közösség életében. Az állampolgároknak a társadalom részét képező egyéneknek kell tekinteniük magukat, és ennek megfelelően jelen kell lenniük és cselekedniük a közszférában. Ez a konstruktív részvétel – leginkább a tanulás és munka folyamata – teremti meg az involváltságához és az identitásépítéshez szükséges feltételeket, és egyben helyzetük legitimitációját is garantálja. A banlieue-re jellemző magas munkanélküliségi arány azonban, valamint a nyugati gazdaságokban bekövetkezett, a felnőtté válással kapcsolatos valós és ideológiai változások miatt jóformán a munka megszűnt megoldásnak lenni ebben az esetben. Emellett, ha diszkrimináció vagy egyéb tényezők miatt az egyetem elvégzése sem jelent társadalmi mobilizációt, sőt munkahelyet sem, a tanulás is megszűnik motivációs tényezőként létezni. A helyzet javítása, valamint a társadalmi és szociális egyenlőség biztosítása végett a francia állam bőkezűen gondoskodik a különböző segélyek kiosztásáról. A szociális modell segélyrendszere azonban egyáltalán nem képes hozzájárulni a problémák megoldásához, azaz a társadalmi mobilitás megteremtéséhez.

A fent említett konstruktív részvétel másik alapvető feltétele a politikai aktivitás és a képviselői demokráciában való részvétel. A 2005-ös zavargások során a fiatalok nem fejeztek ki konkrét politikai követeléseket; valamint nem fedezhették fel sem vezéralak(ok) jelenlétét, sem központi irányításra utaló jelek nem voltak. A közterületek erőszakos kisajátítása inkább az állami irányítással szembeni bizalmatlanságot és ellenszegülést fejezte ki. Az erőszak ugyanakkor nemcsak a banlieue-lakók esetében eszköz. A rendőrség és a hatóságok számára ezek a területek úgynevezett *territoires perdus de la République* (a köztársaság elveszett területei), amelyek „megregulázásra” szorulnak (Dufoix, 2005). Így ezekben a negyedekben a lakók megszokták a rendőrség kemény fellépéseit. Paradox módon a rendőrséggel és a hatóságokkal szemben állók között szolidáris érzés fejlődött ki, valamint elterjedt az erőszak, amely „provokáció által ad hatalmat” (Wihtol de Wenden, 2005).

A valóság tehát egyáltalán nem tükrözi az integrációs elvek megvalósulását. Ahogyan Marco Oberti (2007) nevezi, „a francia köztársasági integrációs modell az összetartozás elmélete, de a kirekesztés gyakorlata”. Az integráció sikertelenségének magyarázásakor leggyakrabban arra hivatkoznak, hogy új bevándorlók láthatóan vonakodnak, sőt képtelenek integrálódni a saját kultúrájuk, illetve vallásuk és a demokratikus köztársasági elvek közötti összeférhetetlenség miatt. Jelenleg az ehhez hasonló érvelések Franciaországban is, mint másutt Európában, a nem európai bevándorlóakra összpontosítanak (Grewal, 2007).

Franciaországba legelőször a második világháborút követő időszakban érkeztek észak-afrikai francia gyarmatokról munkások, akik elsősorban a háború utáni újjáépítésben vettek részt. Az úgynevezett Mahgreb-országokból jövők időközben a legnépesebb bevándorlói csoporttá váltak. Velük kapcsolatban a közdiszkurzus az iszlám „világiassággal szembeni ellenállásának” és a nőekkel szembeni „negatív bánásmódjának” példáját használja az alapvetőnek prezentált összeférhetetlenség illusztrálására. A Mahgreb-származásúakkal kapcsolatos attitűdöt és integrációs politikát befolyásolják a gyarmatokkal kapcsolatos, a köztudatban mélyen gyökerező „civilizáló misszióról” (Hargreaves, 1995) szóló nézetek, amelyek a bennszülött lakosságot alsóbbrendűnek és gyámolításra szorulónak vélték.

Az elképzelés, amely szerint bizonyos bevándorlóközösségek „integrálhatatlanok”, illetve „integrációra képtelenek”, ellentétben áll a szociológiai felmérések eredményeivel. Kutatásuk során Jonathan Laurence és Justin Vaisse (2006) azt találták, hogy a Franciaországban élő muzulmán közösségek túlnyomórészt franciául beszélnek,

nyitottak a vegyes házasságra, ragaszkodnak a francia kulturális értékekhez és normákhoz. Ezek a fiatalok alapvetően ugyanolyan aspirációkkal rendelkeznek, mint a többségi franciák, azonban egyenlőtlenséggel és intézményesített diszkriminációval kénytelenek szembesülni a társadalmi és gazdasági mobilitás tekintetében (Cesari, 2005). Úgy tűnik tehát, hogy ellentétben a közhiedelemmel, a bevándorlásellenes és rasszista diskurzusok nem a sikertelen, hanem a sikeres integrációra adott válaszok: a francia integrációs modell tehát kulturális aspektusában bizonyos mértékig sikeresnek tekinthető. (Heckmann, 1999). Amiben megbukott, az tulajdonképpen az integrációs törekvéseket kísérő szociális és gazdasági politika.

A téma tárgyalásakor fontos bizonyos alapfogalmak tisztázása. A francia kontextusban az integráció szót egyértelműen nem a durkheimi értelemben használják: az integráció nem egy olyan folyamat, amelyben az egyének funkcionálisan kapcsolódnak a társadalomhoz, hanem csupán az asszimiláció egy szinonimája. Az etnikai hovatartozás, ebben az esetben, azt a módot jelenti, amely szerint valaki definiálja saját magát, valamint amely által definiálva van általában egy meghatározó jellemző alapján anélkül, hogy a definíció tartalmazna bármilyen sajátos kulturális gyakorlatot. Pedig lényeges lenne különbséget tenni a kisebbségi kultúra és az etnikai hovatartozás között: az előbbi számos kulturális szokás állandósítását és/vagy felelevenítését jelöli, az utóbbi pedig valamilyen etnikummal való azonosítást. A francia esetben a probléma egyik forrása, hogy összekeverik az etnicitás két említett aspektusát, és ily módon azt feltételezik, hogy az akkulturáció egyben az etnikai származással való azonosítás végét is jelenti. Ennek köszönhető, hogy bár a második generációs bevándorlók életmódjában hiába keresnénk „arab vonásokat”, továbbra sem tudnak szabadulni a származásukból adódó stigmától (Cesari, 2005).

Fontos továbbá megjegyezni, hogy a francia forradalom óta nem történt jelentős változás a nemzettel kapcsolatos ideológia tekintetében. A 19. század közepe óta Franciaországba betelepült tömegek általában nem váltak részévé a nemzeti identitásnak. Ehelyett Franciaország úgy tekintett magára, mint egy „régie és statikus nemzetre”, ahol a bevándorlók szerepe pusztán a gazdasági igények kielégítése lehet (Grewal, 2007). Ennek megfelelően – az integrációs valóság ellenére – a francia politikai elit tagadja, hogy a diszkrimináció súlyos probléma lenne Franciaországban, és továbbra is ragaszkodik a köztársasági filozófia időtlenségéhez és felsőbbrendűségéhez. Ezra Suleiman szerint a ragaszkodás egyik oka, hogy a francia köztudat úgy véli, ez az ideológiai keret nemcsak indokolja és megmagyarázza a paternalista és centralizált államhatalmat, hanem egyben biztosítja az egységet, az egyenjogúságot és a vallásmentességet a társadalomban (Suleiman, 2005). Ennek megfelelően azok a kifejezések, mint etnicitás, közösség, kisebbség, olyan fogalmakká váltak, amelyek zavart okoznak a francia társadalmi és politikai életben és gondolkodásban. A bevándorlók Franciaországban született gyermekei és unokái tehát megmaradtak bevándorlóknak, ugyanakkor elvárják tőlük, hogy statisztikailag és más értelemben is láthatatlanok maradjanak. Ily módon az integrációs helyzet felismerése, azaz a probléma megoldásának első lépése válik nagyon nehézé.

A banlieue és a magyar sajtó

Az integráció és a szimbolikus határok terén jelentős különbség tapasztalható Franciaország és Magyarország között. A nyugat-európai országokkal ellentétben Kelet-Közép-Európába csak az 1990-es évek óta érkeznek nagyobb számú, nem európai bevándorlók, és továbbra is a lakosság nagyon kis részét képezik. Így a régió többi államaihoz hasonlóan Magyarországon sincs hivatalos integrációs politika, az elszórtan létező integrációs törekvések pedig nincsenek ideológiai rendszer keretei közé rendezve. Az egyetlen létező filozófiai bázis „a kulturálisan elhatárolható, homogén nemzetállam mítosza”, (Hargreaves, 1995) amely a vélt kulturális és egyéb, szembetűnőbb különbségeken alapuló szimbolikus határok megalkotását és azok erőssé válását indukálja. Ez az attitűd megfigyelhető nemcsak a külföldiekkel, hanem a saját etnikai kisebbséggel, a cigánysággal kapcsolatban is. A továbbiakban a tanulmány azt elemzi, hogy a 2005-ös franciaországi külvárosi zavargásokkal kapcsolatos cikkek és újságírói attitűdök mennyiben tükrözik a Magyarországra mint új bevándorlási célországra jellemző sajátosságokat.

A 2005-ös franciaországi zavargások

2005. október 27-én Párizs egyik külvárosában, Clichy-sous-Bois-ban a rendőrök üldözőbe vettek néhány, betöréssel gyanúsított fiatalot, akik egy trafóházba menekültek. Ott halálos áramütés ért egy 14 és egy 16 éves fiút. Az esemény hatására közel száz fiatal vonult az utcára, ahol kisebb csoportokba tömörülve gépkocsikat gyújtottak fel, valamint Molotov-koktélokot dobtak a rendfenntartó erőkre, amelyek végül könnygázzal oszlatták szét a tömeget. Az utána következő két napban a helyzet bizonyos mértékben javult, de október 30-án ismeretlen tettesek könnygázgránátot dobtak a helyi mecsetbe, ami ismét elszabadította az indulatokat. A zavargások és gyűjtogatások november 3-ára több párizsi külvárosra, illetve három másik, főváros közeli megyére is áterjedtek. A helyzet olyanannyira elfajult, hogy november 9-én a francia kormány kihirdette a rendkívüli állapotot. Végül jelentős javulás csak az első erőszakos cselekmények után 22 nappal következett be. Összességében a mali, illetve tunéziai származású fiatal francia fiú halálát követően 274 városban törtek ki zavargások Franciaország-szerte, amelyeknek két halálos áldozata is volt. Közel 9000 autót gyújtottak fel. A zavargások összesen 200 millió eurónyi kárt okoztak. A közel 2900 letartóztatott többsége fiatal külvárosi férfi volt (CBC News, 2005).

• A magyar sajtóanyag és a vizsgálati rendszer

Az események komolysága, összetettsége és nem utolsósorban közelsége rendkívül szenvedélyes vitákat indított el Magyarországon. A legtöbb írás november 10-én és 11-én jelent meg, általában egymással polemizálva a helyzet értelmezésében. A továbbiakban a Heti Válasz, az Élet és Irodalom, a Heti Világgazdaság és HVG-online, a Népszabadság, a Magyar Nemzet, és az index.hu által, október 27. és december 2. közötti időszakban megjelentetett, a franciaországi állapottal kapcsolatos elemzéseket tekintem át a következő szempontok alapján:

- Hivatkoztak-e a köztársasági értékrendre és az azon alapuló integrációs politikára mint meghatározó tényezőre a 2005-ös helyzet kialakulásában?
- Említették-e a társadalmi részvétel fontosságát, illetve annak hiányát a banlieue-i fiatalok esetében?
- Hogyan értelmezték az erőszakot? Mivel kötötték össze az erőszak alkalmazását?
- Predesztináltak látták-e az integrációs sikertelenséget? Ha igen, miért? Hogyan viszonyultak a bevándorláshoz általában? Milyen lépéseket/megoldásokat javasoltak?
- Tükrözik-e a különböző írások a Magyarországra mint új bevándorlási célországra jellemző sajátosságokat? Megmagyarázható-e a magyar újságírók attitűdje a magyar helyzeten keresztül?

• Köztársasági értékrend mint meghatározó ideológiai tényező

Az index.hu internetes hírportál érdekes módon először (november 2-án) a bulvár kategóriába sorolta a franciaországi eseményeket. Majd november 7-én közölték Tóta W. Árpád, november 8-án pedig Király András írását. Az utóbbi az „oszthatatlan” elvhez való ragaszkodást és az abból következő, asszimiláción alapuló integrációértelmezést, valamint ezek valóságra gyakorolt hatását emelte ki: „Az ország politikája gyakorlatilag nem vesz tudomást a létező különbségekről, hiszen a francia állameszme szerint az országot a megbonthatatlan egységű francia nép lakja, így teljes az asszimilációs kényszer. A teljes asszimiláció és a feltétel nélküli tolerancia elve tehát inkább burkolt rasszizmus formájában jelentkezik a valóságban.”²

Király a megbonthatatlan egységhez való merev ragaszkodás és a francia szociális modell kombinációját tette felelőssé a magas munkanélküliségi arányért, a szegregációért és a diszkriminációért. Szerinte a munkanélküliség legfőbb oka a francia munkaerőpiac szigorú szabályozása, a munkahelyek védelme, a mobilitás és verseny hiánya, valamint a szociális segélyezés mértéke lehet:

„A munkahelyeket védő rendelkezések miatt gyakorlatilag nincs mozgás a munkaerőpiacon, az alacsony képzettségű gettólakók pedig amúgy is nehezen kapnának munkát. Segélyeket azonban igen, ami gyakorlatilag – a munkaerőpiac rugalmatlanságával együtt – ott is tartja őket a munkanélküliségben.”³

A Népszabadság újságírója, Dési András Önmító egyenlősdi című cikkében szintén a köztársasági értékrend szociális modelljével kapcsolatos problémákról írt, hangsúlyozva többek között annak a pozitív diszkrimináció iránti igénnyel való összeegyeztethetlenségét: „A pozitív diszkrimináció iránti igény emlegetése az egyenlőséget ‘rendíthetetlen alapértéknek’ tekintő francia köztársasági felfogás hívei szemében nyílt sértésnek számít.”⁴ Tamás Gáspár Miklós képmutatónak nevezte a francia államot, mert véleménye szerint az csak az értékek hirdetéséig jutott el:

„A francia állammal nem az a baj, hogy az egységes politikai nemzet republikánus-liberális doktrínájára támaszkodik, hanem az, hogy nem támaszkodik rá. [...] Nem tudhatjuk, megbukott-e a francia köztársasági integrációs modell, hiszen nem is alkalmazták.”⁵

Kis Tibor ugyancsak az integrációs modell válságáról írt:

„A fiatalok pontosan érzik, hogy a maguk körül látott világ kevéssé felel meg annak az integrációs modellnek, amelyre pedig ez az ország annyira büszke. [...] E modell, amiből évtizedeken át kétségkívül sok szociális jótétemény származott a bevándorlókra nézve, napjainkban széteső

ben van, a reménytelenséget, a kilátástalan jövőt vetíti előre a felnőtt korba most lépő külvárosi generáció számára. Nincs miért magukénak érezni a befogadó országot.”⁶

Egyes cikkírók tehát a zavargások populista felfogásával szemben nem a faji/etnikai jellegre, hanem a társadalmi-gazdasági helyzetre hivatkoztak. Király András összességében a szociális tényezőket kiemelve a zavargásokat „szegénylázadásnak” titulálta, ám azt is hozzátette, hogy az elégedetlenség nem csupán szociális okokra vezethető vissza. „Szegénység máshol is van Európában, a legtöbb helyen mégsem fajul gyújtogatásig a helyzet” – írta.

Említették a másikat, az „oszthatatlansághoz” való ragaszkodás miatt el nem ismert és fel nem vállalt problémát is: nevezetesen a térbeli horizontális szakadást, amely a periférikus területek marginalizált társadalmi helyzettel való összefonódását mutatja. Király András a következőket írta:

„...lakóhelyükön etnikailag csaknem homogén tömbökben, legfeljebb a hasonlóan leszakadt franciákkal keveredve laknak, a többségi társadalomtól messze, gettósodva. Az elhibázott településpolitika és ideológiai alap tehát a többségi társadalométól eltérő szocializációjú párhuzamos társadalmat hozott létre.”⁷

Az „egy és oszthatatlan” elvből adódik az az etnikai viszonyok megfogalmazásával szembeni ellenállás, amely miatt a francia törvények nem teszik lehetővé az etnikai és vallási hovatartozással kapcsolatos adatgyűjtést. Ennek következtében, rendelkezésre álló adatok nélkül, a perifériára szorult csoport statisztikailag is láthatatlan maradt. Erre a statisztikailag és sok más szempontból való láthatatlanságra magyar cikkírók is rámutattak. Róna-Tas Ákos hangsúlyozta elemzésében, hogy bár Franciaországban a kisebbség egyes tagjainak mint polgárnak minden jog kijár, a kisebbségeket semmilyen kollektív jog nem illeti meg.⁸ György Péter szerint többek között ezzel a láthatatlansággal magyarázható az erőszakhasználat is. A láthatatlan emberek című írásában a zavargásokat ezen állapot elleni küzdelemként értékelte: „Attól tartok, az autókat felgyújtó francia állampolgárok tette nem más, mint kommunikáció, a közfigyelemért folytatott törvénytelen eszköz.”⁹ Vári István a Magyar Nemzet november 12-én megjelent számában a következőket írta:

„A törvények nem ismerik sem az etnikum, sem a nemzetiség vagy nemzeti kisebbség fogalmát, csak az állampolgárságát. Akik francia földön születtek, automatikusan francia állampolgárnak számítanak [...] E csoportot nem tudja az államigazgatás megkülönböztetni a többi franciától. Így sem statisztikák, sem elemzések nem adhatnak megbízható képet arról, milyen sajátos problémákkal küszködnek.”¹⁰

• Bevonódás kérdése: részvétel és hovatartozás

Király András az általa sikeresnek tekintett integrációs modelleket hozta fel példának, amelyek asszimiláció helyett a bevonódás megvalósulására és a térbeli szegregáció prevenciójára fókuszálnak:

„Németországban és Nagy-Britanniában is jelentős bevándorlónépességet, ráadásul többségében muzulmán bevándorlókat sikerült integrálni. Az alap mindkét országban ugyanaz. Egyrészt a bevándorlók munkával, vállalkozásokkal keresik jövedelmüket, azaz mindkét országban a liberális gazdaságpolitika volt a siker egyik záloga. A másik, hogy egyik országban sem alkotnak homogén tömböt a bevándorlók, azaz a keveredés miatt engedniük kell saját kulturális megszokásaikból, de mivel nem követelnek tőlük teljes asszimilálódást, megőrizhetik identitásukat is.”¹¹

Róna-Tas Ákos is kitér az involváltság hiányának problematikájára:

„A liberális demokrácia ugyanis nem attól marad egyben, hogy mindenki ugyanazokat a jelszavakat skandálja, hanem attól, hogy van egy sor társadalmi intézmény, amely látszólag értéksemleges, de kooperációra kényszeríti az egyébként viszálykodó klikkekbe széteső társadalmat. Ezek az intézmények integrálják a sokféle társadalmat. Ha ezek az integráló erők nem funkcionálnak, akkor van baj.”¹²

A multikulturalitás ugyan szép gondolat, de nem valósulhat meg a társadalmat összetartó, csoportok közötti együttműködés, valamint az azt facilitáló intézményi rendszer nélkül:

„Egy liberális társadalomban a színes sokféleséget egy sor intézményi csavar fogja össze. Először is ott a munka. A munka rákényszeríti az embereket arra, hogy más kultúrákkal érintkezzenek, azokkal együttműködjenek, külső elvárásoknak megfeleljenek. [...] Második csavar a tulajdon, ezen belül is az ingatlan. Akinek háza van, annak veszártónivalója van, annak érdeke, hogy a környéken ne legyen bűnözés és szemét, viszont legyen rendes utcai világítás és kövezett járda. És aki kölcsönt vesz fel, annak azt törlesztenie kell, tehát valahonnan rendszeres jövedelemre kell szert tennie. Harmadszorra ott vannak az iskolák. Az iskolák nevelik a társadalmat közös értékekre. [...] Az iskola, mint a munkahely, kapcsolatba hozza a különböző csoportokat egymással, és ezáltal is integrál. Negyedik srófként a politika szolgál, ahol megfelelő képviseltség esetén kompromisszumok árán ki lehet harcolni egyéni és kollektív jogokat. Franciaországban mind a négy csavar kilazult.”

Az involváltság hiánya pedig korrelál a vertikális diszkontinuitással. Mint már említettük, az egységességhez való ragaszkodás nem teszi lehetővé a nemzet és az egyén közötti közvetítő identitás elismerését és támogatását. Ennek következtében a nemzeti identitás – amelyet a közvetett ellenőrző intézmények képviselnek – gyengül, sőt kiüresedik és idegenné válik, míg a lokális és a globális befolyás megerősödik. Néhány magyar újságíró rámutatott e jelenség meglétére. Pósa Tibor a Magyar Nemzetben például kiemelte, hogy egyes körzetekben már az iszlám szolgál a kulturális öntudat keretként, és ez többek között azért lehetséges, mert a francia állam sokáig elhanyagolta a külvárosok gondjait:

„A »szakállasok« – ahogy franciául nevezik a gyakorló hívőket és papokat – fokozatosan átvették az állam által elhagyott feladatokat. Így nem egy helyen létrehozták az iszlám jótékonyági egyletet, ők foglalkoznak az idősekkel, segítettek a tanulási problémákkal küzdő fiataloknak.”¹³

Ebben az esetben tehát a nemzeti helyett inkább a lokális szintű befolyás növekedett meg. Ugyanígy felfedezhető a nemzeten túli identitás erősödése. Király András hangsúlyozta, hogy a banlieue-i fiatalok „pufidzsekiben járnak, rapet hallgatnak, alkoholt isznak, csajoznak, drogoznak, akár a többi fiatal.”¹⁴ Niedermüller Péter szerint:

„ezek a fiatalok az úgynevezett globális underclass kultúrához tartoznak, és azért kerülnek a késő modern társadalom szélére, mert egyrészt rosszul képzettek és szegények, másrészt pedig az etnikai és vallási hovatartozásuk miatt megkülönböztetésben részesülnek.”¹⁵

Nem mindenki értett egyet azonban a fenti véleményekkel. Tamás Gáspár Miklós szerint például a reményvesztett és „főlölegessé tett” banlieue-i fiatalokat nem lehet a globális fogyasztási kultúra résztvevőinek tekinteni, és éppen ez az, ami miatt láznak:

„A társadalom a kései kapitalizmusban két részre oszlik. Az egyik részt az intenzitás jellemzi – a munka intenzitása, a kizsákmányolás intenzitása, a fogyasztás intenzitása, a pszudokulturális frenézis ('szórakozás') intenzitása. A másik rész még a kizsákmányolásból is kimarad, főlöleges, megvetett, elfeledett, kigúnyolt. Unatkozik. Vár. Lézens. Lófrál. Éhezik. Vigasza az alkohol, a kábítószer, a hangos zene, a 'rekreációs szex', a babonává züllött vallás. Többnyire bevándorló vagy 'fajidegen', nyelvi és kulturális kompetenciája gyakorlatilag zéró. Kirekesztett. A többség ernyedett humanistái számára: 'probléma'. Ez a másik rész, a főlölegessé tett (és nem főlölegessé vált) rész lázadt föl. Ez gyújtogat, ez rombol, ez üvölt és verekszik. Ez a reménytelenség és kétségbeesés lázadása.”¹⁶

• Erőszak-értelmezés

A francia nagyvárosok külvárosi negyedeit ugyan már az 1960-as évek óta összefüggésbe hozzák a fiatalkori bűnözéssel, csak 1981-ben, az „*été chaud de Minguettes*”-ügy („minguettes-i forró nyár”) kapcsán vált világossá a *banlieue* média általi kriminalizálása és a stigmatizálás. Ennél az esetnél a francia média „egy etnicizált világot mutatott be, amelyben a bevándorló és a 'huligán' képét egymásra illesztették” (Rinaudo, 1999: 30). Laurent Bonelli (2005) adatokkal támasztotta alá, hogy inentől kezdve Franciaországban mind a politikai diskurzus, mind a média egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a *banlieue* által jelentett veszélyre, amelyet a bűnözés magas valószínűségén, valamint nagyobb rendőri jelenlét és szigorúbb intézkedések szükségességén keresztül ábrázoltak. Bonelli azt is említette, ahogyan a közbeszéd a kisstílusú bűntetteket a szervezett bűnözés és terrorizmus felé megtett első lépéseként mutatta be. Ezek után nem meglepő tehát, hogy a jelenlegi köztársasági elnök, akkori belügyminiszter, Nicolas Sarkozy szájából elhangzott a hírhedt kijelentés, mely szerint „meg kell tisztítani a *banlieue*-t annak 'csöcselékétől’.”¹⁷ A kifejezés egybecseng a francia köztudatban élő *banlieue*-képpel, mely szerint a külváros a francia társadalom és rend ellen irányuló legnagyobb belső veszély.

A *banlieue*-ábrázolás egyik fontos ismertetőjegye tehát annak erőszakkal és bűnözéssel való fokozott összekapcsolása. A magyar sajtó attitűdje is ezt a szemléletet tükrözi. Vánca István, akinek a november 11-én megjelent Élet és Irodalom-beli vezércikke indította el voltaképpen a franciaországi helyzettel kapcsolatos vitát, a következőket írta:

„Akik az elmúlt hetekben Bagdaddá változtatták Párizst, azok ugyan nagyjából észak-afrikai származású muszlimok, viszont az utcán nem a Próféta követőjeként, hanem egyszerű bűnözőként vannak jelen.”¹⁸

Szerinte jogos a Sarkozy-féle szóhasználat: „aki más emberekre gyűjtja a házat, az nem magáról megfélemedezett fiatal, hanem gonosztevő, csoportos megjelenési formája pedig a csöcselék.”¹⁹ Papp László Tamás a HVG-online-on közölt esszéjében a gyűjtőfogalmakat „túlnyomórészt arab és fekete kültelki suhancokként” azonosítja, akik „most piromán hajlamaikat élték ki”, és a „verekedő, fosztogató, céltalanul romboló bűnözőkön nincs mit tolerálni”.²⁰ A Magyar Nemzet újságírója, György Zsombor szerint csak a „retorzió veszélye” tarthatja őket féken.²¹

Lángoló autókat és egyéb erőszak uralta *banlieue*-t ábrázoló, sokatmondó képek árasztották el a médiát, az újságok párizsi tudósítói pedig mindvégig az erőszak súlyosságát részletezték. Míg a november 2-ai Népszabadság szerint „valószínűleg csak az egyik autólópasra szakosodott banda akarja akciójával saját köztörvényes tevékenységéről elterelni a figyelmet,”²² addig a két nappal későbbi szám már „polgárháborúként” prezentálta az eseményeket.²³

Szigeti András szerint az erőszak csak válasz az állam által elkövetett erőszakra, azaz a Sarkozy által bevezetett zéró tolerancia elvére és az ebből fakadó rendőrségi keménykedésekre. Niedermüller Péter György Péterrel értett egyet. Véleménye szerint az erőszak azoknak a kommunikációja, akik „visszavonhatatlanul és végérvényesen kizárva érzik magukat a társadalomból, s ezért olyan formákat választanak, amelyekkel tudatosan és súlyosan sértik meg a társadalmi normákat”. A kirekesztett csoportok tehát úgy tekintenek az erőszakra, mint az „egyedüli olyan eszközre, amellyel valamiképpen sakkban lehet tartani a 'bent lévőket’ ”, és a mögötte megbúvó „filozófia” a következő:

„ha nem fogadtok be, ha nem lehetünk olyanok, ha nem tudunk olyanok lenni, mint ti, akkor a szó szoros értelmében szétverjük azokat a struktúrákat, amelyek titeket bent, minket pedig kint tartanak.”²⁴

Az erőszak alkalmazása azonban nem lehet célravezető, hiszen

„az erőszakon keresztül az underclass nem a hatalmi struktúrákat bontja le, hanem önmaga megkülönböztetését és kizárását termeli újra, és legitimálja. Másrészt pedig azért, mert Európa ily módon nem kényszerül rá, hogy újragondolja önmagát és kulturális identitását, hiszen bűnbaknak ott vannak a bevándorlók, a muzulmánok, a feketék.”²⁵

Király András szerint az erőszak-alkalmazás azt mutatja, hogy a francia kormány elkésett a reformelképzelésekkel és bárminemű hasonló törekvésekkel, hiszen „egy Molotov-koktéllal a kezében közelítő fiatal viszonylag nehéz integrálni a társadalomba”. Megfordíthatatlan folyamatnak tartja „a rejtett rasszizmus, megalapozatlan félelem, szegregáció és gettósodás valóságát”, hiszen „a bevándorlók második, harmadik generációja azt tapasztalhatta, hogy szüleik kemény munkával sem tudtak kitörni a nyomorból”.²⁶

• **Predestinált integrációs sikertelenség? A bevándorlás jövője magyar szemmel**

A *banlieue*-ábrázolás másik fontos jegye az etnicizáltság és az ebből adódó kulturális determináltság. A demográfiai adatok alapján az előbbi nem teljesen alaptalan, hiszen becslések szerint ezekben a negyedekben a lakosság 49–55 százalékát külföldiek, külföldön születettek, valamint külföldi születésű szülők gyermekei alkotják. A *banlieue* bevándorlók területként való definiálása azonban egy a közbeszéd által eltúlzott kép (Grewal, 2007).

A Nouvel Observateur című elismert francia magazin egyik cikke úgy írta le a lyoni *banlieue*-t mint „a fiatal, dühös arabok rejtekhelyét; olyanok, akik munkanélküliek és többé-kevésbé bűnözők”. A *banlieue*-i erőszakkal kapcsolatos francia médiareprezentációkban pedig majdnem kizárólag „őket” láthatjuk. „Pedig nem minden fiatal, aki részt vesz a városi lázadásokban, idegen származású, de meglepő módon csak sötétbőrűeket láthatunk” – jegyezte meg Veronique de Rudder francia szociológus (idézi Grewal, 2007). Mireille Rosello a következőket írta egyik tanulmányában: „A demonizált „*cités*”-k olyan szimbolikus keresztvezetések, ahol az arabellenes érzelmek kikristályosodnak a lakóhely-kérdések körül.” Így az etnicizáltság a *banlieue*-i erőszaktól való félelemmel párosulva az „idegentől” („*étranger*”), különösen az afrikaitól és azon belül is az észak-afrikaitól/arabtól való félelemmé vált

(Rosello, 1997). Ezt tükrözi az is, hogy a francia értelmiség számos tagja kísérletet tett arra, hogy a zavargásokat az illegális bevándorláshoz, a muszlim szeparatizmushoz és a többnépességhez kösse (Sahlins, 2005). A francia esszéíró és irodalomelméleti szakember, Tzvetan Todorov szerint például a zavargások a muszlim fiatalok diszfunkcionális nemiségének és túlzott, agresszív férfiasságának következménye. A francia Hélene Carrere d'Encausse, az orosz és szovjet történelem szakértője azt nyilatkozta az orosz médiának, hogy a zavargásokat a Nyugat-Afrikából származó muzulmán bevándorlók poligámiát támogató és gyakorló magatartása okozta (Hargreaves, 2005).

Ez az értelmezési tendencia látszik a magyar újságírók többségénél is, akik a *banlieue*-i etnicizáltságot a kulturális determináltsággal kötötték össze; és ezt a vélt összefüggést, valamint az ebből adódó „integrálhatatlanságot” idézték mint a zavargások kitörésének fő okát. Az első és sokak által egyértelműen igaznak tekintett megállapítás az, hogy két nagyon különböző kultúra ütközéséről van szó, s az összeecsapás a különbözőség miatt elkerülhetetlen. György Zsombor az Ostrom alatt Az Európa-erőd: Párizstól Birminghamig könnygázgránátok kísérik a civilizációk találkozását című írásában kifejtette, hogy

»„Huntington gondolatai mára beértek”, hiszen tanúi lehetünk „különböző kultúrák, civilizációk egymással jobbra összeegyeztethetetlen értékeinek állandó, esetleg ideig-óráig mederbe terelhető, de mindig kiújulással és összeecsapással fenyegető konfliktusainak”.«

Tóta W. Árpád indexes újságíró szintén a Fukuyama–Huntington-vitát idézte: „Fukuyama és Huntington tanulságai együtt vetődnek felszínre.”²⁷ Váncsa István nem érti, „miért gondolhatta volna bárki is azt, hogy egy totálisan idegen kultúrából érkező tömeg a vén Európába harmonikusan beolvad?”²⁸ György Zsombor hangsúlyozta, hogy „a zavargásokat szító tizen-, huszoneves generáció többsége soha nem is járt szülei, nagyszülei hazájában, Franciaországban nevelkedett, mégsem vált európaivá”. Papp László Tamás szerint, ami történt, kulturális kérdés, azaz „be kell látni, hogy mások vagyunk, mint ők”.²⁹

A különbözőséget tehát az újságírók általában az arab kulturális örökségben és az ebből adódó asszimilációs képesség hiányában látták. A gyarmati ideológiára (pl. „civilizációs misszió”) erősen emlékeztető logikával az „idegen kultúrát” egyértelműen alsóbbrendűnek gondolták az úgynevezett európai kultúrához képest. A francia közdiskurzushoz hasonlóan tehát a magyar értelmiség jónéhány tagja is az iszlámot tekinti az integráció fő akadályának. Sokan az iszlám radikalizmust sejtik az események mögött. Kis Tibor szerint:

„nem nehéz a radikális iszlám nyomait felfedezni a külvárosi akciózásban, hiszen az elővárosok megteltek arabokkal és feketékkel, ahol a hagyományos városi erőszak és a radikális iszlám egymásra találásához ideálisak a feltételek.”³⁰

Dési András pedig „fiatalokat ellenállásra buzdító iszlám hitszónokokat”³¹ vélt felfedezni a kulisszák mögött. Seres László meglátása szerint „az elmúlt öt év franciaországi antiszemita merényleteiért, gyújtogatásaiért elsősorban a radikalizálódó, asszimilációra képtelen muszlim fiatalok felelnek.”³² Havasi János, a Heti Válasz publicistája szerint:

„Abban a rendőrségi szakértők és a helyi lakosok is egyetértenek, hogy a gettólakó fiatalok túlnyomó többsége – ha nem is jár templomba – hívó muzulmánként tartja magát. Márpedig az Al Dzsazira és az Al Arabia Párizs környékén is nézhető, s ha máshonnan nem, e televíziós csatornákból értesülhetnek róla az arra fogékonyak, hogyan harcolnak hitsorsosaik 'az elnyomók' ellen Irakban, Izraelben, Indiában és Indonéziában. A kérdés ma már nem az, hogy kellő intézkedések hiányában – vagy ellenkezőleg, olyan buta rendeletek meghozatalával, mint az iszlám kendő betiltása az iskolákban – radikalizálódik-e a muzulmán vallású-érmű fiatalok tömege, hanem az, hogy milyen mértékben, milyen kiterjedtségben. Például átcsap-e a lázadás azokra az országokra – Belgiumra, Hollandiára, Németországra –, ahol hasonló nagyságú tömegek zsúfolódnak össze hasonló külvárosokban.”³³

A *banlieue*-re jellemző erőszak tehát ily módon egyenlősíthető az iszlámra jellemző erőszakkal. „Ha pedig a tisztelt betelepítettek gyújtogatni indulnak, akkor csak a kultúrájukat teljesítik ki éppen” – írta Tóta W. Az index.hu újságírója „Páciensként” azonosítja az arab kulturális örökséggel rendelkezőket, akiket,

„ha egyedül vannak, akkor talán meg lehet győzni, vagy be lehet zárni; de így csak körülnéz, odabök a hittestvéreire, és értetlenkedik: ő is megöli, meg ő is megöli, hát mért ne öljem már meg?”³⁴

Emiatt „érthető”, hogy „a fehér franciák sajtót esznek és szintetizátoroznak, a fekete és muzulmán franciák pedig gyújtogatnak”, hiszen hozzá szoktak az erőszakhoz: „ahonnan jöttek, ott azonnal lőnek, ezért is jöttek ide”.

Király András ezzel szemben megjegyezte, hogy:

„a lázongó fiatalok között portugál bevándorlók gyerekei, sőt tősgyökeres francia fiatalok is vannak, ahogy a lepukkant elővárosok lakóinak is csak egy része észak-afrikai arab vagy nyugat-afrikai fekete. [...] lehetőségek híján a leszakadó bevándorlók ránthatják magukkal a leszakadó őslakosokat. Végül is, Franciaországban francia fiatalok ugyanúgy gyújtogattak, mint a gettóban velük lakó bevándorlók.” ?

A magyar újságírók egy része szerint a lustaság és a munkakerülés is korrelál a kulturális és etnikai örökséggel. Váncsa István úgy véli, „a vandalizmus békeidőben is a fiatalok rendszeres esti elfoglaltsága”, és „a fiatalok munkára vágnak a legkevésbé”, hiszen „némelyik ahhoz is lusta, hogy az utcára lemenjen, meggyújt egy Molotov-koktelt a tizediken, aztán kihajítja.”³⁵ Tóta W. Árpád zsarolásnak nevezte a zavargásokat, amennyiben „az egyik

megoldás: betömni a pofájukat”.

„Segélyezés, magyarul – de egy fogyasztói társadalomban a segélyezés nehéz ügy, a lumpenproli ugyanis nem munkát és kenyeret igényel, hanem éppen azt, hogy ne kelljen dolgozni, viszont adjanak neki olyan kinyitható kamerás mobilt.”³⁶

A konklúzió tehát az, hogy a fiatalok „kiérdemelték” az integrációs sikertelenséget. Hiszen „vannak a bevándorlásnak sikertörténetei – ők ugyanúgy bezárkóznak, mint a fehér franciák, és rémülten várják, mikor repül be a benzines palack az ablakon”. Így Tóta W. szerint azok, akiknek nem sikerült, azok „pontosan a helyükre kerültek”:

„a bűnözésből élő, integrálódni képtelen, önszántából társadalmon kívüli rétegnek itt pont ez a helye: a gettó és a nyomor. [...] A poszthitleri liberális álomvilágba betoppant egy tömeg, amely élvezzi a liberális eszme védelmét, viszont a legkevésbé sem fogadja el azt.”³⁷

Váncsa szerint a francia államot nem lehet felelősségre vonni ebben az esetben, hiszen „fiatalok más európai országokban is vannak, és máshol se sikerült őket integrálni”.³⁸

Nem meglepő tehát, hogy ezek után többen sötét vízióba foglalták össze Európa és főleg Magyarország jelenével és jövőjével kapcsolatos aggodalmaikat. Váncsa véleménye szerint „a fiatalok egyáltalán nem integrálhatók, miért is volnának azok; a feladat tehát megoldhatatlan, a felelősség pedig azoké, akik a nyakló nélküli bevándorlást forszírozták”. A probléma pedig az, hogy a gyújtogató fiatalok hamarosan többségben lesznek:

„Az őshonos európai lakosság fogy, a már itt lakó fiatalok viszont bőszen sokasodnak. Az őshonos európai nő átlagosan 1,66 gyereket szül, a már itt lakó fiatalasszony 6,9-et. Vagyis a fiatalok létszáma 2025-re minimálisan megduplázódik, Franciaországban például több mint tízmillióan lesznek. Hogy akkor mi fog történni sous le ciel de Paris, abba jobb, ha bele se gondolunk.”

Havasi az európai szocialista kormányokat hibáztatta az elmúlt évtizedek során már „szinte kezelhetetlen méretűre duzzadt”³⁹ bevándorlásért. György Zsombor pedig megjegyezte, hogy a Nyugat „kihívta maga ellen a sorsot” azzal, hogy „a döntéshozók nem figyeltek fel időben a bevándorlás okozta problémákra, amelyek azonban mára az európai értékeket és kultúrát fenyegetik”. Hangsúlyozta, hogy bár Európának szüksége van munkaerőre, mégis fontos lenne megőrizni az évszázados értékeket. Továbbá a budapesti városvezetés és Somogyi Ferenc akkori külügyminiszter alkalmasságával kapcsolatos kételyek mellett a Magyarországon uralkodó állapotokkal kapcsolatos aggodalmait fejezte ki:

„Ha elgondolkodunk azon, milyen sorsra jutottak Párizs, London, Birmingham vagy éppen New York egykor szebb napokat látott bevándorlónegyedei, akkor budapestiként sem számíthatunk sok jóra. [...] Figyelmeztető jelek nálunk is akadnak bőven, jónéhány pesti utcán például már most is szinte életveszélyes sötétedés után végigmenni. A helyzet pedig csak romlani fog, hiszen az ázsiaiak beáramlása folyamatos, s már az itt élőknek sem jut elég tövényes munkalehetőség. A romák helyzete pedig talán még aggasztóbb, hiszen többségük semmivel nem lát jobb jövőt maga előtt, mint a francia elővárosok egyébként a magyar cigányoknál gyakran sokkal jobb körülmények között élő lakói.”⁴⁰

Ennélfogva több újságíró szerint a bevándorlás leállítására lenne az a lépés, amely Európa érdekét szolgálná leginkább hosszú távon.

„Mi lesz, ha az európai politika vigyázó szemét Párizsra veti? Milyen tanulságot vonhat le ebből az unió? Nyilván nem azt, hogy még ötvenmillió muzulmánra volna szükségünk. A bevándorlást már csak azért is meg kell állítani, mert aki szaporítja a forradalmi osztályt, az maga alatt vágja a fát. De valamit kezdeni kell a már betelepült milliókkal is”⁴¹

– fejtette ki véleményét Tóta W. Szerinte például „le kell verni a lázadást erővel”, aztán „felrakni a díszes kompániát a de Gaulle hordozóra, és visszavinni őket az ültetvényekre”.⁴²

Egyesek viszont „optimistább” következtetésre jutottak. Papp László Tamás szerint:

„Valójában asszimilációról kellene gátlás, büntudat és tabuk nélkül szólni. Az 'Óvilág polgárainak' asszimilálódniuk kell, ahogy a nemzetállamok az unióhoz való csatlakozással feladják nemzeti szuverenitásuk egy darabját, úgy az euroatlanti kultúrkörökbe illeszkedni akaró újonnan érkezőknek is fel kell adniuk kulturális örökségük bizonyos, a demokráciák világával összeegyeztethetetlen részét.”⁴³

Seres László, láthatóan a francia integrációértelmezés végiggondolása nélkül, a francia államot tette felelőssé azért, hogy „kőkemény asszimiláció” helyett integrálni próbálta a muszlim közösségeket:

„Asszimilálni, mert aki itt akar élni, az ne gyújtogasson többségi intézményeket, ne öljön melegeket és zsidókat, ne legyen többnejű, ne hirdessen kalifátust, bizony alkalmazkodjon a nyugati értékrendhez, és ne álljon máshol, mint a szabadság, a joguralom és az alkotmányos, liberális demokrácia talaján. Ott viszont abszolúte.”⁴⁴

Mellár Tamás kétféle utat javasolt a november 24-ei Heti Válaszban:

„A Nyugat számára két megoldás kínálkozik, s egyik sem fájdalommentes. Vagy elismerik a bevándorlók

jogos követeléseit, és egyenjogúsítják őket mind gazdasági, mind politikai értelemben (ez természetesen sok új problémát vet fel a különböző kultúrák együttélésének gondjaitól kezdve a szociális ellátórendszerek kiterjesztésének kérdésén át a növekvő bérek miatti versenyképesség-romlásig), vagy kiutasítják a rendbontókat, és szigorúan korlátozzák a bevándorlást. Ekkor viszont gondoskodni kell róla, hogy saját állampolgáraik végezzék el a nehéz, piszkos, alacsony presztízsű munkákat, mégpedig alacsony bérért, több gyermek vállalására kell rávenni az embereket, ösztönözni őket a továbbtanulásra, a nagyobb megtakarításra, a kisebb jólét és fogyasztás elfogadására.”⁴⁵

Természetesen nem mindenki értett egyet a homogén kultúrákhoz való ragaszkodással és az eszerinti határápítással. György Péter „őszinte hisztériával átélt rasszizmusnak”, valamint „kapkodás és félelem szülte butaságnak” nevezte az effajta reakciókat. Szerinte mindez a magyar külpolitikai újságírásnak az elektromos médiából való lassú eltűnésének, vagy ahogy ő nevezi, az „elmúlt évek nem külpolitikai» alig-újságírásának” következménye. Véleménye szerint nincs szó kultúrák összeütközéséről, hiszen:

»a kultúra gyakorlati tudások rendszere, amely a folyamatos kooperáció érdekében állandóan módosul. [...] mindig átmenet, mindig többes szám, mindig zavart, bonyolult összefüggésrendszer, amely nem leírható tiszta modellekben. [...] A kulturális gyakorlatok világa, a társadalmi képzelet határai [pedig már rég nem] a nemzetállami homogeneitás absztrakciója [szerint alakulnak] a nemzetállam ideája és normája nem más, mint a megvetés igazolása, és a fenti lázadáshoz vezető veszélyek forrása”, [és Váncsa és Tóta W. véleményében is az] „elveszett otthonok nosztalgiája” [rejlik].«?

Szigeti András szerint „néhány ezer fiatal randalírozásából átfogó ítéletet alkotni az Európában élő muszlimokról nettó rasszizmus és gyűlöletkeltés”. Tamás Gáspár Miklós megállapította, hogy a franciaországi események „ítélet társadalmunk fölött, ítélet árulásunk, közönyünk, rövidlátásunk, önzésünk fölött”, amelyekre Tóta W. Árpád „a magyarországi sajtó örök, soha el nem múló szégyenére tébolyodott, fasisztoid cikkel” reagált, vezető liberális szerzők, mint Váncsa István, Papp László Tamás „iszlámozása és söpredékezése-csöcselékezése” pedig „pokoli dolog”.⁴⁶

„Magyarországon szereposztás körvonalazódik: némelyek zsidóznak és cigányoznak, mások araboznak és négereznek. Olyik rasszista, némelyik 'kulturális determinista' esszencializmust képvisel (ahol a fajból vagy a közösségi kultúrából vezeti le az egyének viselkedését).”⁴⁷

- vélekedett a Népszabadság publicistája.

Niedermüller Péter tévesnek ítélte az elgondolást, amely szerint az integráció hiánya lenne a bajok fő okozója:

„Az évtizedek óta Nyugat-Európában élő bevándorlók már rég integrálódtak. [...] éppen azokat a jogokat követelik, amelyek minden francia állampolgárt megilletnek, s akik azt vetik a francia társadalom szemére, hogy bár kulturálisan ugyanolyanok vagyunk (ugyanolyanokká váltunk!), mint ti, mégsem fogad be minket ez a társadalom. [...] Ami Franciaországban az utóbbi hetekben lejátszódott, az valóban a sikeres integráció drámája [...] azt a megoldást javasolni, hogy, aki nem tud integrálódni, az menjen vissza oda, ahonnan jött, nemcsak naiv romantika, nemcsak olcsó populizmus, hanem mindenekelőtt annak bizonyága, hogy ezeknek a javaslatoknak a szerzői nem ismerik fel azokat az alapvető változásokat, amelyek az európai társadalmak az utóbbi évtizedekben áttestek; vagy ha igen, akkor ezek csak félelmet váltanak ki bennük.”⁴⁸

• A monokulturális társadalom tanulsága

A cikkek által tanúsított meglátások jól igazolják a Magyarország mint „új bevándorlási célország” sajátosságaiból adódó attitűd meglétét. Az új bevándorlási célországok egyik közös jellemzője, hogy földrajzilag az Európai Unió peremén helyezkednek el. Mivel ezekből az országokból régen inkább kivándoroltak az emberek, és csak nemrég fordult meg a folyamat, a bevándorlók továbbra is kis részét képezik a teljes populációnak (a francia lakosság tíz százaléka, míg Magyarország esetében ez az arány csak 2,88 százalék) (Bail, 2008). Mivel ezen államok esetében a lakosság viszonylag homogén összetételű, erősek az etnikai és vallási hovatartozáson alapuló szimbolikus határok, vagyis a kulturális integrációt faji hovatartozás vagy származás függvényének tekintik. A többségi csoport tagjai bizonyos privilégiumokat társítanak a többségi etnikai vagy vallási hovatartozáshoz, a kisebbséget, jelen esetben a „nem-európaiakat” pedig negatív jellemzőkkel és alacsonyabb státusszal kötik össze.

Az egyik lehetséges indoklás az, hogy a fenotípus, a vallással összeköthető ruházat és szimbólumok az országokra jellemző kulturális homogenitás miatt rendkívül feltűnőek. Emiatt egy kisebbségi csoport létszámának látványos emelkedését fenyegetésként foghatják fel. Ez igaz a saját etnikai kisebbséggel, így például a romákkal kapcsolatban is, akikkel szemben rendkívül negatív az attitűd. Emellett ezek a látható különbségek megakadályozhatják a csoportok közötti érintkezést, így érintetlenül megmaradhatnak a meglévő sztereotípiák. Továbbá, Nyugat-Európával összehasonlítva a rasszizmusellenes diskurzus még nem hatotta át ezeket az országokat. Nem meglepő tehát, hogy számos tanulmány megállapította, hogy az összes európai nemzet közül a keleti országok tanúsítanak leginkább ellenséges attitűdöt a külföldiekkel szemben.

Ennélfogva a monokulturális magyar társadalom számára a franciaországi problémák elsősorban közelgő fenyegetésként jelennek meg. Tóta W. Árpád például „párizsi barbárkommünnek” nevezi a gyűjtogatókat, akik szerint nagy veszélyt jelentenek a liberális demokráciára, így azt akár erővel is meg kell védeni:

„Valaki, aki tud arabul, kérdezze meg ezeket a fiúkat: testvéreim, ha már elmenekültetek egy zsarnokság

elől, akkor mért akartok ide csinálni egy másikat? Vagy ha nektek ez kell, akkor mit szóltok ahhoz, ha megkapjátok testreszabva?”⁴⁹

Továbbá, a nem európai kultúra alsóbbrendűségének megállapításánál fontos érvként szerepelnek az iszlám szélsőségei. Ezt támasztják alá a már említett, az iszlámot az erőszakossággal, a lustasággal és a munkakerüléssel összekötő újságírói vélemények is. Tóta W. szerint például „túl gyorsan túl nagy inkompatibilis tömegek jelentek meg Európában”.⁵⁰ Olyanok, „akiknek lehetetlen elmagyarázni, hogy például nem öljük meg a család hölgytagjait, ha nem az iszlám szerint élnek”. Papp László Tamás szerint a kültelki zendülők rohama nem elsősorban „faji probléma”, de nem is pusztán szociális vagy bűnügyi kérdés:

„Hogy egy jelentéktelen csetepaté polgárháborús afférrá eszkalálódott, annak kulturális okai vannak. A törő-zúzó fiatalok olyan civilizációból (vagy közösségből) jöttek, ahol nincsenek hagyományai a demokráciának, hiányzik a konfliktusok szokásjogon és toleráns normakövetésen alapuló békés megoldásának évszázados tradíciója. [...] A Közel-Kelet és Fekete-Afrika országaiban a nők méltóságának tisztelete helyett arra nevelik a fiúgyermeket, hogy családon belül a gyengébb nemmel (általában a gyengébbel) bármi megtehető. A veréstől a csonkításon át egészen a becsületgyilkossáig. Az erőszakcselekményeket végrehajtó fiatalok olyan milióben szocializálódtak, ahol az erővel a fejekbe vert dogma és nem a jogállami törvény az úr. És nem kell sok, hogy a jól szervezett huligánbandákat behálózzák a fundamentalista terrorhálózatok csápjai.”⁵¹

Ennek megfelelően az európaiak és „nem európaiak”, sőt némely esetben a magyarok és a nem magyarok közötti kulturális különbségtétel fontos politikai és társadalmi funkciókkal bír. Nem véletlen tehát, hogy György Zsombor szerint az integráció hatékonyságának növelése „aligha érintheti az afrikaiak és ázsiaiak tömegét, amikor a Nyugat különféle szabályozások révén az új EU-országok állampolgárait sem engedi a tűz közelébe”.⁵² Tóta W. hangsúlyozta, hogy „európai – például erdélyi – menekültek százezrei laktak vasúti kocsikban évekig, és nem indultak gyűjtogatni”. Mellár Tamás a Heti Válaszban szintén az erdélyi magyarokat említette pozitív példaként. Megállapította, hogy Magyarország ugyanazokkal a problémákkal küzd, mint Európa többi része, nevezetesen „csökkenő népesség, elöregedő társadalom, alacsony aktivitási ráta, csekély megtakarítási hajlandóság, felfokozott fogyasztói igények, romló oktatási rendszer etc.”.⁵³ De szerinte a válság:

„...még nem éleződött ki, mert az elmúlt tizenöt esztendőben a határon kívülről nagyszámú, évenként mintegy húszezer magyar bevándorlóval számolhattunk, akiknek szorgalmas munkája, ambíciója, szakértelme tartotta kezelhető keretek között a gazdasági feszültségeket. [...] mi lesz velünk, ha ez a külső forrás is elfogy, illetve ha ezután többségében olyanok jönnek, akik nem beszélnek nyelvünket, és egészen más kultúrkörhöz tartoznak.”⁵⁴

Itt fontos rámutatni arra a definíciós nehézségre, hogy tulajdonképpen kik is tartoznak a „bevándorlók”, illetve az erőszakot elkövetők csoportjába. Vári István szerint:

„nem etnikai problémáról van ugyanis szó, és nem is a bevándorlók kérdéséről: a mostani, többségében már francia földön született fiatal lázadók felmenői különböző afrikai országokból érkeztek, és marginalizálódásuk során azonosultak máshonnan származó sorstársaikkal.”⁵⁵

A cikkírók többsége azonban a kategóriák meghatározása helyett általában csak a kategorizálás szükségét érezte. Váncsa István például egyszerűen „a fiataloknak” nevezi a gyűjtogatókat és azonosítja őket a franciaországi muszlim lakosság teljes egészével („[...] ez az erőszakhullám valószínűleg tovább erősíti az öt- vagy hatmilliónyi franciaországi muszlimmal [értsd: a fiatalokkal] szemben táplált előítéleteket.”).

Niedermüller szerint „a bevándorlók, a migránsok, a nem európaiak, a muzulmán bevándorlók homogén masszaként való felfogása nem más, mint az európaiak szimbolikus erőfölényének kihangsúlyozása”.⁵⁶ A „bevándorlók” mint kategória *per se* tehát nem létezik. A ma Európában élő, de nem európai származású népesség rendkívül differenciált, de akár a muszlim lakosságon belül is nagy különbségeket fedezhetünk fel.

„De ahogy [...] a modern társadalmat mélyen átszövő családon belüli erőszakot nem azonosítjuk az európai kereszténységgel, vagy a pedofil papokat a katolikus egyházzal, ugyanúgy nem azonosíthatjuk a szélsőséges társadalmi viselkedés egyes formáit sem a bevándorlókkal vagy az iszlámmal.”⁵⁷

Látható tehát, hogy az új bevándorlási célországokban koherens integrációs filozófia/ideológia és politika helyett az egyetlen létező filozófiai bázis a már említett „kulturálisan elhatárolható, homogén nemzetállam mítosza” (Hargreaves, 2005). Ezen belül is különleges helyet foglal el az a faji és vallási megkülönböztetés, amely szerepet játszott a nemzet és annak identitásának kialakulásában, hiszen az európai periférián lévő országoknak meg kellett birkózniuk a nem európai és nem keresztény birodalmak fenyegetésével. Pályi András szerint az említett megkülönböztetéssel kapcsolatos „nemzeti mitológia és a forradalmi romantika kínálta közhelyek” a gondolkodásmódot is meghatározzák. Éppen emiatt képtelenek az emberek arra, hogy szembenézzenek a „tegnap még életképes, sőt szellemi-lelki-erkölcsi forrást jelentő ideálok pusztulásával, melyek mára már halottak”.⁵⁸

Konklúzió

A franciák ragaszkodása az úgynevezett francia köztársasági értékekhez – azaz az egységes nemzethez, a laicitáshoz, valamint a társadalmi és szociális egyenlőséghez – alapjában véve meghatározza a hivatalos integrációs politikát.

A gyakorlat azonban azt jelzi, ez a politika nem alkalmas a szimbolikus határok megszüntetésére. A rendelkezésre álló társadalmi kutatások adatai is azt igazolják, hogy az integráció valóban részben sikeresnek tekinthető, azonban az integrációs törekvéseket kísérő szociális és gazdasági politika nem képes a társadalmi mobilitás elősegítésére. Ennek eredményeként a *banlieue* olyan kereszteződéssé vált, ahol a térbeli szegregáció, a nemzeti identitásképződés diszkontinuitása és a társadalmi involváltság hiánya találkozik. A problémák létezésének tagadása pedig még súlyosabb következményekhez vezetett.

A magyarországi vita során legtöbbször az érzelmek játszottak főszerepet a tények és azok alapos végiggondolása, valamint az érvek felsorakoztatása helyett. Két tábor polemizált egymással szenvedélyesen, amely kétféle szerepben ábrázolta a *banlieue*-lakókat (néha leszűkítve a zavargásban részt vevőkre, néha pedig kiterjesztve általánosságban a muszlim, sőt „nem európai” bevándorlókra). Az újságokban és internetes portálokon megjelent elemzések egy kisebb hányada azt hangsúlyozta, hogy a francia külvárosokban az eddig elfojtott társadalmi konfliktusok robbantak ki. Eszerint az elgondolás szerint tehát a *banlieue*-lakók áldozatok, akik az inadekvát kormányzati döntések és intézkedések következtében szenvednek hátrányt. Ezek az elemzések azonban nem mindig foglalkoztak a jelenségek mögött rejlő tényezőkkel (involváltság hiánya, francia köztársasági értékeken alapuló integrációs elképzelések stb.).

Kisebbségben vannak azonban az erőszakot felmentő és igazoló vélemények: az újságírók többsége amellet érvelt, hogy a *banlieue*-i fiatalok belső veszélyt jelentenek, mégpedig a közrendre, a nemzeti (és „európai”) kultúrára és kohézióra, valamint a gazdasági helyzetre nézve is (rossz munkaerő, segélyeken élnek). A francia városokban tehát kultúrák ütköztek össze: a nem európai „bevándorlók”, muzulmánok stb. az európai kultúrával, hagyományokkal, normákkal és társadalmi renddel vívták harcukat. A szerzők az erőszakhasználatot a kulturális és faji okokkal hozták összefüggésbe, ennél fogva nem kerestek egyéb magyarázatot ezzel kapcsolatban. A fiatal csoportok sajátos problematikájának tekinthető involváltság kérdésének teljes figyelmen kívül hagyásával megmaradtak az általuk etnizáltak ábrázolt világ nyújtotta kategóriáknál. Megelégedtek az olyan egyszerű következtetésekkel mint az „integrálhatatlanság” vagy a „kulturális összeférhetetlenség”. A kulturális hovatartozást pedig nem kulturális gyakorlattal, hanem a faji és etnikai hovatartozással kapcsolták össze.

Az eredmények a magyar sajtó Franciaország problémáinak valódi okairól való elfókuszálására utalnak. A cikkírók többsége a francia köztársasági ideológia és a valóság közötti ellentmondások elemzése helyett általában predestinált sikertelenségként ábrázolta Franciaország integrációs törekvéseit. Az történésekkel kapcsolatos többségi vélemény jól igazolja Magyarországot mint „új bevándorlási célország” sajátosságaiból adódó attitűd meglétét: a monokulturális, homogén állam félelemmel és idegenkedve szemléli egy kisebbségi csoport létszámának látványos emelkedését. Ebből adódóan az újságírók nagy része a bevándorlás leállításán/korlátozásán és asszimiláción alapuló politikát javasolt. Ebből kiindulva érdemes lenne megvizsgálni például Törökország Európai Unióhoz való csatlakozásával kapcsolatos újságírói véleményeket is. A kérdés tehát az, hogy vajon a magyar újságírók többsége Európát minden esetben az általuk elképzelt történeti, vallási és kulturális hagyományainak kizárólagosságában értelmezi-e.

Irodalom

- Bail, Christian A. (2008): The Configuration of Symbolic Boundaries against Immigrants in Europe. In: *American Sociological Review* 73. 37–59.
- Benedicto Jorge & Morán, Maria Luz. (2007): Becoming a Citizen. *European Societies* 601–622.
- Bonelli, Laura. (2005): The Control of the Enemy Within? Police Intelligence in the French Suburbs (banlieues) and its Relevance for Globalization. In: Bigo D. & Guild E. (eds.) *Controlling Frontiers: Free Movement Into and Within Europe*. Burlington, USA: Ashgate.
- CBC News (2005): In-depth: France riots. In: CBC News. http://www.cbc.ca/news/background/paris_riots/ (utolsó letöltés: 2010. február 14.).
- Cesari, Jocelyn (2005): *Ethnicity, Islam, and les banlieues: Confusing the Issues*. <http://riotsfrance.ssrc.org/> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).
- Dufoix, Stéphane. *More Than Riots: A Question of Spheres*. 2005. december 2. <http://riotsfrance.ssrc.org/Dufoix/> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).
- Grewal, Kiran (2007) The Threat from Within: Representations of the Banlieue in French Popular Discourse. In: Killingsworth, M. (ed.) *Europe: New Voices, New Perspectives: Proceedings From The Contemporary Europe Research Centre Postgraduate Conference, 2005/2006*. Melbourne: The Contemporary Europe Research Centre, The University of Melbourne.
- Hargreaves, Alec (2005): *An Emperor with No Clothes?* 2005. november 25. <http://riotsfrance.ssrc.org/Hargreaves> (utolsó letöltés: 2010. október 6.).
- Hargreaves, Alec. (1995) *Immigration, Race and Ethnicity in Contemporary France*. London: Routledge.
- Heckmann, Friedrich (1999): *Integration Policies in Europe: National Differences and/or Convergences?* European forum for migration studies ('efms'). 1999. szeptember 23–28. http://web.uni-bamberg.de/~ba6ef3/pdf/efms_p33.pdf (utolsó letöltés: 2010. február 14.).

Kastoryano, Riva (2006): *Territories of Identities in France*. 2006. június 11. <http://riotsfrance.ssrc.org/Kastoryano/> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).

Oberti, Marco (2007): *The French Republican Model of Integration: The Theory of Cohesion and the Practice of Exclusion*. *Observatoire sociologique du changement – Notes and Documents*, 2.

Orlando, Valerie (2003): *From Rap to Rai in the Mixing Bowl: Beur Hip-Hop Culture and Banlieue Cinema in Urban France*. *Journal of Popular Culture*, 36: 398.

Rinaudo, Christian (1999): *L'Ethnicité dans la Cite: Jeux et enjeux de la catégorisation ethnique*. Paris and Montreal: L'Harmattan.

Rosello, Mireille (1997): *North African Women and the Ideology of Modernization: From bidonvilles to cités de transit and HLM*. In: Hargreaves A., McKinney M (szerk.) *Post-Colonial Cultures in France*. London and New York: Routledge.

Roy, Olivier (2005): *The Nature of the French Riots*. 2005. november 18. <http://riotsfrance.ssrc.org/Roy> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).

Sahlins, Peter (2005): *Civil Unrest in the French Suburbs*. 2005. november 25. <http://riotsfrance.ssrc.org/Sahlins> (utolsó letöltés: 2009. október 6.).

Schnapper, Dominique & Krief, Pascale & Peignard, Emanuel (2003): *French Immigration and Integration Policy: A Complex Combination*. In: Heckmann, Friedrich & Schnapper, Dominique (eds.) *The Integration of Immigrants in European Societies*. Stuttgart: Lucius&Lucius.

Silverstein, Paul A. & Tetreault, Chantal (2006): *Postcolonial Urban Apartheid*. <http://riotsfrance.ssrc.org> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).

Suleiman, Ezra (2005): *France: One and Divisible*. <http://riotsfrance.ssrc.org> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).

Wihtol de Wenden, Catherine (2005): *Reflections "A Chaud" on the French Suburban Crisis*. <http://riotsfrance.ssrc.org> (utolsó letöltés: 2010. február 14.).

Lábjegyzetek

1

Constitution de la République française. Assemblée Nationale. http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp#titre_1 (utolsó letöltés: 2010. február 14.).?

2

Király András: Szegénylázadás Franciaországban. [index.hu](http://index.hu/kulfold/1108france/). 2005. november 7. <http://index.hu/kulfold/1108france/> (utolsó letöltés: 2009. december 11.).

3

Uo.

4

Dési András: Önámító egyenlődsdi. *Népszabadság*. 2005. november 4.

5

Tamás Gáspár Miklós: Lángolnak a lakótelepek. *Népszabadság*. 2005. november 19. <http://www.nol.hu/archivum/archiv-384267> (utolsó letöltés: 2010. október 11.).

6

Kis Tibor: Pánik. *Népszabadság*. 2005. november 7.

7

Király, i. m.

8

Róna-Tas Ákos: A multikulturalitás határai és csavarjai. *Élet és Irodalom*. 2005. november 25. http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGOR_A0547&article=2005-1127-2124-52VFAM (utolsó letöltés: 2010. október 11.).

9

György Péter: A láthatatlan emberek. *Élet és Irodalom*. 2005. november 18. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGORA0546&article=2005-1120-2239-24KEIT> (utolsó letöltés: 2010. október 11.).

10

Vári István: A francia eset. *Magyar Nemzet*. 2005. november 12. <http://www.mno.hu/portal/318675?searchtext=francia> (utolsó letöltés: 2010. október 10.).

11

Király, i. m.

12

Róna-Tas, i. m.

13

Uo.

14

Pósa Tibor: Negyedik Világ. *Magyar Nemzet*. 2005. november 12. <http://www.mno.hu/portal/318487?searchtext=iszlám%20jótékonyági> (utolsó letöltés: 2009. december 11.).

- 15 Király, i. m.
- 16 Niedermüller Péter: Párizs lángjai. Élet és Irodalom. 2005. november 25. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGORA0547&article> (utolsó letöltés: 2005. december 11.).
- 17 Tamás Gáspár, i. m.
- 18 Sarkozy en banlieue (2007) Saphirnews. 2007. április 14. http://www.saphirnews.com/Sarkozy-en-banlieue_a6538.html (utolsó letöltés: 2010. október 10.).
- 19 Váncsa István: Párizs lángjai: Élet és Irodalom. 2005. november 11. [on-line]. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0545&article> (utolsó letöltés: 2009. december 11.).
- 20 Váncsa, i. m.
- 21 Papp, i. m.
- 22 György Zsombor: Ostrom alatt Az Európa-erőd: Párizstól Birminghamig könnygázgránátok kísérik a civilizációk találkozását. Magyar Nemzet. 2005. november 3. <http://www.mno.hu/portal/316781?searchtext=> (utolsó letöltés: 2010. november 3.).
- 23 Hírösszefoglaló. Népszabadság. 2010. november 2.
- 24 Polgárháború Párizs peremén. Népszabadság. 2010. november 4.
- 25 Szigeti András: Az őshonos kultúrember. Élet és Irodalom. 2005. november 18. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGORA0546&article=2005-1120-2240-10WHFP> (utolsó letöltés: 2010. október 11.).
- 26 Niedermüller, i. m.
- 27 Uo.
- 28 Király, i. m.
- 29 György Zs., i. m.
- 30 Tóta W. Árpád: Barbárkommün. Index.hu. 2005. november 7. <http://index.hu/velemenye/eheti/parizsi/> (utolsó letöltés: 2009. december 11.).
- 31 Váncsa, i. m.
- 32 György Zs., i. m.
- 33 Papp, i.m.
- 34 Kis, i. m.
- 35 Dési, i.m.
- 36 Seres László: Meglepő és Mulatságos. Élet és Irodalom. 2005. december 2. <http://www.es.hu/index.php?view=doc:12020> (utolsó letöltés: 2010. október 11.).
- 37 Havasi János: Lángoló utcák. Heti Válasz. 2005. november 10. <http://hetivalasz.hu/vilag/langolo-utcak-12894/> (utolsó letöltés: 2010. november 10.).
- 38 Tóta W., i. m.
- 39 Tóta W., i. m.
- 40 Váncsa, i. m.
- 41 Tóta W., i. m.
- 42 Uo.
- 43 Váncsa, i. m.
- 44 Uo.
- 45 Havasi, i. m.

- 46 György Zsombor: Elveszett illúziók. Magyar Nemzet. 2005. november 9. <http://www.mno.hu/portal/317898?searchtext=>> (utolsó letöltés: 2010. október 11.).
- 47 Tóta W., i. m.
- 48 Uo.
- 49 Papp, i. m.
- 50 Seres, i. m.
- 51 Mellár Tamás: Rólunk is szól a mese. Heti Válasz. 2005. november 24. <http://hetivalasz.hu/uzlet/rolunk-is-szola-mese-12967> (utolsó letöltés: 2010. október 10.).
- 52 Tamás Gáspár, i. m.
- 53 Uo.
- 54 Niedermüller, i. m.
- 55 Tóta W., i. m.
- 56 Uo.
- 57 Papp, i. m.
- 58 György Zs., i. m.
- 59 Mellár, i. m.
- 60 Uo.
- 61 Vári, i. m.
- 62 Vánicsa, i. m.
- 63 Niedermüller, i. m.
- 64 Uo.
- 65 Pályi András: A heroizmus vége. Élet és Irodalom. 2005. december 2. <http://www.es.hu/index.php?view=doc:12019> (utolsó letöltés: 2010. október 11.).



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató
Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

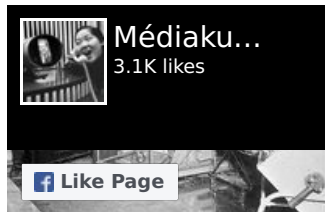
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)



© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000–2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)



- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Sorozatok

[Kupi Krisztina:](#)

Ambivalens narratívák a transzplantáció tárgyalásában

Szerveket követelő sebészek, transzplantációs listát manipuláló gyakornokok, a szervek betakarításának kendőzetlen képei jellemzik a Grace Klinika transzplantáció-narratíváit. Míg a sorozat a szervátültetést az esetek többségében inhumánus eljárásként ábrázolja, újrateherelve ez által a szervhiányért részben felelőssé tehető hiedelmek és mítoszok nagy részét, addig a szervere várakozók testi-lelki szenvedéseinek ábrázolásával felhívja a közönség figyelmét a szervhiányra és annak súlyos következményeire.

1. Bevezetés

A szervhiány valamennyi országban hatalmas problémát jelent. Felmérések bizonyítják, hogy a világ társadalmainak szervátültetéssel és szervdonációval kapcsolatos tudása hiányos, és sokan támaszkodnak a transzplantációt körülvevő, hiedelmeken és elszigetelt esetek valóságtartalmán alapuló mítoszokra, amikor a szervdonációval kapcsolatban állást foglalnak. A szervdonációt népszerűsítő kampányok látszólag pozitív hatást gyakorolnak a társadalom szervadományozással kapcsolatos attitűdjére, a donorok száma ennek ellenére nem mutat jelentős növekedést. Ennek oka az, hogy a társadalmi marketing jóval szűkebb közönséget képes elérni, mint a tömegmédiá, amely mind infotainment műsorokban, mind prime time fikciókban előszeretettel tárgyalja a szervátültetés anomáliáit.

Írásom témája a Grace Klinika (Grey's Anatomy) című, Magyarországon is sugárzott prime time kórházsorozat szervátültetést tárgyaló narratíváinak elemző bemutatása. Ez a produkció egyrészt nagy nézettsége, másrészt a transzplantációt és a szervadományozást tárgyaló narratívák gyakorisága miatt érdemes arra, hogy központi szerepet kapjon a transzplantáció televíziós reprezentációjának elemzésében. Az elemzés célja annak feltárása, hogy a Grace Klinika szervátültetést tárgyaló narratívái milyen kapcsolatban állnak a társadalomban élő hiedelmekkel, a transzplantáció közkeletű értelmezéseivel, valamint a témához kapcsolódó etikai-filozófiai vitákkal.

2. A szervdonáció ügye és a prime time média

Harrison és kollégáinak kutatása szerint a hírműsorok a transzplantáció témájának bemutatásában a szenzációra helyezik a hangsúlyt, míg a szórakoztató sorozatok a közönség félelmeire és a társadalomban élő mítoszokra alapozzák a transzplantációval kapcsolatos cselekmények ábrázolását (Harrison et al., 2008). A közönség a televízióban ismételten szembesül a szervdonáció egy-egy kiemelten reprezentált aspektusával, amelyek általában a transzplantáció olyan anomáliái mint a szervkereskedelem, a korrupciós esetek vagy a normától eltérő orvosi viselkedések.

A társadalmi reprezentációk elmélete szerint egy kevésbé ismert témával kapcsolatban a közönség a médiából szerzett információkra támaszkodik, majd ezeket beszélgetések során másokkal is megosztja. A médiában ábrázolt transzplantációs anomáliáknak így születnek meg a társadalmi reprezentációi, amelyek képesek a társadalom attitűdjének befolyásolására (Harrison et al., 2008). A fikciós narratíváknak és a fikciós karakterek viselkedésének tehát valós hatása lehet, különösen akkor, ha a narratíva képes érzelmileg is bevonni a nézőt. A közönség nagyfokú érzelmi involválódását elsősorban a jó minőségű prime time fikciók képesek előidézni.

A Porter Novelli felmérésének (2000) adatai jól mutatják, hogy a prime time igazságügyi és kórházsorozatokat hatást gyakorolnak a társadalom egészséggel kapcsolatos tudására: a megkérdezett, rendszeres sorozatnézők 52 százaléka gondolta úgy, hogy az ezekben ábrázolt egészségügyi információk pontosak és hitelesek voltak; 26 százalékuk számára ezek a sorozatok elsődleges, másodlagos vagy harmadlagos egészségügyi információforrások; 48 százalékuk számolt be valamilyen cselekedetről, amelynek megtételére a sorozatokban elhangzott egészségügyi információk sarkallták (Porter Novelli, 2001).

A transzplantáció és a szervadományozás témáját viszonylag gyakran ábrázoló tévésorozatok nagy részét a magyar

kereskedelmi televíziók is sugározzák. A *CSI*, az *NCIS*, az *Esküdt ellenségek*, a *Dr. Cson*t, a *Gyilkos számok*, a *Született feleségek* és a *Will és Grace* című sorozatok legalább egy alkalommal mutattak be szervdonációhoz vagy szervátültetéshez kapcsolódó főnarratívát. A *Vészhelyzet 23*, a *Grace Klinika* kilenc, a *Doktor House* négy ilyen központi narratívát mesélt el az elmúlt évadok során, a *Donordoktor* című sorozat pedig kizárólag transzplantációs esetekkel foglalkozik. A fenti sorozatok tipikus témái a szervkereskedelem, a korrump orvosok, szervszerzés céljából elkövetett gyilkosságok és más olyan mítoszok, amelyeket a közönség részben vagy teljesen igaznak gondol.

3. A Grace Klinika

A Grace Klinikát 2005 márciusában kezdte vetíteni az amerikai ABC csatorna, a sorozat pedig nemsokára saját sávjának legnézettebb műsora lett. Bár nézettségi adatok alapján a sorozat második és harmadik szezónja tekinthető a legsikeresebbnek, 2011-ben az ABC csatorna már a hetedik évadot sugározza, továbbra is 12 millió körüli nézettséggel, Magyarországon pedig a hatodik évadot az RTL Klub.

A tipikus kórházi környezet és az orvosi zsargon valószerűvé teszi a Grace Klinikában ábrázolt fiktív világot, amelyben azonban az átlagosnál több a vonzó külsejű gyakornok és szakorvos, a technikai felszereltséget pedig valószínűleg megirigyelné egy átlagos amerikai kórház. A Grace Klinika képes nézőit érzelmileg bevonni a történetbe azáltal, hogy esendő, gyakran hibázó, tökéletlen karaktereket állít középpontba, akikkel azonosulni lehet. Az élet-halál helyzet okozta drámai feszültséget a szereplők magánéleti dilemmái oldják, míg az alapvetően melankolikus hangulatot a fekete humor töri meg. Julia Hallam szerint a Grace Klinika eszképpista dráma, amely a kétezres évek végének depressziós közönségét a gazdasági világválság sújtotta valóság elől menekíti el.

3.1. Transzplantáció-narratívák és mítoszok a Grace Klinikában

A transzplantáció témáját tárgyaló médiaszövegek egy olyan szocio-kulturális környezetben születnek, amelyben ezt az egészségügyi témát hiedelmek és tévhitek veszik körül. Mivel a szervátültetés procedúrája és szabályai nem világosak a közönség előtt, a médiaszövegek és az azok által sugallt interpretációk a transzplantáció és a szervdonáció second hand valóságát konstruálják meg (Reese et al., 2003: 9).

Morgan és kollégái a mítoszok ismételt televíziós reprezentációival magyarázzák azokat az adatokat, amelyek szerint az amerikai társadalom 80-90 százaléka erősen támogatja a szervdonációt, de csak kevesebb, mint 30 százaléka szánja rá magát, hogy szervdonorrá váljon, és engedélyezze szerveinek felhasználását (Morgan et al., 2007).

A United Network For Organ Sharing és a TeamLife transzplantációs szervezetek internetes honlapjain megtalálható azoknak az elterjedt mítoszoknak a gyűjteménye, amelyeknek megcáfolását ezek a szervezetek a legfontosabbnak tartják.

A Grace Klinika első öt évadjának vizsgálata közben, amely összesen 102 részt foglal magába, 15 olyan epizódot találtam, amely a szervátültetés témáját közelíti meg valamilyen aspektusból. Ezen epizódok összesen 13 különálló narratívát mesélnek el, a második, illetve ötödik évadban ugyanis egyes narratívák több epizódon keresztül futnak. A 13 történetből kilenc tekinthető központi narratívának.

A Grace Klinika transzplantációs narratíváinak vizsgálatakor szembevető az átfedés a mítoszok és a televíziós szöveg tartalma között. A szervdonáció iránti attitűdre káros hatást gyakorló mítoszokat a fikció ismétlődően megjeleníti, ezáltal fenntartva és erősítve azokat. A mítoszok és a narratívák korrelációját az alábbiakban egy-egy példával illusztrálok.

3.1.1 A befogadó prioritása a donorral szemben

Ha egy betegről kiderül, hogy szervdonor, az orvosok nem tesznek meg mindent élete megmentéséért.
(UNOS.org)

A *Winning a Battle, Losing a War* című epizód második jelenetében hangzik el a hír, mely szerint szervdonor érkezik egy másik kórházból. A donor érkezéséig az osztályt vezető orvos többször hivatkozik az érkező szervekre: a betakarításhoz műtőt foglal, illetve „már foglalt” szervként utal az érkező donor májára. Az agyhalott donor megérkezésekor dr. George O'Malley gyakornok egy egyszerű reflexvizsgálat után megállapítja, hogy a beteg még reagál, „az agyidegek élnek”. A betakarító orvos szintén konstatálja, hogy a beteg reagál, majd elindul a műtőbe a szervek betakarítására, és közben közli: „Apró reakció, nem vették észre. Közeleg a halál, csak ki kell várjunk (...) mire a műtőbe érünk, meghal”. O'Malley bizonytalanul szól utána: „De most... most még nem halt meg”. O'Malley dr. Derek Shepherd idegsebészt hívja segítségül, akinek a megjelenésekor a másik sebész láthatóan meghunyászkodik és magyarázkodni kezd:

DR. SHEPHERD?: Dr. Derek Shepherd vagyok, a neurológia vezetője. Megnézhetem?

DR. ORSEN: Persze, megnézheti... Néha még megmozdul. Mindenképp megvárjuk, amíg ténylegesen meghal. Visszafordíthatatlan kómában van. Haines a Wilkensonban megvizsgálta.

DR. SHEPHERD: Ezt elnézte. Mit rontott még? A lánynak tumora van az agyidegén. Nem látok MRI-t. Vajon csináltak nála EEG-t?

DR. ORSEN: Hat betegünk vár három államban a nő szerveire!

DR. SHEPHERD: Biztos ők is szeretnék tudni, hogy akitől a szerveket kapják, tényleg agyhalott-e.

A nőről a vizsgálatok után kiderül, hogy az agya megmenthető. Ugyan egyik szereplő sem fogalmazza meg, a kódolt üzenet mégis az, hogy ha egy orvos - szinte véletlenül - nem veszi észre, hogy a beteg agyidegei épek, a nőt gyakorlatilag hagyják meghalni. A valóság reprezentációjában tehát feltételezhető, hogy a szervdonor esetében az orvosok nem végeztek elég vizsgálatot annak kiderítésére, hogy a beteg valóban menthető-e. A betakarító sebész a fenti párbeszédben, és utána még egy alkalommal azoknak a számára hivatkozik, akik a nő szerveire várnak: a nő halálának tehát sürgősen be kell következnie ahhoz, hogy hat másik ember élhessen. A szervekre várakozókra tehát, mint prioritást élvezőkre, hivatkozik a donorral szemben.

A mítosz csak részben igazolódik: a betakarításra készülő orvos egy *másik* kórházból jön, ahol inkompetens, lelkiismeretlen „dögkeselyűk” dolgoznak. A lelkiismeretes, kompetens orvosok viszont nem engedik, hogy egy beteget hagyjanak a szerveiért meghalni.

3.1.2. Egy korrupt transzplantációs rendszer

Az összes szervemet elveszik, még akkor is, ha csak a szemeimet adományoznám.
(transplant.org.au)

Morgan és kollégái, akik prime time sorozatokban vizsgáltak transzplantációs reprezentációkat, megállapították, hogy az orvosok dögkeselyűként való ábrázolása rendkívül gyakori a transzplantáció-narratívákban (Morgan et al, 2007). Betakarításra éhes orvosokkal a Grace Klinikában is találkozunk. Az *All By Myself* című epizódban egy 16 éves agyhalott lányt gyászolnak szülei, amikor dr. Dixon szívsebész engedélyeztetni akarja a lány szüivel a szervdonációt. Dr. Dixon már a műtőben kifejezi a fölött érzett örömét, hogy a lány fiatal és tökéletes szervdonor lehet: „Csak tizenhat éves... Ez jó hír! Nagyszerű szervdonor lehet. Nagyszerű jelölt, nagyszerű szervek. Még fiatal.” Dr. Dixon teljes érzelemmentességgel közeledik a gyászoló családhoz, sőt még sürgeti is őket a döntéshozatalban:

A LÁNY TESTVÉRE: Felébredhet még, ugye? A kómából? Előfordulhat?

DR. DIXON: Nem ébred fel. Őszinte részvétem. A tesztek szerint bár testileg jól van, az agya halott. Már nem gondolkodik, nem érez, nem érzékel. Én dr. Dixon vagyok. Én takarítom be a nővéred szerveit, ha a szüleid beleegyeznek.

A LÁNY APJA: Kérem. Ő a mi kicsikénk. Több idő kell.

DR. DIXON: Őszinte részvétem, de a szervei fiatalok és erősek, sok életet menthetnek meg. (...) Őszinte részvétem, de a testvéred többé nem ébred fel. Az alapvető funkciók nem működnek. Az agya halott. A teste még él, de sajnos, sajnos ő már halott.

A LÁNY TESTVÉRE: Kifelé! Nem kapja meg! Nem veheti el tőle!

DR. GREY: Dr. Dixon, azt hiszem, megértették. Most jobb, ha elmegy, kérem.

DR. DIXON a lány testvérehez: Megbántottalak, de kifutunk az időből.

Dr. Dixon karakterének ábrázolása tökéletesen alátámasztja azt a mítoszt, amely szerint az orvosok elsődleges célja a szervek betakarítása. A szemében a donor már nem emberi lény, hanem értékes szervek összessége. Szintén súlyos etikai problémát vet fel a szervdonáció kapcsán a családtagok bármilyen nyomás alá helyezése, illetve sürgetése.

Az első évad egyik epizódjában dr. Cristina Yang gyakornok egy agyhalott férfi özvegyétől kér engedélyt a szervek betakarítására, miközben a donor tíz év körüli kislánya is a szobában tartózkodik. A szerveket úgy sorolja fel, mintha egy bevásárló listáról lenne szó:

DR. YANG: Mrs. Davidson, a lapon az áll, hogy hozzájárul a férje főbb szerveinek átültetéséhez. Szív, tüdő, máj, vesék. (Mrs. Davidson aláírja a dokumentumokat.) Feltennék pár kérdést. Felajánlja a szemeit is?

MRS. DAVIDSON zavartan: Kellenek a szemei?

DR. YANG: A cornea-átültetés visszaadhatja mások látását.

MRS. DAVIDSON: Jól van, rendben.

DR. YANG: És a bőrét?

MRS. DAVIDSON: Mi?!

DR. YANG: Égési sérülteknek.

MRS. DAVIDSON: Maga lenyúzná a bőrét? És a temetése? Hogy nézik majd meg bőr nélkül az emberek a temetésen? Azt akarja, hogy a lányom bőr nélkül lássa a saját apját? A bőréről beszél!

A szervdonáció engedélyeztetésében tehát az orvos részéről sem az együttérzés, sem a kegyelet nem játszik

szerepet. Csak az számít, hogy minél több szerv átültetésére szerezzon engedélyt. A szervdonáció inhumánus procedúraként jelenik meg, ahol a donor nem emberként, hanem mint szervek halmaza van jelen.

3.1.4. A donorszerv mint idegen anyag

*A szerv befogadója öröklí a donor tulajdonságait.
(transplant.org.au)*

A szervátültetés pszichológiai, morális és kulturális kérdései nemcsak a társadalmat, hanem a különböző tudományágakat (pszichológia, szociálpszichológia, bioetika) is foglalkoztatják. Míg a mítosz az azzal kapcsolatos aggodalmat fejezi ki, hogy a szervek hordoznak-e bizonyos tulajdonságokat és személyiségjegyeket, a tudományos érdeklődés középpontjában inkább az áll, hogy vajon a testet ért drámai változások hogyan hatnak a transzplantáción átesett egyén identitására.

Kleiman és Leder fenomenológiai tanulmányában megállapítja, hogy a betegség állapota megváltoztatja a testtudatot (Kleinman, 1988: 28). A testet ilyenkor úgy tekintjük, mint egy másikat, egy idegent, amely az ént fenyegeti. Shildrick az új szervvel élő betegek beszámolóí alapján megállapítja, hogy a betegeknek kezdetben csak a túlélés számít, a műtét után azonban szembesülnek azzal a kérdéssel, hogy mit is jelent számukra az a procedura, amely mind szó szoros értelmében, mind szimbolikusan megtörte énjük integritását. A poszt-transzplantációs betegek rendszeres konzultációkon vesznek részt, az új szerv által a testbe beépült DNS-sel és a sokuk által érzett „hibrid-állapottal” kapcsolatos kérdéseikre azonban aligha kaphatnak választ: az orvostudomány ugyanis ezekkel kapcsolatban egyelőre nem foglalt egyértelműen állást (Shildrick, 2008).

A szívátültetés procedúrájaker a szervnek szükségképpen egy úgynevezett dobogó szívű halottól kell származnia: a donor élő testének egy darabját adományozza azért, hogy valaki más életben maradjon. Mindennek pszichológiai következménye lehet, hogy a szervbefogadó lelkiismeret-furdalást érez, amiért az életét megmentő szerv megszerzése egy másik ember halálához, szerveinek kimetszéséhez, tehát egyfajta kannibalizmushoz kapcsolódik (Bergman, 2008).

A szervátültetés és a szervadományozás fenti kérdései kapcsán meg kell említenünk az eljárások kulturális és spirituális kontextusának jelentőségét. Callender és kollégái szerint az eltérő vallási, morális és etikai hiedelmek magyarázatul szolgálnak azokra az eltérő viselkedésmintákra, amelyek a szervdonációval kapcsolatban globális szinten tapasztalhatók (Callender et al, 2008: 6).

A test és lélek, illetve az élet és halál határait feszegető kérdések, és azok kulturális-spirituális kontextusa determinálja a Grace Klinika egyik narratíváját: itt a szervátültetés procedúrája transzcendentális kérdéseket vet fel, amelyeket az egyik orvos karakterén keresztül a tudomány tényeivel állítanak szembe. *A These Ties That Bind* című epizódban egy navaho férfi érkezik a kórházba, aki hat évvel korábban úgynevezett piggyback transzplantáción esett át, amely során a saját szíve mellé donorszívet ültettek be, hogy az segítse a beteg szerv funkcionálását. A betegnek újabb transzplantációra lenne szüksége, ő azonban nem akar új donorszívet, mivel úgy érzi, hogy a beültetett szív kísérti őt. Azt kéri, vegyék ki a donorszívet újabb transzplantáció nélkül, majd a műtét után adják át neki, hogy egy kilencnapos rituálé keretében a törzs varázslója elégethesse a szervet, és így elűzze a szellemet. Az indián beteg kulturális hiedelmeit és szokásait a Grace Klinikában teljes mértékben tiszteletben tartják: egy orvos kivételével senki nem kérdőjelezi meg a betegnek a szellemmel kapcsolatos élményeit vagy kultúrájának hitét, amely szerint a lélek – tehát az én – bármely testrészben, szervben vagy tárgyban lakozhat.

A tudomány álláspontját dr. Dixon testesíti meg: ő az egyetlen orvos ebben a narratívában, aki a beteg hiedelmeit badarságnak tartja, és tudományos tényekkel érvel az újabb szervátültetés mellett: „Tudja, hogy az új szív nélkül rövid élete lesz, az is egy gépre kötve, mielőtt fájdalmas halált hal?” A donorszív eltávolításakor kiderül, hogy a beteg saját szíve a donorszív támogatása nélkül is ver, tehát egészséges. Dr. Dixon tudományon alapuló rendszere ebben a pillanatban összeomlik: „Nem igaz, ez nem lehet igaz... A szíve ver... a szíve ver...nem lenne szabad vernie, nem szabad!”

A tudomány és a hiedelmek ütköztetése adja tehát a narratíva keretét, az orvostudomány tényei és az azok alapján levont következtetések pedig itt alulmaradnak a hittel szemben. A beteg által tapasztalt hallucinációs jelenségekre egyébként semmilyen tudományos magyarázatot nem kapunk, a férfi szíve ráadásul magától meggyógyult, ami atipikus esetnek számít az orvostudomány szemében.

A preferált jelentés szerint tehát az idegen anyag megzavarja az én integritását, a tudomány pedig olykor olyan jelenségekkel találja szemben magát, amelyek ellentmondanak a korábbi tapasztalatoknak és tényeknek: ha pedig a tudomány nem képes minden, a világban észlelt jelenségre magyarázatot adni, az akár azt is jelentheti, hogy a donor lelke tovább él a szerv befogadójában. A mítosz tehát újratereztődik a valóság reprezentációjában, életben tartva ezzel a valós szocio-kulturális környezet szervátültetéssel kapcsolatos – nem feltétlenül vallási vagy kulturális alapokon nyugvó – hiedelmeit.

3.1.5. A dobogó szívű agyhalott szervdonorok ábrázolása:

Emberi lény vagy alkatrészek forrása?

Az agyhalál állapotában élet és halál határai bizonytalanná válnak. A beteg szíve ver, a teste tehát életben van, az agya – tehát az énje – azonban halott. A halál ráadásul itt elválaszthatatlan a technológiától: a test halála ugyanis a lélegeztető gép kikapcsolásával egy időben következik be, tehát nem természet vezérelte folyamat. Egy agyhalott

szervdonor esetében a családtagok nem lehetnek jelen a halál beálltának pillanatában, a testi halál ugyanis a szervek kiemelésékor – műtéti beavatkozás közben – történik meg. Az énjét elvesztett agyhalott beteg testi halálának folyamatát tehát a technológia és a sebész uralja.

Az agyhalott donor tudattalan elszenvedője szervei eltávolításának, vagy más szóval: betakarításának. Schweda és Schicktanz rámutat arra, hogy a szervek eltávolításának köznyelvi megnevezésére alkalmazott „harvesting (betakarítás) szó, illetve a donorszervekre használatos „spare parts kifejezés (lehetséges fordítása: pótalkatrész) hatással lehet arra, ahogyan a társadalom a szervátültetéshez viszonyul (Schweda és Schicktanz, 2009). A betakarítás kifejezés egy szántó föld képét idézi, míg a pótalkatrész kifejezés gépekre utal: ezek a nyelvi képek azt sugallják, hogy a donor kiaknázandó forrása olyan alkatrészeknek, amelyekre valaki másnak szüksége lehet. Ezek a kifejezések tehát egy inhumánus és haszonelvű procedúra képét erősítik.

A Grace Klinika nyolc olyan narratívája, amelyben agyhalott donor szerepel, kifejezetten hangsúlyozza az agyhalál állapotának, a testi halál beálltának és a szervbetakarítás procedúrájának inhumánus voltát. Ennek illusztrálásaként újra a *Winning a Battle, Losing a War* című epizódra hivatkozom, amelyben dr. Yang és dr. Stevens orvosi karrierjük során először kezelnek agyhalott beteget. A két orvos különbözőképpen közelít az agyhalál állapotához:

DR. STEVENS: 55 perce. Ha a következő öt órában sem reagál, csak lábunkat lógatva végignézzük, ahogy meghal?

DR. YANG: Ha nem reagál a vizsgálatokra, akkor gyakorlatilag már halott.

DR. STEVENS: Hivatalosan igen.

DR. YANG: Ténylegesen! Ténylegesen!

DR. STEVENS: Lélegzik. Ver a szíve.

DR. YANG: Nézd meg az EEG-t, nincs agyi aktivitás. Sose tudna beszélni, járni vagy gondolkodni. Nincs már benne élet. Légy orvos, Izzie!

Mivel a beteg az agyhalál állapotában került a kórházba, a férfit csak ágyban fekvő, gépekre kötve látjuk. Sem a nevét, sem a korát nem tudjuk. Dr. Stevens kivételével senki nem tekint a betegre úgy, mint emberi lényre: „agyhalottként”, „potenciális májdonorként”, „majdnem halottként”, „szerencsétlen flótásként” utalnak rá az orvosok. A beteg óránkénti vizsgálata csak nyűg dr. Yang számára, aki az agyhalott beteg folyamatos felügyelete miatt lemarad néhány izgalmas esetről. „Bár meglátná már a fényt, hogy mással foglalkozhassak” – mondja dr. Yang a beteg ágya mellett. Az agyhalott betegre mint szervek forrására tekint, teljes mértékben figyelmen kívül hagyva a beteg tragikus sorsát.

Dr. Stevens karaktere a humánus hozzáállást testesíti meg: „Nézd a cipőjét. Vadiúj. És valaki megvarrta az ingjén a szakadást. És van mágneskártyája. Tartozik valahová. Egy órája még kint járt. Élt.” Dr. Stevens részvétet tanúsít a beteg sorsa iránt, míg dr. Yang szerint elsősorban a férfi szerveiért kár. Az agyhalott férfit nemsokára már a műtőasztalon látjuk, míg a különböző kórházakból érkezett orvosok előkészülnek a szervek betakarítására:

DR. STEVENS: Én nem maradok. (...) Nem akarom nézni, ahogy szétszedik. Nézd a keselyűket! Már köröznék.

DR. YANG: Mindegyikük egy beteget képvisel, aki valahol élni fog.

A szervbetakarítás képeit látjuk. Öt orvos sorakozik a műtőasztal mellett. A szerveket egyenként emelik ki a beteg testéből, műanyag zacskóba, majd hűtőtáskába teszik. A következő pillanatban már azt látjuk, ahogyan a májat a szervbefogadó testébe helyezik. A következő kép ismét a donor műtőasztalát mutatja: a monitoron látszik, ahogy az életfunkciók megszűnnek. Sípoló hang jelzi a halált, amikor az utolsó szervet is kiemelik a testből. Az orvosok és a nővérek elhagyják a műtőt. A beteg mellett csak dr. Stevens marad, hogy a férfit „összevarrja a családjának”.

A donor állapotánál fogva passzív, kiszolgáltatott szereplő: teste alanya egy beavatkozásnak, amely során a testét az azt összetevő életfontosságú szervektől megfosztják. A betakarítás naturalista ábrázolása a procedúra inhumánus, haszonelvű voltát hangsúlyozza. A férfi itt elsősorban szervdonor, és csak másodsorban ember. A narratíva a sebészek eltérő viselkedésének bemutatásán keresztül az orvosok felelősségét is hangsúlyozza, akik megfelelő hozzáállással segíthetnek a donor emberi méltóságának megőrzésében.

3.1.6. A recipiensek ábrázolása: Várakozás az új szervre vagy várakozás a halálra?

A donorszervek hiánya miatt a transzplantációs listán lévő betegek 60 százaléka várhatóan nem kaphat új szervet, és a szervre való várakozás közben meghal. A UNOS adatai alapján Amerikában naponta körülbelül 110 beteg kerül a nemzeti várakozó listára, míg naponta 16 transzplantációs listán lévő beteg hal meg: körülbelül minden kilencvenedik percben egy várakozó. Sally Satel, a The New York Times veseátültetésen átesett publicistája éppen a tragikus adatok miatt nevezi a transzplantációs listát a „halál várólistájának”.

A Grace Klinika narratíváiban szereplő betegek nagy része új szervhez jut, a szervre várakozás reprezentációjában mégis a reménytelenség az uralkodó. A transzplantációs listára kerülés mind az orvosok, mind a betegek szemében új időszámítás kezdetét jelenti: a haldoklásét. Egyes narratívákban a remény – tehát az élet – feladásának lehetősége is megfogalmazódik.

A *Winning a Battle, Losing a War* című epizódban ábrázolt májbeteg férfi „már úgyis mindegy” hozzáállását jól tükrözi az első jelenet, amelyben a beteggel találkozunk. Először az őt körülvevő tárgyakat látjuk: bronzszobor, ezüst gyertyatartó, üzleti napilapok, egy csésze feketekávé, arany öngyújtó. A személyes tárgyak nemcsak a férfi státuszáról árulkodnak, hanem azt is érzékeltetik, hogy a beteg berendezkedett a kórházi szobájában, amely immár a második otthona. A férfi öngyújtójáért nyúl, és rágyújt egy cigarettára; élvezettel fújja ki a füstöt, amikor George O'Malley gyakornok belép a kórházi szobába. Amikor az orvos kitépi kezéből a cigarettát, és előadást tart neki arról, hogy a dohányzás megölheti, a férfi rezignáltan kijelenti: „Májrákban halok meg. A dohányzás csak felgyorsítja egy kicsit.” O'Malley vigasztalni próbálja:

DR. O'MALLEY: Az első a májátültetésre várók listáján. Van remény.

MR. MACKIE: Bogaram, a lista élén vagyok... fél éve. Nem vagyok élcsapatban. Kispadon ülök. Majd eladnak.

Mr. Mackie kórházban töltött napjain azzal szórakoztatja magát, hogy kezelőorvosával, dr. O'Malleyvel flörtöl, aki rendkívül kínosan érzi magát attól, hogy homoszexuálisnak nézik. Amikor O'Malley őszintén elmondja Mr. Mackie-nek, hogy nem vonzódik hozzá, mert férfi, a beteg közli:

„Sose néztem homokosnak. Beteg vagyok George, nem vak. []

A haldoklás mindenre feljogosít. Olyan gonosz lehetek, amilyen akarok, mégsem szólhat senki egy szót sem. Így hát flörtölök.”

Mr. Mackie egyáltalán nem számít arra, hogy szervet kap, így nem is számol azzal a lehetőséggel, hogy életben marad. A transzplantációs várólistán töltött időt a haldoklás időszakával azonosítja.

A Grace Klinika ötödik évadának három epizódja öleli fel egy májbeteg kisfiú történetét elmesélő narratívát. A tíz év körüli gyermek élete a fikción belüli szereplőkre fokozott érzelmi hatást gyakorol, és az emocionális hatás a nézőre is kiterjed: a gyermeket középpontba helyező narratíva alkalmas a néző érzelmi involválódásának előidézésére, ez pedig jelentős befolyást gyakorolhat a közönség transzplantációval és szervhiánnyal kapcsolatos tudására és attitűdjére. Jackson már tizenkét bélrezekción esett túl, mielőtt először találkozunk vele. Állapota megint romlik, amikor a Grace Klinikára kerül. A kisfiú szeretné aláírni egyik orvosával egy hospice szolgálat papírját, amely halálos kórházban szenvedő gyermekeknek teljesíti egy kívánságát. Dr. Karev nem írja alá a papírt: „Te nem haldokolsz, csak beteg vagy”. Később azonban kiderül: a kisfiú állapotán egy újabb bélrezekció már nem segít, így sürgősen bél- és májátültetésre van szüksége. Amikor a kisfiúnak bejelentik, hogy felkerül a transzplantációs listára, Jackson ismét a hospice szervezet papírjáért nyúl és átadja dr. Karevnek. Az orvos ezúttal már nem utasítja el a kisfiú kérését: „Lássuk, mi van itt! Az ejtőernyő jó móka, azt választanám.” Dr. Karev gesztusa azt sugallja, hogy a transzplantációs listára kerülés pillanata valóban a kisfiú haldoklásának kezdetét jelenti.

3.1.7. Állásfoglalás egy társadalmi-etikai vitában: Elpazarolt szervek?

A konszenzusos szakértői vélemény szerint a szervhiány csökkentésének egyetlen módja a társadalom szervdonáció iránti hajlandóságának növelése kommunikációs kampányok, információs kiadványok és iskolai programok segítségével. A kétezres években azonban egyes konkrét esetek kapcsán többször került az amerikai médiafigyelem középpontjába az a kérdés, hogy vajon megoldást jelentene-e a szervhiányra a kivégzés előtt álló rabok szervfelajánlásának engedélyezése azokban az államokban, ahol létezik halálbüntetés.

Az amerikai és a nemzetközi orvosi és etikai szervezetek alapvetően négy érvet hoznak fel a halásoros rabok szervdonációja ellen: 1. Nem elfogadható, hogy orvosi hivatást végző személy legálisan végzett kivégzésen bármilyen szerepet vállaljon. A betakarítást mindenképpen orvosnak kellene végeznie, ez pedig az orvost közvetlenül a kivégző szerepébe kényszerítené. 2. Aggályos lenne, ha a halálbüntetést az igazságszolgáltatás mellett más célokra is fel lehetne használni. 3. A szervdonáció egyik alapfeltétele az önkéntesség és a szabadon hozott döntés. A halásor nem nyújt megfelelő körülményeket a szabad, tudatos és megalapozott döntés meghozatalához. 4. A rabok szerveinek felhasználása elfogadottabbá tenné a halálbüntetés intézményét, a modern fejlett világ egyik legvitatottabb igazságszolgáltatási gyakorlatát.

A raboktól származó szervek felhasználását általában olyan utilitarista érvek támogatják, mint hogy egy kivégzett rab legalább nyolc életet menthetne meg, és hogy bizonyos donoroktól származó szervek felhasználásának tilalma gyakorlatilag egészséges szervek elpazarlását jelenti. Egyesek szerint a szervdonáció lehetővé tenné, hogy a halálra ítélt bűnözők visszafizessék tartozásukat a társadalomnak. A szervfelhasználás mellett érvelő bioetikai szakértők azonban mindannyian egyetértenek abban, hogy törvényi változások csak akkor történhetnének, ha a társadalomban konszenzusos vélemény alakulna ki a halásoros szervdonációval kapcsolatban.

A Grace Klinika ötödik évadának két epizódja, a *Sympathie for the Devil* és a *Stairway to Heaven*, két, egybefonódó narratívát mesél el, amelyek egy drámai helyzeten keresztül vetik fel a rabok szervadományozásáról szóló szabályok újragondolását. Egy hat nő meggyilkolása miatt halálra ítélt rab agysérülés miatt kerül a Seattle Grace Klinikára, és mindent megtesz azért, hogy a halál a kórházban és ne a kivégzőosztag által érje. Eközben a kórházban ápolnak egy tízéves, évek óta súlyosan beteg kisfiút, aki máj- és bélátültetésre vár.

William, a rab felveti orvosának a szervadományozással kapcsolatos kívánságát: „Az én testem dugig van elsőrangú testrészekkel. Három nap és kiürítés. Mindennek mennie kell. Na, hadd mentsek meg valakit, mielőtt elmegyek. Ez lenne a legkevesebb.” A kisfiú szintén orvosát kérdezteti arról, miért nem kaphatja meg a „bácsi” szerveit, amikor ő azokat felajánlotta. Dr. Bailey bizonyos szabályok kötelező betartásával érvel. Később azonban, amikor a

kisfiú állapota válságossá válik, dr. Bailey komolyan fontolóra veszi az előírások megszegését, hogy a kisfiú megkaphassa a rab szerveit: megpróbálja rávenni dr. Shepherd-öt, hogy a rabot ne mûtse meg, ezzel pedig sodorja ôt az agyhalál állapotába. Ha ugyanis a beteg a kórházban halna meg, és nem kivégzésen, akkor szervei donorként felhasználhatóak lennének.

DR. BAILEY: Dr. Shepherd, kérlek, tedd le a szikét. Ez az ember meg akar halni, és isten bocsássa meg, de hagynod kell. Ôt nap múlva ez a férfi meghal, és akkor a szervei is vele együtt távoznak. Eltemetik a mélybe, és a testével együtt elrohadnak a földben. És ez bûn. Ôriási bûn az élet ellen. Csak öt nap! Ennyi! Mindössze ennyit veszünk el tôle, és neki úgysem kell.

DR. SHEPHERD: Esküt tettünk Miranda.

DR. BAILEY: Én is tudom, esküt tettünk. De e percben ennek nincs értelme. Nincs semmi értelme, semmi...

A Grace Klinika fiktív szabályrendszere szerint a rab automatikusan donorrá válna a kórházban bekövetkező agyhalál esetén. A reprezentáció tehát nagymértékben leegyszerûsíti a kivégzés elôtt álló rabok szervdonációjával kapcsolatos szabályok és etikai kérdések bonyolult rendszerét. A reprezentáció ebben az esetben egyáltalán nem törekszik a valószerûségre, ehelyett az érzelmeket helyezi elôterbe. A kisfiú élet-halál küzdelme és a rab felajánlása – aki ez által törleszteni akar elkövetett bûneieért – a nézô érzelmekre hat, és nem etikai vagy morális kérdések átgondolására sarkallja. A heves érzelmektôl és drámai feszültségtôl terhes helyzetben a kivégzett rabok szerveinek felhasználását tiltó szabályt kifejezetten értelmetlennek ábrázolják. A kódolt üzenet szerint a kivégzett rabok szervei, amelyeket „elpazarolnak”, sok szenvedôt – köztük gyerekeket – menthetnének meg.

3.1.8. A transzplantáció mint a technológia csodája: Egy arcátültetés története a Grace Klinikában

Az orvostudomány számára a testbe való beavatkozás mindig is természetes eljárás volt. A legújabb technológiákkal felszerelt orvostudomány már nemcsak életmentô és egészségjavító, hanem komfortérzetet és önbizalmat növelô eljárások elvégzésére is alkalmassá vált. A sebészet által, amely közvetlen és azonnali változásokat képes elôidézni a testben, a test és a technológia közötti tradicionális határok végérvényesen megszûnnek. A testen belüli, közvetlen transzformációs eljárások következtében létrejön a *mesterséges test* (Fortunati, 2003: 215).

A Google internetes keresôbe beírt „Grey's Anatomy” és „transplant” kifejezésekre kiadott elsô húsz-harminc találat között elsôsorban olyan fórumokat és cikkeket találunk, amelyek egy, a sorozatban látott transzplantációs eljárás megvalósíthatóságát vitatják meg. „Kar-transzplantáció: tényleg meg tudják csinálni?”; „Fekális transzplantáció valóban létezik?”; „Ex vivo tüdôátültetés, ahogy a Grace Klinikában láttuk” stb. Ezekrôl az eljárásokról kiderül, hogy a valóságban is alkalmazott technológiák, amelyek a transzplantáció területén új áttörésnek számítanak.

A Grace Klinika tehát elôszeretettel mutat be olyan transzplantációs eljárásokat, amelyek a legújabb technológiák felhasználásával végezhetôek el, és amelyekrôl az adott epizód bemutatása elôtt nem sokkal még sebészeti áttöréseként számoltak be az újságok címlapjai. A Grace Klinikában bemutatott technológiák iránti érdeklôdés azt mutatja, hogy a sorozat azok számára is tájékoztatást nyújt az orvostudomány legújabb fejlesztéseirôl, akik alapvetôen nem érdeklôdnek ezek iránt.

A keresés eredményei alapján figyelemre méltó, hogy milyen sokan érdeklôdnek a Grace Klinika ötödik évadában bemutatott arc-transzplantációs eljárás után. A narratívában egy baleset következtében roncsolódott arcú férfin végzik el a beavatkozást, akinek nincsen orra és szája. Az arc nélküli férfi és a transzplantációs eljárás ábrázolása naturalista, és számos sokkoló képi elemet tartalmaz. Az interneten talált blog bejegyzések és fórumok jelentôs része ezeket a képi elemeket taglalja, amelyeket egyesek horrorisztikusnak neveznek. Mások a narratíva érzelmekre gyakorolt hatását mesélik el: többen könnyfakasztónak és meghatónak találták a történetet. A nézôk és rajongók harmadik csoportja pedig a döbbenetrôl számol be, amelyet a beavatkozás megvalósíthatósága váltott ki belôlük.

Az arc-transzplantációs mûtét a Grace Klinikában ábrázolt fiktív világban is szenzációszámba megy. Rezidensek és gyakornokok „nagy napként” hivatkoznak az operáció napjára, dr. O'Malley pedig „az egyik legnagyobb mûtétként” utal az arc-transzplantációs mûtétre, amelyet orvos valaha láthat. Megtudjuk azt is, hogy az operációt vezetô dr. Mark Sloan három éve tervezi a beavatkozást, dr. Grey pedig gyakornokaival osztja meg az információt, mely szerint ilyen mûtétet eddig csak négyszer végeztek a világon. Az arc-transzplantáció tehát mind a valóságban, mind pedig a second hand valóságban ritka és bonyolult eljárás, amely nemcsak a laikus nézô, hanem a sokat tapasztalt, fiktív orvosi karakterek számára is kuriózumnak számít.

A Grace Klinika arc-transzplantációt bemutató epizódja a szokásosnál jóval informatívabb. Szó esik a mélyreható pszichológiai tesztrôl, amelyen a mûtét alanyának át kell esnie, illetve mindazokról az utólagos nehézségekrôl, amelyekkel a betegnek szembe kell majd néznie (pszichológiai problémák, fertôzésveszély, élethosszig tartó gyógyszeresedés stb.). A beavatkozás lépéseit is részletesen ismertetik, és az arc biológiai berendezésérôl is információt kapunk.

A transzplantációval kapcsolatban általánosan felmerülô kérdés, amely szerint az egyes testrészek mennyire választhatóak el az egésztesttôl – az éntôl –, az arc esetében még markánsabban merül fel. Az arc az a testrész, amely az én elsôdleges fizikai megtestesülése, mind az egyén, mind pedig mások számára. Az egyén arcával kapcsolatos

birtoklásérzése is erősebb – az arc az *én* kizárólagos tulajdona –, mint egyes más testrészei kapcsán (Jopling, 2000:56). Az arc tehát kifejezetten szorosan kapcsolódik az éhez, így az éntől való elszakítása komoly határátlépésnek tekinthető. A narratívában szereplő férfit egy másik *én* fizikai megtestesülésének esszenciális darabját öltik rá. A donortestrészek betakarítása közben dr. Karev, dr. Webber és dr. Hunt arról beszélget, hogy ha az arcot egy másik *én* hordozza, az arc fizikailag sem marad ugyanaz.

DR. KAREV: Képzeld el, a pasasnak családja van. Feleség, gyerek. Egy nap az utcán sétálva meglátják az arcát valaki más fején. Ijesztő, nem?

DR. WEBBER: Mr. Young nem lesz pont olyan, mint a donora. Két ember alap arcszerkezete nagyon eltérő lehet.

DR. HUNT: Plusz, egy ember egyénisége nem csak a csont és a bőr. Más a mimikája, a stílusa, a szeme. A donor családja nem fogja máson felismerni ezt az arcot.

A narratíva által kiváltott érzelmi hatás éppen az *én* és a fizikai megtestesülés szoros viszonyából fakad. Mr. Young arc hiányában a társadalom kivetettjének érzi magát: az internet az egyetlen interakciós felület, amelyen keresztül a külvilággal kapcsolatot tart. Orvosainak beszámol arról, hogy külseje mit vált ki környezetéből: „Az emberek nem néznek rám, a gyerekek sírnak, és a felnőttek elfordulnak.”

Az epizód mind a testrészek betakarítását, mind a transzplantációs operációt ábrázolja. Látjuk az arcot, ahogyan lefejtik a donorról, majd ahogyan a bőrt ráillesztik a beteg arcára. A képek kendőzetlenül ábrázolják az egész procedúrát. Mr. Young az epizód végén egy tükörben megtekintheti új arcát, miközben az interneten szerzett barátai veszik körül.

A férfi a transzplantációnak köszönhetően lehetőséget kap arra, hogy visszailleszkedjen a társas világba. Énje megtestesül.

A narratíva a technológia ünneplésének tekinthető. A valóban döbbenetes eljárás radikális változást hajtott végre az *én* fizikai megtestesülésének elsődleges területén. A test itt ábrázolt transzformációja ráadásul egy másik ember élő szöveteinek felhasználásával vált lehetővé. A narratíva megmutatja, hogy a technológia ily mértékű beavatkozásával hogyan jön létre a *mesterséges test*. Az eljárás itt nem életmentő, viszont a transzplantáció alanyának reprezentációja azt sugallja, hogy számára az arc-transzplantációs műtét ugyanúgy az újjászületés pillanata, mint az életfontosságú szervek befogadójának.

4. Összegzés

Az általam vizsgált anyag alapján elmondható, hogy a transzplantációs rendszer korrupszágát és az eljárás inhumánus voltát emlegető, félelmeken alapuló mítoszok a fikciós reprezentáció által újrateremtődnek: eloszlásukra a Grace Klinika egyáltalán nem tesz kísérletet. A transzplantációs rendszernek kiszolgáltatott recipiensek testi és lelki szenvedésének ábrázolása azonban minden narratívában szerepet kap. A néző a betegekkel szinte kizárólag a várakozás időszakában találkozik: tanúja a várakozó fokozatos testi elgyengülésének, reményvesztettségének, a kockázatos beavatkozásoknak, amelyekben a betegnek át kell esnie, miközben az életmentő szerv megérkezésére nincs garancia. Mindezek a narratívák, különösen a gyermekek történetei, képesek elérni a közönség érzelmi bevonását és érzelmekkel telített, drámai helyzetek ábrázolásán keresztül szembesítik a nézőt a szervhiány következményeivel.

A transzplantációs műtétek reprezentációja a Grace Klinikában szintén ambivalens. A szervbetakarítás naturalista képei azt sugallják, hogy a sebészeti alkatrészekként tekint a szervekre, és hajlamos megfélemleni arról, hogy a műtőasztalon emberi lények fekszenek. A műtétek narratív kontextusa azonban az orvostudomány csodájára helyezi a hangsúlyt, amely a modern technológiák segítségével képes a szerveket egyik testből a másikba átültetni, és ezzel életet menteni. A szervbetakarítás képeinek kegyetlensége szemben áll a szervátültetés pillanatának szépségével, ez az ellentmondás pedig felhívja a figyelmet a transzplantációs eljárás komplexitására.

Összegzésül elmondható, hogy a Grace Klinika transzplantációt tárgyaló narratívái körbejárják a témához kapcsolódó mítoszokat, valamint az aktuális etikai és filozófiai vitákat, megteremtve ez által a szervátültetés és a szervadományozás komplex és egyedi reprezentációját: a transzplantációs eljárás eszerint csodálatra méltó technológia, amely sokakat szabadíthat meg a testi és pszichés szenvedéstől, az élet és halál felett döntő transzplantációs rendszer azonban tökéletlen, és figyelmen kívül hagyja a procedúrában a humán tényezőt.

Irodalom

Bergman, Anna (2008): Taboo Transgressions in Transplantation Medicine. *Journal of American Physicians and Surgeons*, 2. szám

Callender, Clive O. & Jolmikin, Micean & Miles, Patrice (2008): Cultural Differences in Living Organ Donation: A global perspective. In: Gruessner, Rainer W.G. & Benedetti, Enrico (eds): *Living Donor Organ Transplantation*. Columbus: McGraw-Hill Companies, 6-16.

Fortunati, Leopoldina (2003): Real People, Artificial Bodies. In: Fortunati, Leopoldina & Katz, James E. & Riccini, Raimonda (eds): *Mediating the Human Body: Technology, Communication and Fashion*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 61-74.

Harrison, Tyler R. & Morgan, Susan E. & Chewing, Lisa. (2008): The Challenges of Social Marketing of Organ

Donation: News and Entertainment Coverage of Transplantation and Donation. *Health Marketing Quarterly*, 1/2. sz.

Jopling, David A. (2000): *Self-knowledge and the Self*. New York: Routledge.

Kleinman, Arthur (1988): *The Illness Narratives: Suffering, Healing and the Human Condition*. New York: Basic Books.

Morgan, Susan E. & Harrison, Tyler R. & Chewing, Lisa & Davis, LaShara & Dicorcia, Mark (2007): Entertainment (Mis)Education: The Framing of Organ Donation in Entertainment Television. *Health Communication*, 2. sz.

Porter Novelli Healthstyles Survey (2001): *Prime Time Viewers and Health Information, 2001*.
<http://www.cdc.gov/communication/surveys/surv2000.pdf> (utolsó letöltés: 2011. 03. 12.).

Reese, Stephen D. & Gandy, Oscar H. & Grant, August E. (2003): *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Schweda, Mark & Schicktanz, Silke (2009): The Spare Parts Person? Conception of the Body and their Implications for Public Attitudes Towards Organ Donation and Organ Sale. *Philosophy, Ethics and Humanities in Medicine*, 4. sz.

Shildrick, Margrit (2008): Contesting Normative Embodiment: Some Reflections on the Psycho-social Significance of Heart Transplant Surgery. *International Postgraduate Journal of Philosophy*, 1. sz.

Elemzett anyag:

A Grace Klinika (Grey's Anatomy)

1-5. évad

ABC, 2005-2009.

Alkotó: Shonda Rhimes

Szereplők: Ellen Pompeo, Sandra Oh, Justin Chambers, Chandra Wilson, James Pickens Jr., Patrick Dempsey, Katherine Heigl, Eric Dane, T. R. Knight, Isaiah Washington

Lábjegyzetek

1

Julia Hallam, *Playing Doctor in the USA Today*, 2009: <http://www.criticalstudiesintelevision.com/index.php?siid=10173> (utolsó letöltés: 2011. 02. 04.).

2

Sally Satel, *Death Waiting List*, 2006: http://www.nytimes.com/2006/05/15/opinion/15satel.html?_r=1 (utolsó letöltés: 2011. 02. 28.).



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

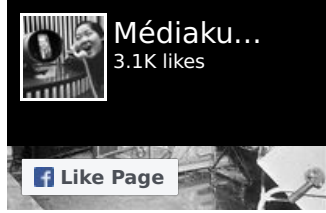
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)





- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Történelem

[Andreides Gábor:](#)

A Magyar Távirati Iroda története a második világháború alatt

Az 1939. szeptember 1-jén kitört második világháború, a bevezetett rendkívüli intézkedések a Magyar Távirati Iroda munkáját is messzemenőig befolyásolták. A hírügynökség az adott körülmények és feltételek között igyekezett autonómiáját a lehető legtovább megőrizni. A háború alatt az MTI-t érő első nagy csapás elnöke, leveldi Kozma Miklós 1941. december 7-én bekövetkezett halála volt. A kijelölt utód vitéz Náray Antal, valamint Kozma negyedszázados munkatársai minden szorgalmuk és tehetségük ellenére sem tudták megakadályozni a Kozma által felépített cégbirodalom szétesését.

1939. augusztus 17-én, majd 19-én elsöre nehezen érthető, ám a figyelmes olvasó számára kristálytisza jelentésű üzenet érkezett a Magyar Távirati Iroda budapesti központjába. A levél feladója dr. Badics László, a hírügynökség római tudósítója, címzettje pedig Zimmer Ferenc főszerkesztő volt. E filozófiai elemeket sem nélkülöző „időjárás-jelentés” a meteorológiai előrejelzések nyelvezetébe csomagolva kíméletlen pontossággal jósolta meg az elkövetkezendő napok tragikus eseményeit:

„A meteorológiai jelentések egyébként az utóbbi napokban rosszabbodtak. Augusztus végére nagy kánikulát várnak, amelyet szeptember elején pusztító zivatar, mennydörgés és villámlás követhet. Azt hiszem, azoknak lesz jó, akik jól megépített, villámhárítóval ellátott házaikba vonulnak, mert aki a fa alá áll, abba könnyen belecsaphat a villám, akármilyen nagynak és erősnek tessék is az a fa. A kérdés most már csak az, vajon akad-e olyan viharágyú, amellyel még idejében szét lehet kergetni a gomolygó felhőket és a tavalyi ágyúk nem mondanak-e csütörtököt. Ez a nagy kérdés, amelyre minden nap nehezebb lesz feleletet adni. De talán nem is árt a zivatar. Hiszen azt szokták mondani, hogy az esőtől a nagyok tüdőgyulladást kapnak és elpatkolnak, míg a kicsikre növesztőleg hat a sok víz?!” (idézi Pirityi, 1996: 87).

Később pedig a következőkkel pontosított a római tudósító:

„Tegnap szerzett benyomásaim megerősíteni látszanak időjósításomat, sőt még talán előbb is bekövetkezhethet a vihar. Végre is döntés még nincs, de nagyon is úgy néz ki a dolog, ahogy írtam. Ami minket illet, a kedvezőbb megítélés lehetségessé válik. Nincs súlyosabb ok aggodalomra [...] Már jóformán az elhatározásunknál tartunk, de kérdés hogy hogyan és miképp, vajon nem gondolja-e meg magát valaki” (idézi Pirityi, 1996: 87).

A világháború kitörése nagyobb erőfeszítésre, speciális eszközök, rendelkezések meghozatalára kényszerítették a Magyar Távirati Irodát. A külső „elvárások” is nőttek a hírügynökséggel szemben. Az MTI – amíg tudott – igyekezett a világpolitikai eseményekről a körülményekhez képest kiegyensúlyozott tudósításokat adni: a háború első heteiben például a lengyel hadijelentéseket lehetőleg a német jelentésekkel együtt adta ki, tehát ha a vezérkar hozzájárult a berlini hadijelentés kiadásához, akkor minden esetben meg kellett várni a varsói beérkezését is (Pirityi, 1996: 88).

A kormány bevezette a külföldről érkezett sajtótermékek ellenőrzését, korlátozta a politikai napilapok terjedelmét, különféle nyomdai megszorításokat rendelt el. A legfontosabb sajtópolitikai intézkedés a sajtóellenőrzésről szóló 8140/1939. ME. sz. rendelet volt, amely minden egyes, Magyarországon megjelenő sajtótermékre bevezette az előzetes cenzúrát. Ezzel újra életbe lépett az 1919 őszi ismételt bevezetett és 1921-ben megszüntetett előzetes sajtóellenőrzés.

Az új helyzetet a háború kitörését követően először szeptember 30-án értékelte az MTI vezetője, akinek szokása volt a hírügynökség és a társvállalatok vezetői előtt rendszeres, úgynevezett vezetői értekezletet tartani. Ezekben az elnök-igazgató értékelte az aktuális külpolitikai eseményeket, szólt azok belpolitikai vonatkozásairól, majd az igazgatók előtt felvázolta az elkövetkező hónapok fontosabb feladatait. Kozma Miklós az addig követett, háborúba

nem lépő magyar külpolitikát abszolút helyesnek és követendőnek ítélte: „Ma a világháború kirobbant. Részünkről ostobaság lenne ebbe, pláne az elején beavatkozni” (idézi Pirityi, 1996: 88). Mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy ettől kezdve a hírügynökségi és a propagandamunka kiemelkedő fontosságú lesz. „Nekünk mindent meg kell tenni, hogy a magunk részéről is hozzájáruljunk, hogy a hangulat nyugodt és komoly maradjon” – mondta Kozma (idézi Pirityi, 1996: 88).

Az 1940. március 16-ai vezetői értekezleten már szinte kizárólagosan a távirati iroda és a társvállalatok helyzetéről, és az előttük álló feladatokról szólt. Precizitást, alaposítást kért munkatársaitól:

„Naponként, óránként, sőt percenként jelenünk meg a nyilvánosság előtt, hol minden elkövetett hiba azonnal jelentkezik is. Az ilyen munka már rendes időben is nehéz, de különösen most nehéz, amikor az európai és a magyar helyzet olyan, hogy különösen nagy súlya van minden a nyilvánosság előtt elhangzott szónak [...] A legkisebb kétely esetén ne sajnálja senki a fáradságot, vegye fel a telefonkagylót, vagy menjen át a szomszéd szobába, és ne gondolja, hogy a legokosabb ember a világon, hanem beszéljen másokkal is. Idő van rá, mert tíz perc mindig van, ami alatt mindent tisztázni lehet.”¹

Magyarország egészen 1941 nyaráig, nem hadviselő félként, de a tengely államai mellett elkötelezett országgént is képes volt kimaradni a második világháború küzdelmeiből. A hadba lépést követően nem sokkal, 1941. december 7-én elhunyt a közben a kárpátaljai kormányzói biztossá kinevezett Kozma Miklós.

Az MTI a háborús években

1942. január 5-én dr. Vargha József kereskedelmi és iparügyi miniszter bizalmasan közölte dr. Frigyesy Jánossal, az MTI Rt. igazgatóságának tagjával, a Magyar Rádió vezetőjével, hogy a Kozma Miklós halálával megüresedett elnöki tisztséget a kormány szerint mihamarabb be kell tölteni: a kabinet jelöltje a posztra vitéz Náray Antal nyugalmazott tábornok. Frigyesy a közlést kelletlenül ugyan, de tudomásul vette.

E kormányzati elhatározás igen kellemetlen helyzetbe hozta a magánvállalkozásként működő vállalat igazgatóságát, hiszen veszélyes, a cégcsoport önállóságát sértő precedenst láttak benne. Tiltakozásul Nárayt csak azzal a kikötéssel voltak hajlandók megválasztani (február 20-án), hogy csak a szellemi és politikai kérdések tartoznak hatáskörébe, a gazdasági ügyek nem (Vámos, 2006).

Náray kinevezésének módja nem, személye azonban valamelyest megnyugvással töltötte el mind a Sándor utca „lakóit”, azaz az MTI és a Magyar Rádió munkatársait, mind a magyar politikai vezető köreit. Az országban egyre jobban érzékelhető német propaganda következtében szükség volt arra, hogy a tájékoztatáspolitikai alapvető fontosságú intézményei élére Horthy Miklóshoz lojális vezető kerüljön. Náray Antal, a Legfelső Honvédelmi Tanács volt vezértitkára, Teleki Pál bizalmasa, a kormányzó Horthy Miklós barátja pedig ilyen személynek tűnt.

Náraynak elnöksége alatt többször is meggyűlt a baja a hazai szélsőjobb képviselőivel – akik őt, hol zsidó származással, hol zsidóbarátsággal vádolták. Elnöki ideje alatt egyik legnagyobb és legsúlyosabb konfliktusa Gömbös Gyula egykori sajtófőnökével, Antal Istvánnal volt. Antal 1942 márciusában, Kállay Miklós kormányfői kinevezése után tárca nélküli miniszterként (tárca nélküli nemzetvédelmi és propaganda miniszter) került a kormányba. Náray kezdettől fogva nem értett egyet – ahogy visszaemlékezéseiben fogalmaz – a „maga céljainak érdekében magát sok mindenben átsegítő »diákvezér«-ke [utalás Antal egyetemre, mikor ismert szélsőjobb oldali diákvezér volt – A. G.] politikájával”. Meggyőződése volt, hogy „döbbenetes felületes megállapításaival, szónoki hévvel szolgálta ki az éppen »korszerű« tömeghangulatot” (Náray, 1988: 76). Azt gondolta:

„Kállay keresve sem találhatott volna alkalmasabb embert arra a célra, hogy általa a szélsőjobb oldali gondolatokban pácolt országos hangulatot, ha szabad mondanom – minden komolyabb felelősség nélkül – szíthassa, azzal a hátsó gondolattal, hogy ha úgy fordulna, minden nagyobb politikai és lelki megrázkódás nélkül ejthesse. Senki komoly könnyet nem hullatott volna utána” (Náray, 1988: 77).

A rádió súlya egyre erősödött az MTI-konzernen belül is. Jelezte ezt az is, hogy Antal propaganda miniszter „minden áron meg akarta szerezni magának a Rádiót”, mivel azonban magánvállalkozás volt, megfelelő tőke hiányában terve nem valósulhatott meg. Antal ettől kezdve erősen favorizálta az államosítás gondolatát, valamint elhintette, hogy a Náray vezetése alatt álló Sándor utca elszabotálja fontos nemzeti érdekek vállalását. Annyit sikerült elérnie, hogy Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter „közgeivel” 1943-ban több hétig tartó könyvvizsgálatot tartott, ami azonban semmilyen szabálytalanságra nem bukkant (Náray, 1988: 78; 80).

Az MTI-nek eközben a hírszolgálaton kívül fontos szerepe lett a Kállay-kormány külpolitikájában is. A Külügyminisztériumban már 1942 tavaszán is sokan voltak, akik úgy vélték:

„A háború lényegileg eldőlt. Békekötés esetén minél jobb színben kell feltűnni a szövetségesek előtt. Sokat számít, hogy milyen érveket tudunk majd felhozni a béketárgyaláson. Nekünk, külügyi tisztviselőknek az is nagyon fontos, hogy idejében információt kapjunk minden külföldi, bennünket érintő tervről. Ehhez a Külügyminisztérium minden támogatást megad” (Tarr Lászlót idézi Z. Karvalics, 2006: 14).

Szegedy-Maszák Aladár, a külügyminisztérium politikai osztályának követségi tanácsosa látta el ezekkel a szavakkal az 1942-ben a távirati iroda Zürichbe kinevezett tudósítóját, dr. Tarr Lászlót, aki ezek után a hírügynökségi feladatai ellátásán kívül havi rendszerességgel küldte átfogó jelentéseit Zimmer Ferencnek, az MTI főszerkesztőjének, aki szoros munkakapcsolatban állt Ullein-Reviczky Antal miniszterelnökségi sajtófőnökkel. A

magyar nagypolitika számára a hírügynökség információi egyre jelentősebbé, fontosabbá váltak.

Jól jelzi a távirati iroda tekintélyének emelkedését az is, hogy 1943 tavaszán a külügyminisztérium felkérte dr. Gurka Mártont, az MTI egyik vezető újságíró-szerkesztőjét, hogy készítsen egy tárgyilagos összefoglaló ismertetést, minden pártpolitikai vagy egyéb elfogultság nélkül, a Kállay-kormány egyéves működéséről. A kérést azzal magyarázta Zilahi-Sebes Jenő, a minisztérium kulturális osztályának vezetője, hogy a külföldi követségen levő sajtó- és kulturális attasékat tárgyilagosan informálni kell Magyarországhoz helyzetéről. Gurka vállalkozott is a feladatra, és el is készített egy közel tízoldalas jelentést.²

Később született meg az elképzelés, hogy a külföldön szolgálatot teljesítőknél ilyen belpolitikai helyzetképeket kellene küldeni. Az első jelentések után merült fel Gurkában az ötlet, hogy ne csak a külföldön szolgálatot teljesítő sajtó- és kulturális attasék, hanem az MTI külföldi tudósítói is megkapják ezeket a jelentéseket. Fel is vetette az ötletet Zimmer Ferenc főszerkesztőnek, aki azt helyesnek találta és megbízta a bizalmas tájékoztatók elkészítésével. A vállalkozás korántsem volt veszélytelen, ám egészen 1944. március 19-ig működött. A német megszállás alatt a miniszterelnökség sajtóosztálya a közvetlen MTI vonalán figyelmeztette a hírügynökséget, hogy sürgősen el kell tüntetni ezeket a jelentéseket. Nem sokkal később Zimmer Ferenc főszerkesztő közölte, hogy mindegyik másolatát megsemmisítette.

A Kállay-kormány megnövekedett politikai aktivitása, a nyugati hatalmakkal való kapcsolatfelvétel keresése a magyar hírügynökséget is elhatározásra késztette, így 1943 során sorra nyíltak meg a kirendeltségek és kezdtek meg munkájukat önálló MTI-tudósítók Szófiában, Ankarában, Lisszabonban, Stockholmban, Helsinkiben és Isztambulban. A külügyminisztérium vállalta a munkába álló új tudósítók fizetésének, hírközlő tevékenységének, illetve reprezentációs költségeinek fedezetét is, sőt a külszolgálatban dolgozó külügyminisztériumi tisztviselők anyagi juttatásait, kedvezményeit az új hírügynökségi tudósítókra is kiterjesztette (Pirityi, 1996: 100).

Német megszállás és az MTI

Magyarország megszállása után a németek természetesen azonnal megkezdték a sajtó „gleichschaltolását”. Első lépéseként március 22-e és 25-e között a belügyminiszter betiltotta a Népszava, a 8 órai Újság, a Magyar Nemzet, az Esti Kurír, a Mai Nap és a Független Magyarország című lapokat. (A Kis Újság visszaadta a lapengedélyét.) A kormányzat nem kímélte a kormánypárti sajtót sem: leváltották a Magyarországhoz, a Pester Lloyd, az Esti Újság, a Friss Újság, az Új Nemzedék és a Pesti Hírlap főszerkesztőjét. 1944. április 29-én új cenzúrendelet látott napvilágot, amely fakultatívvá tette a cenzúrát a politikai napilapok és a hétfő reggeli újságok számára – viszont minden más időszakos sajtótermékre fönntartotta a kötelező, előzetes ellenőrzést. Az intézkedés összhangban állt azzal a német igénnyel, hogy eleve kiküszöbölje azt a lehetőséget, hogy a cenzúra gátolja a szélsőjobboldali sajtót a „magyar közvélemény aktivizálására irányuló” tevékenységében (Márkus és mások, 1975: 42-43).

A megszállás napján az MTI csak valamivel 11 óra után kapott utasítást a teendőkről. Bede István, a külügyminisztérium sajtófőnöke, K. Halász Gyulának, a Rádió műsorigazgatójának azt a rövid rendelkezést adta, hogy a rádió a déli istentisztelet után komolyzenét sugározzon (Náray, 1988: 97).

Az MTI és a Rádió megszállása este hat óra körül következett be.³ Ettől kezdve a Sándor utcában a bejáratnál SS-katonák igazoltatták a távirati iroda, a Rádió és a társvállalatok dolgozóit. A hírszerkesztést másnaptól már Németország teljhatalmú „rádió megbízottja”, Franz Schaub felügyelte, így a rádió egyre nagyobb mértékben sugárzott zsidóellenes és náci propagandát.

A Magyar Távirati Iroda érdemi közleményt először március 22-én, 17:05-kor adott ki, amelyben figyelmeztetett egy 19 óra tájban várható fontos bejelentésre. Este negyed kilenckor az MTI kiadta a hivatalos jelentést:

„Abból a célból, hogy Magyarország a háromhatalmi egyezményben szövetkezett európai nemzeteknek a közös ellenség ellen közösen viselt háborújában, különösen pedig a bolsevizmus hatásos leküzdésében minden erő mozgósításával és átfogó biztosítékok megteremtésével támogatást kapjon, kölcsönös megegyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra. A lemondott eddigi kormány helyére a Kormányzó úr Ófőméltósága Sztójay berlini magyar követet bízta meg az új kormány megalakításával.”⁴

Az 1944. március 22-én megalakult Sztójay-kormány előtt Náray Antal öt nappal később vetette fel a bizalmi kérdést. A döntés a felmentésről 29-én született meg.⁵ Hivatalosan Náray a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazgatóságának április 1-jén kelt bizalmas levelében – leromlott egészségi állapotára hivatkozva – betegszabadságot kért. A kérést az igazgatóság tudomásul vette és a féléves betegszabadságot, azonnali hatállyal, engedélyezte.

A Magyar Távirati Iroda, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió ügyei, az országos lapok cenzúrázását végző Sajtóellenőrző Bizottság átszervezése, az időszakos sajtótermékek engedélyezése és betiltása Kolosváry-Borcsa Mihály sajtóügyi kormánybiztos hatáskörébe tartozott. Ő intézkedett továbbá nyomdaipari ügyekben, a nyomdászcamara felállításának előkészítésében és a könyvkiadással kapcsolatos kérdésekben. Felügyelte továbbá a papírellátást és a Sajtókamarát. Később úgy emlékezett, hogy „az MTI-nél személyi változás egyáltalán nem történt”.⁶

Az 1944. augusztus 23-ai román kiugrással kapcsolatban, az MTI turnuskönyvében a szerkesztő ekképpen instrualta kollégáit:

„Fontos tudnivaló a csoportvezetők részére! Romániával kapcsolatos minden hírt, akárhonnan jön – a DNB-t is beleértve – be kell előbb mutatni Zilahi-Sebesnek v. [vagy] helyettesének. Előzetes bemutatás nélkül román vonatkozású hír nem adható ki.”⁷

E rendelkezés a későbbiekben a következőképpen módosult:

„Zilahi-Sebes sajtófőnök úr a romániai vonatkozású mindennemű híryanagra vonatkozóan közölte, hogy az általában véve kiadható, kivéve azokat a híreket, amelyek magyar, vagy direkt erdélyi vonatkozásúak, továbbá azokat, amelyek a románokat ócsárolják, vagy gyalázzák.”⁸

Horthy kormányzó, kihasználván a román kiugrással járó zűrzavart, menesztette Sztójay kormányfőt, és augusztus 29-én Lakatos Gézát nevezte ki miniszterelnöknek. A Lakatos-kormány új kormánybiztost nevezett ki a Magyar Távirati Irodába és a Rádióhoz, dr. Hlatky Endre államtitkár személyében. Így a vállalat politikai irányítására az igazgatóság érdemben továbbra sem gyakorolhatott befolyást. Fontos változás volt viszont, hogy az igazgatóságban helyet foglalók némelyike – így például Havel Béla – régi, kifejezetten baráti viszonyt ápolt Hlatkyval, ráadásul egyet is értettek abban, hogy az MTI hírszolgálatának tárgyilagosságnak kell lennie. Ezt azonban, az egyre erősödő német nyomás miatt, nem lehetett elérni.

Október 15., a kiugrás napja

Az 1944. október 15-én, vasárnap, késő délelőtt az MTI székházába megérkező Havel Bélát (aki Náray távozása után a cég tulajdonképpeni vezetője lett) Zimmer főszerkesztő azzal a hírrel fogadta, hogy Hlatky Endre kormánybiztos várhatóan déli 12 óra után a szerkesztőségbe érkezik. Tekintettel a helyzet komolyságára, úgy döntöttek, hogy – mivel Frigyesy János vidéken tartózkodott – K. Halász Gyula műsorigazgatót azonnal a Sándor utcába rendelik.

Hogy egészen pontosan mi fog történni, azt a cégvezetők természetesen nem tudták. Hlatky október elején csak arról értesítette őket, hogy:

„nincs kizárva, hogy egy hivatalos nyilatkozat rendkívüli és ismételt bemondása válik szükségessé a rádióban, ugyanakkor ennek szövege az MTI útján kiadandó lesz [...] időszzerűsége esetén én vagy a Sajtófőnök Úr [Haefler István] a szöveget az M.T.I. szerkesztőségéhez és rádióhoz visszük egy-egy példányban.”⁹

Miközben a két cégvezető a kormánybiztost várta, a korábban odarendelt 18 fős rendőrkülönítmény mellé a székházba érkezett egy századnyi honvéd. A beérkező honvédek jelenléte is összefüggésbe hozható volt dr. Hlatky államtitkár várható jövetelével, és ez is azt valószínűsítette, hogy nagy jelentőségű dolgok készülnek. Ekkor nem kis meglepetésre a rendőrség elvonult, a kirendelt honvédszakaszról pedig kiderült, hogy egy karpaszományos tanfolyam tagjaiból áll, „akiknek első alkalommal volt fegyver a kezükben, úgy hogy akadt olyan, akinek a fegyver megtöltését a stúdió altisztjei mutatták meg”.¹⁰

Haefler István sajtófőnök körülbelül negyed egykor értesítette telefonon Zimmer Ferencet, hogy Hlatky elindult a Sándor utcába, és megkérte a vezetőket, hogy az államtitkárt a székház kapujában várják. 12:20-kor, és utána néhány percen belül másodszer is vitéz Ambrózy Gyula, a kormányzó kabinetirodájának főnöke telefonon türelmetlenül érdeklődött Havelnél, hogy Hlatky megérkezett-e. Másodszeri beszélgetésükkor azt az üzenetet küldte Hlatkynak, „hogy a dolog rendben van” és haladéktalanul be kell olvasni a rádióban.¹¹ Ekkor Hlatky – testőrök szoros gyűrűjében, kezében egy kéziratot tartva – szinte azonnal megérkezett. A négy gépelt oldalnyi szövegen ott állt a kormányzó sajátkezű aláírása, miniszterelnöki ellenjegyzés azonban nem volt olvasható a papírokon.¹² Hlatky telefonon folyamatosan tartotta a kapcsolatot a miniszterelnökségi sajtófőnökkel, és ennek nyomán módosított a proklamáción, amit végül Tavaszy Sándor olvasott be a rádióba – ugyanő később a Szálasi-féle hadparancsot is felolvasta (Takács, 2007). Ezután Hlatky és Zimmer visszament az MTI szerkesztőségébe sokszorosíttatni a nyilatkozatot, Havel Béla pedig Pluhár Istvánt, a népszerű riportert felküldte a Várba, hogy intézze el a nyilatkozat hangfelvételét. Ambrózy Gyula utólagos elmondása szerint:

„Délután a távirati iroda két embere volt fenn, akiknek a Kormányzó úr viaszlemezre mondta be saját hangján a proklamációt. A viaszlemezt én magamhoz vettem és eltettem a kabinetiroda egy fiókos szekrényébe. Ez persze elveszett” (idézi Karsai & Karsai, 1988. 542).

Közben az MTI szerkesztőségében folyamatban volt Horthy kormányzó kéziratának a külföldi és a belföldi sajtó számára való feldolgozása. A kényes helyzet miatt – a Sándor utcában tartózkodók joggal tarthattak egy esetleges német-nyilas támadástól – a székházban tartózkodó katonai parancsnok és Havel Béla is többször kétségbeesetten kérte telefonon a székház megerősítését az időközben a miniszterelnökségre visszaérkezett Hlatky államtitkártól, de eredménytelenül jártak.

Az első lövések fél négy körül dördültek el a Sándor utcai épületnél, majd nem sokkal később már nemcsak kézfegyverek, hanem nagyobb robbanások is hallhatók voltak. Havel elmondása szerint „...a kapun már német erők behatoltak, s miután nekem az épületben már semmi elintézni valóm amúgy sem volt, a még szabadon levő Szentkirályi utcai kapun eltávoztam.”¹³

Lakatos Géza miniszterelnöknek nagyjából ebben az időben jelentette:

„Temesváry vezérőrnagy [...] az úgynevezett csendőr karhatalmi egységek parancsnoka [jelentette]

telefonon [...], hogy jelentést kapott a rendőrfőkapitányságtól: a német egységek a stúdiót veszélyeztetik. Erre én [Lakatos Géza] adtam ki telefonon Temesváry vezérőrnagynak azt a parancsot, hogy az ott levő csendőr karhatalmi egységekkel teherautón azonnal vonuljon ki a stúdió elé és azt vegye birtokba. Onnan még egyszer felhívott Temesváry személyesen és jelentette azt, hogy ez már elkésztett, mert a németek könnyűszerrel elfoglalták [a stúdiót]" (Idézi Karsai & Karsai, 1988. 542).

A német katonák a Sándor utcai székház óvóhelyén gyűjtötték össze a munkatársakat, akik fegyveres német katonaság őrzése mellett este hét óráig várakoztak. Közöttük volt Zimmer Ferenc is, aki így emlékezett a várakozás óráira:

„Ekkor megjelentek Niebelschütz és Kyd úr és miután engem üdvözöltek, felszólítottak bennünket a munka folytatására. Én kijelentettem, hogy csak magyar illetékes hatóság felszólításának teszek eleget, adjanak alkalmat, hogy Hlatky államtitkárral, a Magyar Távirati Iroda m. kir. kormánybiztosával telefonon érintkezésbe léphessek. Erre azt mondták, hogy erre mód nincs, de kérdésemre, hogy vajon erőszakot alkalmaznak-e velünk szemben, kijelentették, hogy ragaszkodnak ahhoz, hogy a munkát folytassuk. Erre kiadtam a rendelkezést, hogy akinek munkaideje lejárt, az hazamehet, a többiek pedig álljanak szolgálatba.”¹⁴

A Magyar Távirati Iroda nyilas irányítás alatt

A hatalmat átvevő Nyilaskeresztes Párt az MTI vezetésével a szerkesztőség – Zimmer Ferenc emlékezete szerint – egyetlen (nyilas) párttag munkatársát, Polóny Jánost bízta meg (Z. Karvalics & Andreides, 2006: 18). A főszerkesztőt pedig másnap reggel fél nyolckor értesítették arról, hogy a régi vezetőkhez hasonlóan, ő sem mehet be a szerkesztőségbe.¹⁵ Zimmer Ferenc ezen a napon tehát nyugalomba vonult, az MTI Rt. igazgatóságának azonban továbbra is tagja maradt.¹⁶ November 12-én letartóztatták, és Sopronkőhidára, majd Németországba hurcolták.

Havel Béla a letartóztatást elkerülendő, a fővárosban bujkált. A Rádió vezetője, az október 23-án Budapestre visszatért Frigyesy János viszont a helyén maradt, de érdemi munkát nem végezhetett.¹⁷ Az MTI és a társvállalatok irányítását dr. Hegedeős Kálmán kormánybiztos és helyettese, Michnay Ödön vette át.¹⁸

Hegedeős a távirati iroda október 25-ei igazgatótanácsi ülésén (ahol Frigyesy bejelentette: ő és a régi vezetés a műsorkérdéssel és általában a rádió irányításával nem foglalkozik, mert ez nem is áll módjában, és amelyen még Zimmer és Havel is részt vett) kijelentette:

„Jogok nincsenek csak kötelességek. Munka van, vagy halál. Általános elv, hogy előbb kell cselekedni, azután a jogászok kötelessége, hogy az életbe léptetett szükséges intézkedéseket jogi formába öntsék. Ebből következik: totális állam vagyunk és ennek alapján cselekedett a kormány mégpedig olyan formában, hogy a közgyűlés, igazgatóság stb. hatáskörét átruházta a kormánybiztosra és a rádiót a kereskedelemügyi miniszter hatásköréből átutalta a propagandaügyi miniszter hatáskörébe. Tehát a kormánybiztos a kapott szóbeli utasítások alapján működik, intézkedik addig is, amíg a kormány a rádió államosítását meg nem valósítja. A megbízólevélben kapott vezetési megbízás alatt a totális vezetés értendő, mivel totális államban élünk.”¹⁹

Erre válaszul az igazgatóság kinyilvánította, hogy:

„a Magyar Távirati Iroda irányítására és az ügyek vitelére befolyása nincs és az igazgatóság a Magyar Távirati Iroda működéséért a felelősséget vállalni nem tudja. [...] a közgyűléstől kapott megbízatását a lehetőségekhez képest a köz- és a vállalat érdekében teljesíteni igyekszik és ezért megbízatásáról egyelőre nem mond le, azonban amint a jogi helyzet tisztázódik, közgyűlést hív össze és azon fentieket előterjesztve megbízatását a közgyűlés rendelkezésére fogja bocsátani.”²⁰

1944. november 3-án kormányrendelet jelent meg az állam, a hadsereg és a (nyilas) párt vezető szerveinek a fővárosból történő kitelepítéséről. Megkezdődött a fontosabb stratégiai intézmények, így a Magyar Távirati Iroda és a Rádió nyugatra telepítése is. Ez azonban nem ment könnyen, és nem sikerült teljesen.

Fehér Csaba *A demokrácia hullámhosszán* című tanulmányában rádiós vezetők igazoló bizottsági jegyzőkönyveire hivatkozva közli, hogy a Rádió kitelepítésére a parancsot 1944. december 7-én adták ki az Országos Légvédelmi Központ Parancsnokságán (Fehér, 2006: 121). Írott források és visszaemlékezések híján nincs okunk kételkedni abban, hogy a távirati iroda esetében ez másképp történt volna. A Magyar Távirati Irodát és a Rádiót tehát 1944 decemberétől – amíg lehetett, és a hadi helyzet engedte – folyamatosan menekítették Mosonmagyaróvár-Rónafőre. A fővárosból az első részleg 1944. december 9-én indult el. A távozást nem vállalókat kényszerítő eszközök segítségével: zsarolással, fenyegetésekkel, katonai behívókkal próbálták befolyásolni.

A hírügynökség több mint felének Mosonmagyaróvárra telepítése Polóny János megbízott szerkesztőségvezető irányításával történt. A Rádió munkatársaival együtt oda érkezők, szoros német és magyar őrizet alatt kezdték meg a munkát. Innen az MTI átkerült a közeli rónafői kastélyba, amit megszállt az SS és a Gestapo.

1944 decemberében és 1945 januárjának közepéig azonban még működött a budapesti központ is, elsősorban annak Szentkirályi utcai Rádiófigyelő Osztálya. Ekkor, tehát 16-án megjelentek az első szovjet katonák.

Szálasi öt nappal később így nyilatkozott az MTI működéséről:

„A MTI működésének szüneteltetéséről tudomásunk van és bizonyos ideig ennek szünete tovább is tartani fog. Ehelyett állítottuk be a propaganda minisztérium Nemzetvédelmi Tudósítóját és ezt minden illetékes helyre el is juttatjuk.”²¹

Ehhez képest érdekes, hogy a Göcseji Őrszem (hungarista politikai napilap) rögtön az első számában, 1945. január 6-án, az első oldalon közölt „Megfogyatkoztunk, de megedződünk...” című cikkében – amelyben tudósított a Budapest körüli harcokról, a Hungarista Légió, valamint a német csapatok küzdelmeiről – hivatkozik az MTI-re, és ugyanezt tette március 24-ei (véltőleg utolsó) számában is az első oldalon, mikor hírül adta, hogy „kézigránáttal vert szét egy század belsevistát egy magyar járőr”. A Felsődunántúli Hírek című soproni lapban 1944. december 11-én és december 30-án, a következő évben pedig január 22-én, február 5-én és 14-én, valamint március 5-én találunk MTI-kiadású híreket. Azaz a hírügynökség – ha egyre kisebb kapacitással és érthető módon csökkenő intenzitással is – működött. Azt is tudjuk, hogy a „rónafői részleg” március 28-án indult Bayreuthba, de csak Miltachig jutottak, ahol a németek feltörték a hírügynökség felszerelését szállító vagonokat, és tartalmukat szanaszét szórták (Fehér, 2006: 122).

Epilógus

Az MTI és a Magyar Rádió Budapesten 1945. január 25-én újította fel működését. Vezetője Ortutay Gyula lett, aki megbízását a Budapesti Nemzeti Bizottságtól kapta. A régi részvényesek elveszítették tulajdonosi jogaikat. Április 14-én a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága úgy határozott, hogy az MKP javasolni fogja: a háború előtti MTI-konszernt nyilvánítsák fasiszta vállalatná, vagyonát kobozzák el, a hírügynökséget szervezzék újjá úgy, hogy részvényeiből 20-20 százalékkal részesüljenek a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, valamint a szakszervezetek (Pirityi, 1996: 111). Erre a változásra július 1-jén került sor.

Augusztus 22-én viszont a Magyar Közlönyben napvilágot látott az „Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 6770. M. E. számú rendelete egyes fasiszta hírközvetítő részvénytársaságok vagyonának elkobzásáról”. Eszerint a „fasiszmus érdekében az ország kárára kifejtett” „bűnös működésre” való tekintettel (többek között) az MTI minden vagyontárgya a „magyar államra száll”.

Irodalom

Fehér Csaba (2006): A demokrácia hullámhosszán. Rádiósok felelősségre vonása a második világháború után. *Fons*, 1. sz.

Karvalics László, Z. (2006): „Hírek által homályosan” A hintapolitika önarcképéhez. In: Balogh Margit & Andreides Gábor & Z. Karvalics László & Tátrai Gábor: *A szakadék szélén. Az MTI bizalmas jelentései 1943. július 22. – 1944. március 10.* Budapest: Napvilág & Magyar Távirati Iroda.

Márkus László & Szinai Miklós & Vásárhelyi Miklós (szerk.) (1975): *Nem engedélyezem! A Cenzúra-bizottság dossziéjából* Budapest: Kossuth.

Szakály Sándor (szerk.) (1988): *Náray Antal visszaemlékezése 1945.* Budapest: Zrínyi.

Takács Tibor (2007): Az igazi élet nagy kaland... Tavasz Sándor találkozása Horthy Miklóssal és az Államvédelmi Hatósággal. *Betekintő*, 3. sz. <http://www.epa.oszk.hu/01200/01268/00003/TakacsTibor.html> (utolsó letöltés: 2011.02.01).

Vámos György (2006): Náray Antal vallomása. *Múltunk*, 3. sz.

Z. Karvalics László & Andreides Gábor (2006): *A Magyar Távirati Iroda története 1945–1948.* Budapest: Napvilág.

Lábjegyzetek

1

MTI és a vállalatok vezetői értekezlete, Kozma Miklós beszéde 1940. március 16-án. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) Kozma-iratok K 429 Adatgyűjtemény 1940. II. 12. csomó.

2

Kiss Ferenc és társai /FM-ügy/. Dr. Gurka Márton kihallgatási jegyzőkönyve 1946. március 19. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) V-86000/13.

3

Magyar Távirati Iroda könyvnyomtatás hírtudósítói, 1944. március 19–22. MOL K 428.

4

Magyar Távirati Iroda 1944. március 22. 20 óra 15 perc 25. kiadás. MOL K 428.

5

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Részvénytársaság igazgatósági jegyzőkönyvei I–II. 1936–1944. Jegyzőkönyv a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. 1944. április 20-án tartott igazgatósági üléséről; Náray Antal levele a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazgatóságához. Magyar Rádió Zrt. Irattár 69. doboz.

6

Kolosváry-Borcsa Mihály önéletrajza, mely felvétetett folytatólagosan 1945. október 15-én ½ 6-kor. ÁBTL 3. 1. 9. V-99145.

7

MTI Turnuskönyv 1939-1944. március. MTI Irattár 20.

8

1944. augusztus 26-ai bejegyzés az MTI Turnuskönyvébe. Uo.

9

Dr. Hlatky Endre levelének másolata dr. Frigyesy Jánoshoz, Budapest 1944. október 2. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XVII. 789. Budapesti 399/a. sz. Igazoló Bizottság iratai 1945-1946, 2. doboz dr. Havel Béla igazolóbizottsági iratai.

10

Dr. Havel Béla feljegyzése az 1945. augusztus 2.-án az 1944. október 15-i eseményekkel kapcsolatban. Uo.

11

Uo.

12

Zimmer Ferenc, az MTI nyugalmazott főszerkesztőjének vallomása dr. Havel Béla igazoló fellebbezési ügyében. Budapest 1948. május 4. Uo.

13

Dr. Havel Béla feljegyzése az 1945. augusztus 2.-án az 1944. október 15-ei eseményekkel kapcsolatban. Uo.

14

Zimmer Ferenc feljegyzése az 1944. október 15-ei eseményekkel kapcsolatban, miután dr. Havel Béla az MTI épületéből eltávozott. Uo.

15

Uo.

16

Magyar Sajtó, 1944. november 15. 1.

17

Dr. Haraszthy Elemér nyilatkozata, Budapest, 1945. június 23. Jegyzőkönyv. Készült a háborús bűntett miatt dr. Frigyesy János és tsa ellen indított bűnügyben a budapesti Népbíróságon Budapesten, 1946. január 8-án tartott nyilvános tárgyaláson. BFL Nb. IV. 2666/45. Dr. Frigyesy János és társa.

18

Kivonatos másolat a Magyar Távirati Iroda Részvénytársaság 1944. október 25-én a Magyar Hirdető Iroda Részvénytársaság IV. Károly király út 10. sz. alatti Központi Irodájában megtartott igazgatósági üléséről. MTI Irattár.

19

Uo.

20

Uo.

21

1945. március 1-jén dr. Németh Károly, Vas vármegye alispánja, körlevélben fordult a vármegye valamennyi járási főszolgabírójához és polgármesteréhez a Nemzetvezető országjárása során felvetett kérdésekre adott válaszok tárgyában. A levélben az alispán kifejtette: „A Nemzetvezető országjárása során felvetett kérdésekre adott válaszait tudomásul kiadom azzal, hogy a válaszokban foglaltak a felvetett kérdésekben országosan iránytadó, hivatalos állásfoglalásnak tekintendők.” Jelen levélhez csatolt dokumentum pedig a Nemzetvezető országjárása 1945 évi január hó 20-án és 21-én című kiadvány. Mindkettőt lásd: Vas Megyei Levéltár IV 405/3862. a. i. 1945 3.



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató
Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

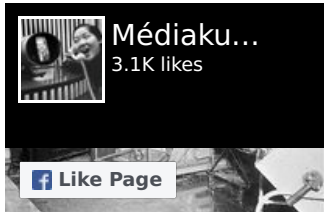
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)



© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000–2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)



- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Kritika

[Myat Kornél:](#)

A késő-modern médiapolisz filozófiai alapvonalai

Roger Silverstone második, magyar nyelven olvasható könyve olyan időszakban jelent meg, amikor különösen aktuális a médiát érintő kérdésekről beszélni, amikor a médiát olyan átalakításoknak, szabályozási törekvéseknek vetik alá, amelyek működésének meg nem értéséről, a vele kapcsolatos tévképzetek széles körű jelenlétéről árulkodnak. Ezek elosztatásában is segíthet a világhírű brit médiakutató utolsó műve, amely a globális, mediatizált társadalmak kommunikációs, morális válságáról, emberiségünk fenntartásának fontosságáról, a média és a médiahasználó megváltozott szerepéről kíván filozofikus hangvételű útmutatást adni.

Silverstone könyveiről azért érdemes többet beszélni, mert új szemléletük és kérdéseik révén a frankfurti iskola kultúrkritikáján szocializálódott kutatók számára termékeny kiindulópontot adhatnak a késő-modernitás médiájának vizsgálatához.

Roger Silverstone nemzetközileg is elismert médiaszociológus a Brunel University, majd 1991-től az University of Sussex és 1998-tól élete végéig a London School of Economics kommunikáció- és médiatanszékének professzora volt. 12 kötetes életműve olyan könyveket tartalmaz, mint a *The Message of Television: Myth and Narrative in Contemporary Culture* (Heinemann, 1981), *Television and Everyday Life* (Routledge, 1994) és a magyarul is megjelent *Why Study the Media?* (Sage, 1999). Oktatói és kutatói tevékenységének jelentőségét a média kulturális, társadalmi beágyazottságának, valamint a média és a médiahasználó összetett viszonyának vizsgálata adja. Késői kutatásaiban a fő hangsúlyt a média etikai dimenziója, valamint a média és a kisebbségek viszonyának kérdése kapta. Silverstone a birminghami iskola vezető alakjaként sokat tett azért, hogy a médiára ne a hatásparadigma jegyében mint a közvéleményt manipuláló hatalmi gépezetre tekintsünk. A média használójára és használatára koncentráló birminghami megközelítés emellett szembe megy a frankfurti iskola normatív, elitista kultúrkritikájával is.

Silverstone kész állítások helyett – akárcsak e kötet közvetlen előzményének tekinthető *Miért van szükség a média tanulmányozására* című munkájában – kérdéseket tesz fel és lehetséges kiindulópontokat ad, ösvényeket jelöl ki, amelyeken elindulva közelebb juthatunk a késő-modern média morális aspektusának megértéséhez.

A kötet megválaszolandó kérdései egytől-egyig a 21. század – a késő-modernitás – globális médiájának alapkérdései. Ilyenek többek között a médiaetikát, a médiaszabályozás területeit, a globális média egyenlőtlenségeit, a kisebbségek, idegenek megjelenítését, a média és az egyén felelősségét érintő kérdések, amelyek így szólnak: a média hogyan tudja biztosítani a másikat, az idegen, a kisebbségek láthatóságát, miként jeleníti meg őket, mennyiben segíti a másik megismerését és elfogadását, kívánja-e és képes-e bemutatni a világ sokszínűségét? Mind a kérdések, mind a válaszok filozofikusak, ami a kiindulópontokban, a gondolati magyarázatokban és a kötet nyelvezetében is megragadható. Ez módot ad arra, hogy a médiakutatás szociológiai szempontú megközelítésénél magasabb absztrakciós szinten közelítsünk tárgyunkhoz, a Silverstone által médiapolisznak nevezett, a globális polgári társadalmat megalapozó jelenséghez.

A tankönyvként is használható kötet kiindulópontjait több fontos szerző szolgáltatja. Hannah Arendt a totalitárius rendszerekről, a gonoszról, a megjelenés teréről szóló gondolatai a médiapolisz meghatározásához, a gonoszról szóló diskurzus megalapozásához nyújtanak értékes alapot, míg Edward Said ellenpontozás-fogalma a kisebbségi média kapcsán felmerülő multikulturalizmus dinamikájának elemzéséhez, a Jaques Derrida által használt – Kanttól eredő – vendégszeretet fogalma a másik médiatérben való jelenlétének biztosításához, megnyilvánulásához és meghallgatásához való jogának rögzítéséhez szükséges. Emellett számos elismert szerző segíti Silverstone-t gondolatai kibontásában. Többek között Ulrich Beck, Jürgen Habermas, Isaiah Berlin, Marshall McLuhan, Jean Baudrillard, Onora O'Neill, Zygmunt Bauman, John Rawls felvetéseivel találkozhatunk az olvasás során.

A következőkben a kötet néhány különösen izgalmas gondolatát szeretném részletesebben bemutatni, amelyek a késő-modern média morális aspektusával, a médiapolisznak mint a megjelenések morális terének kibontásával, a média kisebbségekhez való viszonyával és a médiaműveltséggel mint a médiaszabályozás valós alternatívájával

foglalkoznak.

Morális, etikai szempont a késő-modernitás médiájában

Silverstone a BBC Rádió 4-on a World Trade Center elleni terrortámadást követően, a faluját ért bombázás okát magyarázó afgán patkolókovács esetének bemutatásával kezdi bevezetését a médiapoliszba. A kötet alapproblémáját az afgán patkolókovács mediatisztált megjelenítése jól illusztrálja. Az idegen megszólalása a BBC-n a média szokásos eljárását fordította meg, miszerint a másik, rólunk szóló elképzeléseinek adott hangot, amire ritkán látunk példát, elvértve adunk lehetőséget.

Egyetérthetünk a szerzővel abban, hogy a globális média felelőssége a mindennapi életben betöltött szerepének felértékelődésével az erkölcsi rend kialakításában és felépítésében is egyre nagyobb lett. Mivel elhozta szobánkba a világ számunkra más módon elérhetetlen, távoli történeteit, egyre fontosabbá teszi a másol, a másik kérdéskörét, a másikkal való viszony definiálását. Ennek meghatározására vállalkozik Silverstone. Megközelítését várható módon az igazságosságra és a toleranciára törekvés jellemzi, amely pluralizmust, a média esetében a világ sokféleségének megjelenítését, a világok közötti átjárás lehetőségének megteremtését és kozmopolitizmust feltételez. Eszerint a folyamatosan szem előtt lévő idegen megismerése, másságának elfogadása alapvető fontosságú, amihez a másik megjelenítése mellett szükség van arra is, hogy meghallgassuk és meg is értsük szavait – ez pedig a vendégszeretet elvárható formája Silverstone erkölcsi útmutatása szerint.

A másik hangjának megismerésére azért is szükség van, hogy megvédhessük magunkat, hiszen egy kultúra vagy csoport meg nem értése, el nem fogadása egy sor olyan konfliktushoz vezethet, amely a WTC elleni merényletnek hasonlóan alapvetően forgatja fel a világot és benne a mi mediatisztált tereinket is. Ennek érdekében Silverstone a médiapolisz és az azt megalapozó etikus szemlélet segítségével egy erkölcsösebb média és az élhetőbb globális civil szféra megteremtését kívánja célként megfogalmazni.

Áttekinti a kultúra univerzalista és relativista megközelítéseit, a bennünk és a másikkal lévő közös feltételezésével. Lehetséges konklúzióként Ulrich Beck kozmopolita realizmusát jelöli ki, amely egyrészt elismeri, hogy nincsenek külön világok és egyfajta kontextuális univerzalizmust képvisel, ami lehetővé teszi, hogy a másikat különbözőként és egyenlőként észleljük. A média elsődleges kulturális szerepe Silverstone szerint a különbözőség és az azonosság örök és végtelenített játékának működtetése, ami az általa okozott öröm és bosszúság forrása, és végső soron ez adja a nyilvánosság megteremtésének jelentőségét is.

A médiapolisz morális tere a polgári lét, az emberiesség alapja, amelyet meg kell teremteni, ha ezen értékeket szeretnénk megőrizni – így hangzik Silverstone morális programja. Természetesen ismerve a médiával kapcsolatos szűklátókörűséget, a politikai és a gazdasági érdekek mentén zajló folytonos csatározást, ez nem lesz könnyű feladat. Szerencsére a késő-modern médiakörnyezet a tömegmédiánál jóval nagyobb interaktivitást biztosító (közösségi) médiumai egyre nagyobb teret adnak a különféle hangok szabad áramlásának.

A médiapolisz a megjelenés mediatisztált, morális tere

A könyv fő állítását a médiapolisz jelenségének kibontása adja, amely az arendt-i polisz-fogalom átvételével a polgári nyilvánosság új, globális színtereként definiálódik. Silverstone azt állítja, hogy a késő-modernitás társadalmában a mediatisztált tér az egyetlen életképes nyilvános tér. A médiapolisz elsődlegesen nem az ítéletalkotás és a döntéshozatal tereként jött létre, azonban egyre gyakrabban válik azzá.

A silverstone-i médiapolisz emberi lények interakciója során jön létre egy deterritorializált, mediatisztált társadalmi térben, globális, nincs szüksége nemzetállamra és nemzeti intézményekre, így azok szabályozásától sem függ.

A Silverstone korábbi munkáiból ismert elképzelés szerint a nézők a médián keresztül nézik és látják a világot, kultúrafüggő tapasztalataiknak ez jelenti elsődleges forrását, s így a mediatisztált megjelenés a politikai és a gazdasági státus legfőbb mércéje is egyben. Éppen ezért a különböző szereplők léte a megjelenéstől, a médiatérben való láthatóságtól függ, így a megjelenés a média körüli csatározások legfőbb célja.

„Ami a nyilvánosságban zajlik a mai társadalmakban, az egyre inkább, sőt kizárólag a képernyőkön történik. Ami pedig a képernyőkön történik, azért megküzdnek azok a politikai érdekek, beleértve magát a médiát is, amelyek folyamatos hatalma és befolyása éppen ezen a megjelenésen múlik. Ez a megjelenés a politikai és egyéb státusok mércéje. A politikai státust ezeken a megjelenéseken mérik. A státus befolyáshoz vezet, a befolyás pedig hatalomhoz, és fordítva” (41. o.).

A médiapolisz egy sor narratívát és képet nyújt a világról, de nem helyettesíti a tapasztalat terét, és nem tagadja a személyes kontaktus érvényességét sem.

Silverstone szerint az új kommunikációs technológiáknak köszönhetően az állandó elérhetőséggel és hozzáférhetőséggel egyre inkább közössé válik a világ, olyanokkal is, akik nem olyanok, mint mi. Itt visszakanyarodunk eredendő problémánkhoz, miszerint a média „megteremti a világ nyilvánosságát”, megmutatja a különbözőségeket, de nem ad eszközt azok megértéséhez, így azok – megfelelő értelmezés hiányában – csak közönyt és elutasítást váltanak ki a belőlünk, befogadókban.

A médiapolisz silverstone-i értelemben egyszerre több és kevesebb is a habermasi nyilvánosnál. Több, mert többszörös és többfelé ágazó kommunikációt feltételez, és kevesebb, mert visszafogottabb, nem írja elő a hatékony kommunikáció feltételeinek betartását. A kommunikáció résztvevőitől viszont kölcsönös felelősségvállalást, reflexivitást vár el, és megköveteli a kulturális különbségek elismerését.

A médiapolisz plurális nyilvánossága Arendt szavaival egy asztal, amelyet a résztvevők körbeülnek, amely egyszerre köt össze és választ el minket egymástól. A nyilvánosság az egymással megosztható különbözőség lehetőségét kínálja, amely saját helyzetünk közösségén és a benne elfoglalt helyünk különbözőségén alapul.

A médiapolisz jelenleg egy tökéletlenül működő kezdemény, tele van egyenlőtlenségekkel és igazságtalanságokkal (véleményem szerint kétséges, hogy ez valaha is megváltozik-e). Ebben a formájában egy lehetőséget rejt magában, amely a világot demokratikusabb és humánusabb helyévé teheti, azonban a média működésének, a szólás szabadságának korlátozásával a médiapolisz a zsarnokság színterévé válik, amire számtalan példát tudunk idézni. Ezért a médiapolisz résztvevőinek, a globális (média) környezetvédőinek azt kellene biztosítaniuk, hogy a média által teremtett mediatizált nyilvánosság, a médiapolisz, az emberi állapot érdekében működjön, s ne az ellen.

A Silverstone által vázolt médiapolisz szerteágazó képzete egyszerre fest le egy tökéletlen médiavalóságot és egy tökéletességre törekvő ambíciót.

Média és kisebbségek

A késő-modernitás globális médiapoliszának központi eleme a sokféleség, a másság, amelynek kezelése Silverstone szerint alapvető fontosságú. Ha a magyar médiaviszonyokat nézzük, akkor az látszik, hogy azt nem a másoknak a saját identitását megőrizve teret biztosító vendégszeretet uralja, hanem mindinkább egy erős politikai hatalmi diskurzus által szabdaltszolgálati, és egy kizárólag kereskedelmi érdekeket érvényesítő kereskedelmi médiával találkozunk, amelyekben a tömegmédia kirekesztő mechanizmusai működnek, korlátozottan adva teret a kisebbségi vélemények megfogalmazásának. Miközben ezzel párhuzamosan a médiakörnyezet átalakulásának vagyunk tanúi, ahol a digitális interaktív médiumok növekvő súlya tapasztalható, valamint aktív, mediatudatos felhasználók mediatizált hangjai hallhatók.

Silverstone Edward Said ellenpontozás-fogalmát használja, amely esélyt ad a gyengék, az elnyomottak, a kirekesztettek hangjának hallhatóvá tételére. Azáltal, hogy az ellenpontozás metaforájának „alap gondolata a több hang jelenléte az egyszeres diskurzusban. Egy ilyen zenei diskurzusban az egyes hangok és szólások csak egymás mellett nyernek értelmet”(100. o.).

Az idegen, a másik jelentése azért nélkülözhetetlen – mint kifejti –, mert biztosítja saját magunk érzékelését, az idegenhez viszonyítva tudjuk megalkotni identitásunkat és hozhatjuk létre közösségeinket. Az ellenpontozás zenei metaforája több hang együttes jelenlétére utal a diskurzusban, ami gyakran előidézi két hang szembenállását, és amiből konzonáns és disszonáns hangzás egyaránt kialakulhat. A különböző hangokat hallató csoportok némelyike nem kerül be a média fősodrába, a kisebbségek láthatatlansága pedig tükrözi és erősíti azok marginális társadalmi helyzetét. A többségi társadalom és a kisebbségek kapcsolatából pedig gyakran olyan konfliktusok születnek, amelyek mindnyájunkra hatással vannak. Gondolhatunk a 2005-ös és 2007-es párizsi lázongásokra, a 2005-ös londoni merényletre, vagy a kisebbségi médiát is korlátozni kívánó szlovák nyelvtörvényre és az országhatáron belül zajló etnikai alapú konfliktusokra. Fontos kérdés, hogy a médiapolisznak milyen szerepe lehet ezek feloldásában.

A fenti kérdésre Silverstone válasza az, hogy a médiának mediatizált kulturális támogatást kell nyújtani a kisebbségeknek, mely a társadalom aktív résztvevőivé teszi őket, és lehetővé válik számukra a közös helyzetek, valamint az egymással megosztott közös jövő felismerése. Silverstone médiapoliszja akkor működhet jól, ha sikerül a médiaműveltség és az átgondolt médiaszabályozás révén olyan mediapolitikát kidolgozni és követni, amely lehetővé teszi minél több hang megszólalását és hallhatóságát.

Az átalakuló médiakörnyezetben a kisebbségi média erőviszonyai is érezhetően átalakulnak, ezt a szerző 2001–2003 között elvégzett, a könyvben ismertetett kutatása is alátámasztja. A kutatásból kiderül, hogy az idegeneket befogadó országok fősodró médiája számára állandó kihívást jelent a kisebbségi kultúrák integrálása, nem képes pozitív képekkel magába illeszteni a kisebbségi kultúra képeit, bevonni azok képviselőit, ami sokszor a csoport láthatatlanságához vezet.

Egy lehetséges út a kisebbségi média megerősítése, amely a fősodorhoz való viszonyában, azzal szemben vagy amellel követel magának helyet és nyer jelentőséget.

„...egy kisebbségi médiakezdeményezés jelentését, különösen más médiumokhoz és médiaszövegek jelenlétéhez (amelyeket vagy megszólít, vagy cáfol, vagy pedig meg akar kerülni) fűződő viszonyában tudjuk megragadni, s jelentőségét felbecsülni. Hasonlóképp, a domináns mainstream média jelentőségét akkor tudjuk megragadni, ha figyelembe vesszük ellenpontozott viszonyát a befogadott és kirekesztett (mégis jelen levő) kisebbségek tapasztalataihoz, véleményeihez és gyakorlataihoz”(115. o.).

A kutatás azt is megmutatja, hogy az alternatív csatornák – például az internet – szerepe egyre inkább felértékelődik a diaszpóra-közösségek számára. A késő-modern médiakörnyezet digitális, interaktív új szereplői gyengítik meg a fősodró média megingathatatlan látszó bástyáit, és a nagyobb interaktivitást lehetővé tevő, ezáltal többszólamú, a világ komplexitását jobban kifejező médiumok előretörését vetítik előre. Erre a fontos újdonságra Silverstone figyel, de nem tulajdonít neki túlzott jelentőséget, pedig a digitális interaktív médiumok az ellenpontozás fontos segítői lehetnek, és már azok is.

Silverstone médiaerkölcsi téziseit naivnak tűnő és sokszor normatív frázisok visszhangozásaként is olvashatjuk. Fontos azonban leszögezni, hogy nem a frankfurti kultúrkritika elitista hangjait halljuk, és véletlenül sem George Gerbner Kulturális Környezetért mozgalmanak programbeszédét olvassuk. Silverstone nem ezek jegyében és eszközeivel kívánja a médiabemutatókat igazságossá tenni, hanem a rituális modell részvétel-fogalmát használva,

amelyet a médiapoliszban mindenki számára biztosítani kell ahhoz, hogy az demokratikusan, igazságosan működhessen, visszaadva azt a kulturális sokszínűséget, amelyből ered. A médiapolisz – amint azt a korábbiakban láttuk – a megjelenés tere, amely egyszerre tükrözi és megteremti a világot. A megjelenés nyilvános mediatisztált terének a késő-modern társadalomban még inkább a közönség terévé kell válnia, és ha megnézzük, ebbe az irányba is halad.

Médiaműveltség: „szabályozás helyett oktatást!”

A médiakutatók között nincs egyértelmű konszenzus a média hatását illetően. A hatásparadigmát elvető kutatók (például David Buckingham, Sara Bragg, David Gauntlett) jó ideje azt hangoztatják, hogy mivel a média erős, direkt hatása nem igazolható, és a késő-modern média a technológiai, a kulturális és a társadalmi átalakulások miatt elvesztette „negyedik hatalmi ág” funkcióját, ezért a szabályozástól a médiaoktatás irányába kellene elmozdítani. A vita még javában tart, amikor a törvényhozók hazánkban a modernista eszmék jegyében a szólásszabadságot is veszélyeztető szabályozást kívánják kiterjeszteni. A fennálló viszonyok között üdítő Silverstone éleslátó érvelését olvasni:

„...a média szabályozásának létező formái – amelyeket a legjobb esetben az alkalmazott etika (Christians, 2000) működtetésének lehet nevezni, legrosszabb esetben pedig a politikai és kereskedelmi érdekek esztelen érvényesítésének – nem alkalmasak arra, hogy garantálják az emberi mivoltot vagy kultúrát” (183. o.).

Láthatjuk, hogy itt az emberi mivolt és kultúra értéke jelenik meg elsődleges szempontként, amely felelősségteljes és elszámoltatható médiakultúra meglétét feltételezi, ami kizárólag a tömegkommunikációt és a médiaábrázolást illetően művelt kritikus polgárság függvénye.

Silverstone könyvében részletesen kitér a szabályozás lehetőségeire és gyengeségeire, akárcsak a médiaműveltség fontosságának kifejtésére. A szabályozás melletti fő érve a médiaigazságosság megteremtése, a vendégszeretet érvényesítése, azaz a gyengék és az elesettek számára a megjelenés lehetőségének biztosítása, valamint az idegenek, a mások megszólalási lehetőséghez juttatása. A központi szabályozás elsősorban a közszolgálati médiumok esetén a fenti szempontok miatt lehet indokolt, de ebben az esetben Silverstone szerint a szabályozásnak nem a tartalommal kell foglalkoznia, a szabályozás magát az infrastruktúrát nyújtja, amely a beszédet lehetővé teszi, amiért viszont a megszólalóknak saját maguknak kell felelősséget vállalniuk.

Az eredményes médiaszabályozásnak értenie és éreznie kell saját korlátait. A politikai és jogi eszközökkel végzett médiaszabályozás lehetőségei nehézkesek a késő-modern mediakörnyezetben, ahol a tartalmak szabadon áramlanak és gyakran ellenőrzés nélkül hozzáférhetőek, a gyártás és a befogadás folyamata nehezen tartható ellenőrzés alatt. Ezért a médiapolisz nem bízhatja magát kizárólag a szabályozásra, amely segítheti, de gyengítheti is a demokratikus folyamatokat. Az indokolatlan kontrolleszközök alkalmazásával túl erősen szabályozott média elsődleges ellenőrző funkciójának elvesztéséhez, a szólásszabadság csorbulásához is vezethet. A túl erős központi, állami kontroll gyengíti az egyéni felelősség kialakulását is, amely viszont Silverstone szerint a médiapolisz egyik mozgatórugója lehet.

A szabályozás kapcsán nemzetek fölötti, nemzetközi szabályozást sürget, amely a kiotói klímaegyezményhez hasonlóan a mediatisztált szimbolikus környezet védelmét lenne hivatott ellátni.

A felelősség ugyancsak Silverstone központi fogalmai közé tartozik. A médiaigazságosság korlátozottan valósulhat meg, ha a médiatartalmak gyártója, a nyilatkozók és a médiahasználók nem vállalnak felelősséget tettükért. A médiafogyasztás olyan társadalmi gyakorlat, amely Hamelink szerint erkölcsi választási lehetőségeket és az ezekért való elszámoltathatóságot feltételezi. Silverstone a médiaműveltségen, ítéloképességen és kritikai szerepvállaláson alapuló egyéni felelősség fontosságára világít rá, amely nemcsak a médiatartalom létrehozójának, a szerkesztőknek, az újságíróknak, hanem a médiapolisz összes résztvevőjének sajátja – beleértve a médiahasználót is. Tehát nemcsak a média tartozik felelősséggel értünk, fogyasztókért, hanem nekünk, médiafogyasztóknak is felelősséget kell vállalnunk a médiáért, azért, amit és ahogy mondunk és fogyasztunk.

A felelősség vállalásához pedig a médiaműveltség megszerzése kell, amely koronként más és más tudásokat ír elő a médiapolisz résztvevőinek. Míg a 19. század az írott szövegek terén követelt művelt és kritikus jártasságot, a 20. században a mediatisztált, elektronikus szövegek jelentettek új kihívást, a 21. században pedig, amikor az analóg és a digitális médiatípusok együttesen vannak jelen, az információs műveltség lesz a döntő. A médiaműveltség eltérő tudások meglétét feltételezi a médiapolisz résztvevőitől. A műsorgyártók számára a média működés módjának ismerete mellett a megnyilatkozó alanyokhoz való tiszteletteljes és méltóságos, „vendégszerető” viszonyulást, valamint olyan tartalmak bemutatását írja elő, amelyekhez a médiahasználó intelligens módon tud viszonyulni. A médiapolisz a médiahasználóktól művelt, reflexív, kritikai hozzáállást és tetteikért vállalt felelősséget vár el. A késő-modern mediakörnyezet egyre nagyobb teret enged az interaktivitásnak, így a médiahasználó műveltsége révén egyre inkább közvetlen alakító résztvevője lehet a médiapolisznak. Megfelelő médiaműveltség nélkül a kommunikáció értelmetlenné válik, míg a megfelelő médiaműveltség – Silverstone szavaival – hatással van a civil társadalom természetére, másokhoz fűződő viszonyunk emberiségére is.

Hogy legfőbb értékünket, az emberiségünket meg tudjuk-e őrizni a késő-modern mediakörnyezetben, vagy a nagy környezeti katasztrófa mellett a kommunikációs katasztrófa is vár ránk, netán (médiakörnyezetvédő) mozgalmak révén mégis megmenekülünk, nem tudjuk megjósolni. Silverstone könyve azonban jól elemezhető, nagyfelbontású pillanatképet ad a korai 21. századi média és médiahasználó átalakuló feladatairól, növekvő felelősségéről, valamint a késő-modernitás mediatisztált, globális társadalmi változásairól, amelyekben a médianak különösen fontos szerepe van. Mindamellet egy okos és érzékeny filozofikus elemzés, amely jól használható

fogalmi eszközkészletet nyújt a médiáról való gondolkodáshoz. Ez nem azt jelenti, hogy mindenben egyet kell vele érteni, lehet, sőt kell vitatkozni a médiaműveltség kritikai szempontját alkalmazva. Az azonban biztos, hogy a vizsgált szempontok és a feltett kérdések kikerülhetetlenek, ha a késő-modernitás médiáját szeretnénk jobban megérteni.

A kötet a média kutatói mellett a médiáról gondolkodó törvényhozók, értelmiségiek, a médiával ismerkedő hallgatók számára lehet hasznos olvasmány, amelynek befogadása figyelmet, esetenként többszöri újraolvasást igényel. (Silverstone, Roger [2008]: *Médiaerkölcs. A médiapolisz felemelkedése*. Napvilág Kiadó, 2010, 225 oldal, fordította Kerényi Szabina.)



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

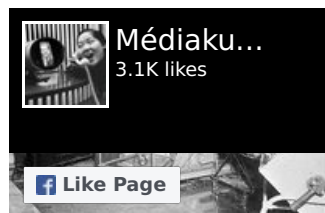
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)





- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2011 nyár

Kritika

[Guld Ádám:](#)

A hangok útján

Napjainkban a média aktuális jelenségei körül zajló diskurzusok elválaszthatatlanul összefonódnak olyan témákkal, amelyek korábban nem, vagy csak közvetett kapcsolatban álltak a kommunikáció mediatisált formáival. A médiakultúra vagy médiatársadalom viszonyai között fokozottan érvényes, hogy a média technológiájában és annak használatában bekövetkező változások alapjaiban strukturálnak át olyan rendszereket mint amilyenek a fogyasztás, a stílus, a divat illetve ezekkel összefüggésben a személyes- vagy csoportidentitás jellegzetes mintázatai. Kevés terület van, ahol ezek az átalakulások olyan gyorsan és látványosan történnek, mint ahogyan az a zene előállítása, terjesztése és fogyasztása esetében tapasztalható. Lényegében ezek azok a folyamatok, amelyekre a *Zenei hálózatok* című könyv szerkesztői reflektálni kívánnak. Ahogyan a kötet bevezetőjében megfogalmazzák, céljuk nem az, hogy értéktételeket mondjanak a zenei piacokon zajló átalakulások felett. Ehelyett társadalomtudományos igényvel mutatják be az újmédia által meghatározott, zenei preferenciák mentén szerveződő közösségek dinamikáit. Az összegyűjtött tanulmányok ennek megfelelően feltérképezik, hogy miként formálódnak ma az egyes zenei színterek és műfajok, a zenei ízlések mentén megjelenő kulturális csoportosulások, valamint, hogyan értelmezhetőek a kortárs viszonyok között az olyan fogalmak mint a mainstream és az underground, a szubkultúra és a popkultúra vagy az ideológia és a politika. Az írások nagy része a már ismert társadalomtudományos fogalomtár felfrissítésének feladatát is vállalja, így a szerzők vizsgálják az olyan fogalmi koncepciók átalakulását és továbbélését, amelyek a szubkulturalista és poszt-szubkulturalista gyakorlatok, valamint az alternatív közösségi modellekkel kapcsolatban artikulálódnak.

A fent vázolt komplex elképzeléseket az elkészült kötet sikeresen teljesíti. Bár valójában igen eltérő megközelítések köszönnek vissza az egyes fejezetben, a könyv mégis koherens, jól áttekinthető gondolati ívet épít fel, ugyanakkor a gyűjteményben szereplő írások akár külön-külön olvasva is értelmezhetőek maradnak. A szerzők névsora – akik között éppúgy található médiakutató, mint kultúrakutató, újságíró, közgazdász, esztéta, antropológus vagy szociológus – ismerős lehet a témában járatos olvasó számára, mindegyikük saját kutatási területének ismert alakjaként ad jól értelmezhető és gondosan válogatott ismeretanyagot az érdeklődőknek. A kötetben megjelenő tizenhat tanulmányt – ezek kevés kivétellel a 2008 októberében Budapesten megrendezett Zenei hálózatok konferencián elhangzott előadásokból születtek – négy, közel azonos terjedelmű alfejezetre bontják a szerkesztők, s ezt egészítik ki három, szerkesztett kerekasztal-beszélgetéssel.

A *Zene, internet, közösségek* című tematikus egységet Tófalvy Tamás írása nyitja. Ebben a zenekarok hálózati megjelenésének átalakulását tárgyaló bevezető után arra keresi a választ a szerző, hogy a technológiai átalakulások következtében megváltozó disztribúciós folyamatok, illetve zenehallgatási és kommunikációs szokások hogyan hatnak a zenei ízlés mentén szerveződő közösségekre, zenei színterekre és identitásokra. Tófalvy a deathcore műfajhoz köthető extrém zenei színtér online közösségi fejleményeinek vizsgálatán keresztül közelít a problémához, miközben a klasszikus és a posztmodern szubkultúrakoncepciók alkalmazhatóságának kérdését is feszegeti. Az elméleti koncepciók tekintetében ehhez a szöveghez jól illeszkedik a fejezet második írása, amit Vályi Gábor tollából olvashatunk. Ebben a szerző Will Straw megközelítéséből kiindulva a színteret mint képességek és tudások informális átadásának terepét vizsgálja. Szövegében Vályi részletesen ismerteti az informális tanulás kulturális színterekben betöltött szerepét, majd főleg személyes tapasztalatait felhasználva vázolja a „lemeztúrás” gyakorlatát jellemző kezdeti információszűkösséget, majd a hálózati eszközök elterjedésével párhuzamosan megfigyelhető robbanásszerű átalakulást. Ezek után, ugyancsak a színtér fogalmát továbbgondolva, Barna Emília írása következik, ami egy részben kulturális antropológiai, részben etnográfiai ihletésű esettanulmány, amely liverpooli rockzenekarok internetes jelenlétét, a kapcsolódó rockzenei színtér sajátosságait, valamint a résztvevők diskurzív megnyilvánulásait vizsgálja. Különböző szempontokból ugyan, de szintén a hálózati kommunikáció kulturális sajátosságaira fókuszál a fejezet utolsó két tanulmánya is, amelyek közül Gelegonya Edina szövege médiaelméleti kontextusba ágyazva világítja meg a YouTube-on megszerezhető népszerűség jellemzőit, míg Kovács Balázs írása egy, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának Mediális Művészetek Intézetében zajló izgalmas projekt munkába enged bepillantást. A fejezetet egy szerkesztett kerekasztal-beszélgetés zárja, amely Greff András, Izsó Balázs, Rónai András, Kis Tibor Noé és Tófalvy Tamás részvételével a zenei műfajok kritikai retorikáját,

valamint az online és offline zenei újságírás viszonyait igyekeznek bemutatni.

A *Színterek, történetek, életstílusok* című fejezetben Havadi Gergő tanulmánya került az első helyre. A szövegben a dzsessz látszólag politikamentes ideológiája kerül szembe azzal a hidegháborús gyakorlattal, amiben a nyugati és a keleti hatalmak is politikai fegyvert kreáltak a műfajból. A korabeli magyar dzsessz szcéná bemutatásával párhuzamosan két diskurzus látszik kibontakozni a fentiekkel összefüggésben; az egyik a dzsesszszénészek szervezett utaztatásáról, a másik pedig a rádióállomások által sugárzott zenei műsorok politikai célú befolyásoló hatásáról szól. Erre a politikai ideológiák és stílusok kölcsönhatásai által meghatározott szálra fűzhető fel Patakfalvi Czirják Ágnes írása is, amely a breakbeat-drum&bass zenei stílushoz kapcsolódó kolozsvári színteret mutatja be. A szöveg a neoliberális elven alapuló gazdaságpolitika városfejlesztésre – tágabb értelemben a kulturális életre – gyakorolt hatását vizsgálja Kolozsváron, a Gheroghe Funar vezetését követő időszakban. Az izgalmas tanulmányból egy olyan város képe bontakozik ki, amely kulturális és gazdasági értelemben is Románia egyik legdinamikusabban fejlődő települése, és ahol a különböző ízlésvilágok a külföldről adaptált zenei műfajok, az internet által közvetített információk és a város egyetemistáinak ciklikus cserélődése mentén alakulnak. Egy nagyobb tematikai váltással a következő szöveg szerzője már Csehországba kalauzolja az olvasót. Vitos Botond szövegében a drogok és a zene kölcsönhatása által meghatározott tudatállapotok, vagyis a pszichedelikus demencia szimbolikus értelmezésére vállalkozik, miközben a demetív partitúra vizsgálatára és a demetív esztétika meghatározására is kitér. Bár kétségkívül érdekes témát feszeget a szerző, a fejezetben helyet foglaló korábbi írásokhoz képest azonban jóval nagyobb kihívások elé is állítja az olvasót, ha az nem különösebben jártas a tárgyalt stílus formai és tartalmi jellemzőit illetően. Egy újabb nagyobb ugrással a fejezet soron következő írását Igl Barbara tollából olvashatjuk, aki az RWP (Off Road Wing Pigs) elnevezésű csoport kapcsán gördülékeny, olvasmányos stílusban idézi fel a motoros bandához fűződő személyes élményeit. Miközben az elemzés feltárja a csoport belső szerkezetét és dinamikáját, olyan, szubkulturákra jellemző jegyeket is vizsgál a szerző, amelyek hosszú idő óta meghatározzák a csoport identitását. Bátorfy Attila soron következő szövege akár sajtótörténeti írásnak is felfogható, amely a *Freee* című szubkulturális sajtótermék, valamint a magyarországi elektronikus zenei kultúra párhuzamos történetébe enged betekintést. Tanulmánya végén Bátorfy arra a nagyon is helytállóan tűnő megállapításra jut, hogy a különböző módszertannal végzett kutatások között éppen a szubkultúra tagjai között folyó kommunikáció megfigyelése lehet az egyik legtermékenyebb irány a jövőbeli kutatások megtervezésekor. A második fejezet szintén egy szerkesztett kerekasztal-beszélgetéssel zárul, itt *A dübörög a nemzeti rock* című dokumentumfilm rendezőjével és producerével – Kriza Borival és Wizner Balázssal – Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán és Vályi Gábor beszélget a film születésének körülményeiről, illetve a nemzeti rock színterének sajátosságairól.

A *Populáris és extrém kultúrák, ideológiák* című fejezetet Gyulai Attila szövege nyitja, amelyben a szerző politikai kontextusban veszi górcső alá a háború és a zene hosszú múltra visszatekintő kapcsolatát. Teszi mindezt az értekező a német Nargaroth együttes *Black Metal ist Krieg* című 2001-ben megjelent lemeze apropóján, amely többek között a metal lényegi eszméi és a mindennapi elvárások közötti különbség és összeegyeztethetlenség témáját feszegeti, s így tágabb értelemben alkalmas a black metalban rejlő politikai potenciál feltárására, illetve a black metal körül formálódó politikai diskurzusok határainak kijelölésére. Más megközelítésben ugyan, de Pulay Gergő írása is a fejezet elején megadott politikai hangvételt viszi tovább. Pulay a Taraf de Haidouks elnevezésű havasalföldi cigányzenekar esetén keresztül világítja meg azt a visszás helyzetet, hogy miként válik a világ egyik legismertebb balkáni cigányzenekara Románia legfőbb kulturális exportcikkévé, miközben a saját hazájában a rasszizmus miatt nem lehet sikeres a formáció. Médiaelméleti szempontból a fejezet egyik legizgalmasabb írását L. Varga Péter tollából olvashatjuk, aki azt igyekszik kideríteni, hogy lényegében mit is nevezünk populáris zenének, annak mi a kritikája, illetve hogyan épülhetnek köré ideológiák. Dolgozatában a szerző az extrémnek nevezett metálzenék kritikájára fókuszál, illetve arra, hogy az utóbbi időben az internet megjelenésével és elterjedésével párhuzamosan hogyan válik a kritika hangja „mindenkiévé”, azaz hogyan lesz a technika által plurálissá a zene recepciója. A populáris kultúra fogalmát továbbgondolva csatlakozik a válogatáshoz a fejezet utolsó írása. Batta Barnabás a populáris média jelentőségét hangsúlyozva értekezik a kultúra előállításának és fogyasztásának új típusú logikájáról. A tanulmány ambiciózus célkitűzése nem kevesebb, minthogy a társadalom- és kultúratudományok, valamint a médiaelmélet releváns eredményeit felhasználva lefedtesse a popesztétika vázlatosabb alapjait, miközben a szerző kritika tárgyává teszi az általa idejétműltnak tartott tömegkultúra-szemléletet. Így az írásban a szerző a pusztán piaci folyamatokat hangsúlyozó tömegkultúra-kritika mellett alternatív szemléletet nyújt a popkultúra kultúra- és médiaelméleti szempontú vizsgálatához.

A kötetet záró Média, fogyasztás, közösség című fejezetben két tanulmányt és egy kerekasztal-beszélgetést olvashatunk. Bodó Balázs írása a fájlcsereléssel összefüggésben a kulturális feketepiacok igénybevételének okairól szól. A szövegből kiderül, hogy a fájlcserelézők számos olyan tulajdonsággal bírnak, amelyekkel az elosztás hagyományos keretei nem tudják felvenni a versenyt. A fájlcserelézők valódi vonzerejét abban látja az értekező, hogy az efféle programok esetén ugyanabban a térben zajlik a kulturális javak disztribúciója, a kulturális élmények megtárgyalása és az egyéni, közösségi identitások kialakítása. A szerző egyik legfontosabb megállapítása továbbá az, hogy a rendszer működésének egyik sarokköve a felhasználók egymásba vetett bizalma; a fájlcsereléző közösségek sajátossága, hogy a tagok megbíznak a feketepiaci csatornában, és a rajtuk keresztül elérhető, anonim felhasználókból álló közösségekben. Ugyancsak a technológiai változások által meghatározott új típusú fogyasztási trendeknél maradván, Székely Levente tanulmánya a World Internet Project (WIP) (az internet társadalmi hatásainak vizsgálatára szerveződött széleskörű nemzetközi kutatási program) adatai segítségével kihasználva alkot képet a magyarországi médiafogyasztásról, különös figyelmet szentelve a zenehallgatásnak. A WIP adatai megerősítik azt, ami eddig is sejthető volt; a médiumok versenyében a televízió és a rádió használatával eltöltött idő heti mennyisége csökkenő tendenciát mutat, s az így felszabaduló időt a felhasználók az újmédia társaságában töltik. Az azonban talán többek számára okoz meglepetést, hogy ennek az időnek a nagy részét éppen a zenehallgatással kapcsolatos tevékenységek teszik ki, úgymint a zeneletöltés, az online rádióhallgatás vagy a zenehallgatás számítógépen. A zene online elosztásának és felhasználásának témájánál maradván, a kötetet záró beszélgetés a szerzői jogok, a nyílt forráskód, a remix és a szabad zenei közösségek kapcsolatát, valamint a

digitális kor jogi kereteit és lehetőségeit vizsgálja, Bodó Balázssal és Szervác Attilával Kacsuk Zoltán beszélgetett.

A Zenei hálózatok tudományos igénygel megírt, ugyanakkor olvasmányos mű, amely nemcsak a szakterülettel foglalkozók, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat. A könyv logikus, jól szerkesztett, gondosan kivitelezett alkotás, amelynek szövegeiből jól érződik a szerzők sokoldalú tudása, a szakirodalom és a források alapos ismerete, használhatóságát növeli az egyes alfejezetek végén található gazdag és naprakész irodalomjegyzék. A kötetben tárgyalt témák – zenehallgatás, szubkultúrák, hálózati alkalmazások, offline és online közösségek – ugyan itthon is milliók életében játszanak fontos szerepet, a könyvpiacról mindaddig hiányzott egy hasonlóan gazdag, átfogó és naprakész munka. A *Zenei hálózatok* a médiakutatás széles spektrumán értelmezhető elemzésekkel gazdagítja a magyar nyelvű irodalmak sorát, kézikönyvként és az oktatásban is egyaránt használható szöveggyűjtemény. (Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán és Vályi Gábor (szerk.): *Zenei hálózatok. Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában* L'Harmattan, 2011. 397 oldal, 4000 Ft)



Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló



<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés



<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró



[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

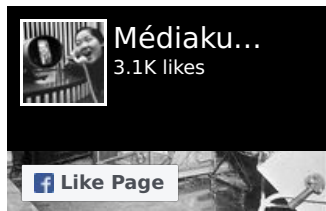
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)



© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)